

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

INTERPRETATION OF CONCEPT 'BRAHMA' IN THERAVADA BUDDHISM

พระนรินทร์ สีสเตโช (สาไชยันต์)

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐินิพนธ์
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระนรินทร์ สีสเตโช (สาไซยันต์)

ดุชฎินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุชฎินิพนธ์
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Interpretation of Concept 'Brahma' in Theravada Buddhism

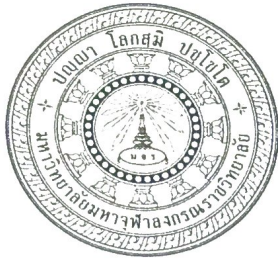
Phra Narin Silatejo (Sachayan)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุขฎิณิพนธ์เรื่อง
“การตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุขฎิณิพนธ์ สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุรณ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุขฎิณิพนธ์

(ศ. ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)

ประธานกรรมการ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.หอมหวล บัวระภา)

กรรมการ

(ผศ. ดร.จรัส ลีกา)

กรรมการ

(ผศ. ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัน)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุขฎิณิพนธ์

ผศ. ดร.จรัส ลีกา

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัน

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระนรินทร์ สีสเตโช)

ชื่อคุณิพนธ์ : การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระนรินทร์ สีลเตโช (สาไซยนต์)

ปริญญา : พุทธศาสตรคุณิบัณฑิต(ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

: ผศ.ดร.จรัส ลีกา, ป.ธ.๗, พธ.บ.(ศาสนา), M.A.(Philosophy),
Ph.D.(Philosophy)

: ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิน, ป.ธ.๖, พธ.บ.(ปรัชญา),
M.A.(Philosophy), M.A.(Pali & Buddhist Studies),
Ph.D.(Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์(๑)เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท (๒)เพื่อศึกษาการตีความ (๓) เพื่อวิเคราะห์การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเก็บข้อมูลจากเอกสาร แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยวิธีพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

๑. แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งพรหมออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) พรหมในฐานะที่เป็นบุคลาธิษฐาน และ(๒) พรหมในฐานะที่เป็นธรรมาธิษฐาน

๒. การตีความแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) การตีความทางศาสนาเป็นการตีความเฉพาะกลุ่ม และ ๒) การตีความแบบสากล โดยใช้ วิภัติหาระในเนติปกรณ์และทฤษฎีการตีความเชิงรื้อโครงสร้างนิยมของเดอริริดา

๓. การวิเคราะห์การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยใช้การตีความแบบวิภัติหาระในเนติปกรณ์ และการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยมของเดอริริดา พบว่า ๑) การตีความพรหมในฐานะเป็นบุคลาธิษฐานหมายถึงมนุษย์ที่ฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐานจนได้ฌาน เมื่อละจากโลกนี้ไปในขณะที่ฌานไม่เสื่อมจะไปบังเกิดในพรหมโลกทั้ง ๒๐ ชั้นตามกำลังของฌานและ๒) การตีความพรหมในฐานะเป็นธรรมาธิษฐานหมายถึงบุคคลที่ได้ปฏิบัติจนเข้าถึงความบริสุทธิ์ ๒ ระดับ คือ ๑) ความบริสุทธิ์ด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ ได้แก่ มารดาบิดา และความบริสุทธิ์ด้วยฌาน ๔ ได้แก่พรหมในพรหมโลก ๒๐ ชั้น และ๒) ความบริสุทธิ์ด้วยอริยมรรคมืองค์ ๘ ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก

Dissertation Title : Interpretation of Concept ‘Brahma’ in Theravada Buddhism

Researcher : Phra Narin Silatejo (Sachayan)

Degree : Doctor of Philosophy (Philosophy)

Dissertation Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Jaras Leeka, Pali VII, B.A. (Religion.),
M.A. (Philosophy), Ph.D.(Philosophy)

: Asst. Prof. Dr. Chakkapan Wongpornpavan, Pali VI,
B.A. (Philosophy), M.A. (Pali & Buddhist Studies),
M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : March 2, 2019

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the concepts of Brahma in Theravada Buddhism; 2) to study hermeneutics; 3) to analyze the interpretation of the concepts of Brahma in Theravada Buddhism. This study was a documentary research conducted by the study of relevant documents and the gathered data were interpreted by the descriptive analysis based on the analytic induction.

The research results were as follows:

1) The concepts of Brahma in Theravada Buddhism is divided into two types of Brahma characteristics: 1) Brahma as teaching with reference to ideas (*pugaladhiṭṭhāna*); 2) Brahma as exposition in terms of ideas (*dhammādhiṭṭhāna*).

2) The interpretation is divided into two categories: 1) religious interpretation in a specific group; 2) universal interpretation by using the principles of dhamma classification (*vibhattihāra*) in the *Nettipakaraṇa* text and the deconstruction theory of Derrida.

3) Based on the analysis of the interpretation or hermeneutics of the concept ‘Brahma’ in Theravada Buddhism by dhamma classification (*vibhattihāra*) in the *Nettipakaraṇa* text and the deconstruction theory of Derrida, it was found that 1) the interpretation of Brahma in terms of using teaching with reference to ideas refers the Brahma as the human beings with *Jhāna* (absorption) attainment; after passing

away from this world during existence of the **Jhāna**, they are born in 20 Brahma realms based on the power of the **Jhāna** they attained; 2) the interpretation of Brahma by exposition in terms of ideas refers the Brahma as the person with two level purity attainment: 1) the person who attained the purity by the sublime states of mind (*brahmavihāra*) such as mother, father and attained the purity of the four **Jhānas** including the brahma existing in 20 brahma realms; 2) the person with the purity by the Eightfold Paths (*ariyamagga*) including the Buddha and his arahant disciples.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะอาศัยความเมตตาช่วยเหลือจากคณาจารย์ผู้สอนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ทุกรูป/ท่าน ที่ช่วยให้ความรู้และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการเขียนงานให้ รวมถึงการตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่อง จนดุชฎินิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงกราบขอบพระคุณและเจริญพรขอบคุณทุกรูป/ท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

เจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร. จรัส ลีกา ผศ.ดร. จักรพรรณ วงศ์พรวิวัฒน์ อาจารย์ที่ปรึกษาดุชฎินิพนธ์เล่มนี้ ทั้ง ๒ ท่าน ที่ช่วยให้คำแนะนำในการปรับแก้ข้อผิดพลาดทั้งในส่วนการพิมพ์ที่ตกหล่น และเพิ่มเติมหรือปรับลดในส่วนเนื้อหาที่ยังไม่สมบูรณ์ จึงเจริญพรขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย ขอบพระคุณ/เจริญพรขอบคุณเพื่อนๆร่วมรุ่นปรัชญาพุทธศาสตร์ดุชฎินิพนธ์รุ่น ๒ ทุกรูป/ท่านที่คอยให้กำลังใจในการทำดุชฎินิพนธ์ในครั้งนี้ เจริญพรขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกรูป/ท่านที่ให้ความสะดวกในการค้นหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการทำดุชฎินิพนธ์ในครั้งนี้ เจริญพรขอบคุณ โยมพ่อเล็ก สาไชยันต์ โยมแม่สุบัน สาไชยันต์ คุณโยมบัณฑิต คานงอน คุณโยมวิมล คานงอน ซึ่งเป็นโยมพ่อ โยมแม่ และโยมน้องชาย-โยมน้องสาว ของผู้วิจัยซึ่งทั้ง ๔ ท่านนี้เป็นผู้สนับสนุนให้ทุนการศึกษากับผู้วิจัยจึงเจริญพรขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย ผู้วิจัยหวังว่าดุชฎินิพนธ์เรื่อง การการตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญานี้จะเป็นประโยชน์เป็นกุญแจให้ผู้สนใจที่จะศึกษาเพิ่มเติมในปรัชญาอินเดียต่อไป หากมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับคำแนะนำจากท่านผู้รู้ทั้งหลาย และขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระนรินทร์ สีสเตโช (สาไชยันต์)

๒ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาในการวิจัย	๒
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๓
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๔
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๔
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๕
๒.๑ ความหมายของพรหม	๑๕
๒.๒ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๗
๒.๒.๑ การเกิดขึ้นของพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๗
๒.๓ พรหมประเภทที่เป็นบุคลาธิษฐาน	๒๓
๒.๓.๑ รูปพรหมภูมิ	๒๕
รูปพรหมภูมิ	๒๕
๒.๓.๒ อรูปพรหม	๓๔
๒.๔ ประเภทที่เป็นธรรมาธิษฐาน	๓๗
๒.๔.๑ อริยมรรคมีองค์ ๘	๓๘
๒.๔.๒ พรหมวิหารธรรม ๔	๔๒
๒.๕ พรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์	๔๔

๒.๖	สรุป	๕๖
บทที่ ๓	การตีความในปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญาเถรวาท	๕๘
๓.๑	ความเป็นมาและพัฒนาการของการตีความ	๕๘
๓.๑.๑	ประวัติความเป็นมาของการตีความ	๕๘
๓.๑.๒	พัฒนาการของการตีความ	๕๑
๓.๒	ความหมายของการตีความ	๕๕
๓.๓	ประเภทของการตีความ	๕๙
๓.๔	การตีความในปรัชญาตะวันตก	๖๑
๓.๔.๑	รูปแบบการตีความ	๖๑
๓.๔.๒	รูปแบบการตีความของนักปรัชญาที่สำคัญ	๖๔
๑.	การตีความแบบความรู้สองแควหรือทฤษฎีส้อมของ เดวิด ฮูม	๖๕
๒.	การตีความตัวบทหรือคัมภีร์เป็นสำคัญ หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ตำรา ของกาดามาเมอร์	๖๘
๓.	การตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอรรีดา	๗๐
๓.๕	การตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท	๗๓
๓.๕.๑	การตีความกับภาษาในพุทธปรัชญาเถรวาท	๗๔
๓.๕.๒	พระพุทธเจ้ากับการใช้ภาษา	๗๕
๓.๕.๓	ภาษา ๒ ลักษณะของพระพุทธเจ้า	๘๐
๓.๖	หลักการตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท ในคัมภีร์เนติปกรณ์	๘๒
๓.๖.๑	ความหมายของคำว่า “เนติ”	๘๓
๓.๖.๒	รูปแบบการแสดงเนื้อหาในคัมภีร์เนติปกรณ์	๘๓
๒.๖.๓	รูปแบบการตีความในคัมภีร์เนติปกรณ์	๘๓
๓.๖	สรุป	๙๒
บทที่ ๔	การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๙๔
๔.๑	ประเภทของพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๙๔
๔.๑.๑	การตีความแนวคิดเรื่องบุคลาธิษฐานพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๙๖
๔.๑.๒	การตีความแนวคิดเรื่องธรรมอิชฐานพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๙๘

๔.๑.๓ การตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ที่ศนะของ พุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐๑
๔.๒ การตีความแนวคิดเรื่องบุคลาธิษฐานพรหมตามทัศนะของปรัชญาตะวันตก	๑๐๒
๔.๒.๑ การตีความแนวคิดเรื่องบุคลาธิษฐานพรหม ด้วยการตีความเชิงการรื้อ โครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทาง ภาษาของเดอริริดา	๑๐๓
๔.๒.๒ การตีความแนวคิดเรื่องธรรมาธิษฐานพรหม	๑๐๕
๔.๒.๓ การตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์	๑๐๘
๔.๓ สรุป	๑๑๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๑๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๒
๕.๒ อภิปรายผล	๑๑๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๑๗
บรรณานุกรม	๑๑๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในดัชนีฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยการอ้างอิงระบุเล่ม/ข้อ/หน้าหลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ให้ใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติเช่นที.สี.(บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี.(ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึงที่ขณิกายสี่กษณชวคคปาติภาษาบาลีเล่ม๙ข้อ๒๗๖หน้า๙๗ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๐๐และที่ขณิกายสี่กษณชวคคภาษาไทยเล่ม๙ข้อ๒๗๖หน้า๙๘ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๓๙

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ		พระวินัยปิฎก		
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)	
คำย่อ		พระสุตตันตปิฎก		
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีขณิกาย	สี่กษณชวคค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีขณิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีขณิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิคาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิคาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิคาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคคตตนิคาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	องคคตตนิคาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	องคคตตนิคาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	เอกกนิบาตชาตค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา มหาวิภังคอฎฐกถาपालิ	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.อ.(บาลี)	=ทีฆนิกาย	สุมงฺคฺลวิลาสิณี สีลฺกฺขนฺธวคฺคอฎฐกถาपालิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.(บาลี)	=มชฺฉิมนิกาย	ปปลฺยจฺสุทฺธิ มฺูลปณฺณาสกอฎฐกถาपालิ	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พรหม” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ถูกจัดให้เป็นเทวดาพวกหนึ่งที่มีรูปร่างและไว้รูป มีสถานะด้อยกว่าพรหมของพราหมณ์ฮินดู มีจำนวนพรหมมากกว่าหนึ่ง ซึ่งพรหมเหล่านี้ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับในอดีตชาติและปัจจุบันชาติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก^๑ จากข้อความนี้ทำให้เกิดความสงสัยว่า พรหม มาจากไหน ในความเชื่อเดิมของอินเดียบอกว่าเป็นพรหม หมายถึง พระผู้สร้าง คือ พระผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ รวมทั้งสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกและจักรวาลนี้ แนวคิดเรื่องพระเจ้าสร้างโลกของปรัชญาฮินดูมีบันทึกไว้ในคัมภีร์พระเวท^๒ แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงตรัสถึงการกำเนิดโลกในทัศนะของพุทธปรัชญาว่า ในกาลอันช้านานมาแล้วโลกได้เสื่อมไปมนุษย์ส่วนมากไปเกิดเป็นพรหมโลกชั้นอากาศระและสถิตอยู่อย่างนั้นนานแสนนาน เวลาล่วงเลยไปเนิ่นนานโลกก็ได้กำเนิดขึ้น เมื่อโลกกำเนิดขึ้นเหล่าพรหมจากชั้นอากาศระก็ลงมาเกิดบนโลก แรกๆที่อากาศระพรหมมาเกิดเป็นมนุษย์ยังมีสภาพเป็นกึ่งเทพกึ่งมนุษย์จนเกิดวงเวียนขึ้น พวกเขาจึงลองชิม่วงดินและเกิดติดใจและจึงพากันกินวงดินที่เป็นอาหารหยาบเป็นอาหาร ร่างกายของพรหมทั้งหลายที่เป็นกายทิพย์ก็กลับกลายเป็นกายหยาบและวิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์เต็มตัว คือ เมื่อมีกายหยาบก็เริ่มมีเพศชายเพศหญิงขึ้น สุดท้ายก็มีการสืบพันธุ์กันแบบมนุษย์สืบเผ่าพันธุ์มาจนถึงปัจจุบัน^๓ พรหมในทัศนะของปรัชญาฮินดูและพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวมานี้ทำให้เราเห็นทั้งความแตกต่างและความเหมือน กล่าวคือ พรหมในทัศนะของปรัชญาฮินดู คือ พระเป็นเจ้าสูงสุด ผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์และจักรวาล ทั้งยังเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของมนุษย์ ส่วนพรหมในพุทธปรัชญา คือ เทพหรือเทวดาในสวรรค์ชั้นพรหม ไม่ได้เป็นพระเป็นเจ้าผู้สร้าง ผู้บันดาลชะตากรรมของมนุษย์ ฉะนั้น

^๑ ธนิต อยู่โพธิ์, “พรหมสี่หน้า : การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี”, ใน **พรหมสี่หน้า : รวมบทความ**, โดย ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๙), หน้า ๖๓.

^๒ ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๕), หน้า ๔.

^๓ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๒๙./๘๘-๙๖.

พุทธปรัชญาเถรวาทจึงไม่ได้ปฏิเสธเรื่องความมีอยู่ของพรหม แต่พุทธปรัชญาเถรวาทปฏิเสธความเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดที่สร้างโลกสร้างมนุษย์และจักรวาลรวมถึงการกำหนดชะตาของมนุษย์ พุทธปรัชญายอมรับความมีอยู่ของพรหมในฐานะเทพหรือเทวดาเท่านั้น

การที่จะเข้าใจคำสอนเรื่องพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี ทั้งในด้านความหมายของพรหม และเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่แฝงอยู่ในคำสอนเรื่องพรหมนี้ ว่าพรหมคืออะไร เช่น พรหมตามความเชื่อของพุทธปรัชญาเถรวาทพรหมมีกี่ประเภท อะไรบ้าง และมนุษย์จะไปเกิดเป็นพรหมได้โดยวิธีใดบ้าง ปัญหาในประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องสำคัญที่พุทธบริษัททั้งหลายต้องทำความเข้าใจให้ดี เพื่อจะได้ไม่เกิดความสับสนในการปฏิบัติต่อพรหมตามคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท และ คำสอนเรื่องพรหมที่มีมาแต่เดิมก่อนหน้าพุทธปรัชญาเถรวาท วิธีการหนึ่งที่จะทำให้รู้และเข้าใจในเจตนารมณ์ในคำสอนเรื่องพรหมของพระพุทธเจ้าคือการศึกษาคำสอนโดยการตีความหาความหมายและเจตนาที่แฝงอยู่ในคำว่า พรหม ในทัศนะของพระพุทธองค์นั่นเอง

จากเหตุผลที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องการตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยใช้ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์เพื่อการตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท และวิเคราะห์ถึงการตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทว่ามีความแตกต่างทั้งสถานะ บทบาท และการทำหน้าที่ จากความเป็นพรหมของแนวคิดดั้งเดิมที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทอย่างไร พร้อมทั้งนำเสนอเป็นแนวคิดใหม่เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมต่อบริบทสังคมไทยเกี่ยวแนวคิดเรื่องพรหม และงานวิจัยนี้เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วจะเป็นข้อมูลสาระสนเทศต่อผู้สนใจและสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการตีความ
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์การตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาในการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความเป็นมาอย่างไรและมีความเกี่ยวข้องกับพรหมในศาสนาฮินดูอย่างไรทฤษฎี
- ๑.๓.๒ การตีความ คือ อะไร และ มีสำคัญอย่างไร

๑.๓.๓ พรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทควรมีการตีความให้เป็นรูปธรรมได้อย่างไรและควรตีความอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีอะไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องการตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท (A hermeneutics neutics the concept of Brahman in Theravada Buddhist Philosophy) เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่หนังสือศาสตร์แห่งการตีความและศิลปะแห่งการเข้าใจ (ดร.สมบัติพรศิริเจริญพันธ์), ปรัชญาอินเดีย (อดิศักดิ์ ทองบุญ), ปรัชญาอินเดีย (สุนทร ณ. รังสี), ปรัชญาอินเดีย (ประยงค์ แสนบุราณ) และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔.๒ ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑) แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท การตีความ บุคคลิขฐานพรหม ธรรมาธิชฐานพรหม และพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท

๒) ทฤษฎีการตีความ หมายถึง วิภัติวิหาระ และ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริริตา

๓) การตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การตีความ หมายถึง การทำความเข้าใจในความหมาย ความคิดสำคัญเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทตามหลักการตีความในที่นี้ หมายถึง วิภัติวิหาระ และ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริริตา

พรหม หมายถึง พรหมในพรหมโลก ๒๐ ทั้งที่รูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปพรหม ๔ ชั้น ที่เรียกว่า พรหมประเภทบุคลาธิชฐาน และมนุษย์ผู้ที่มีคุณธรรมสูง เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘ พรหมวิหารธรรม ๔ เรียกว่า พรหมแบบธรรมาธิชฐาน

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง หลักคำสอน เรื่องพรหมในพรหมโลก พรหมประเภท บุคลาธิษฐาน และ พรหมประเภทธรรมาธิษฐาน

การตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การตีความแบบแยกแยะ ประเด็นในประโยคคำสอนเรื่องพรหมตามแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระไตรปิฎก, ได้แสดงถึงวิวัฒนาการของพรหมไว้ในอัครัญญสูตรสรุปได้ดังนี้^๔ “ในสมัยล่วง ระยะเวลาเป็นเวลานานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้นอภิสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลเวลาช้านาน มีสมัยบางครั้งบางคราวโดยระยะเวลาอันช้านานโลกนี้จะกลับเจริญอยู่โดยมาก และสัตว์พากันจตุตจากชั้นอภิสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจมีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตในภพนั้นสิ้นกาลที่ยืดยาวเป็นเวลานาน ก็แหละสมัยนั้น จักรวาลทั้งสิ้นแลเป็นทั้งนั้นมีดมนแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันและกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เหล่านั้น ” ครั้นต่อมา โดยล่วงระยะเวลาอันยืดยาวช้านานเกิดวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น เหมือนนมสดที่บุคคลที่เคี้ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝ้าอยู่ข้างบน ฉะนั้นวันดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรรวมฝั่งอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น...ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ในคราวที่สัตว์พยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำ ๆ ด้วยมือแล้วบริโภคอยู่นั้น รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นค่อย ๆ หายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏแล้ว เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนปรากฏอยู่ ฤดูและปีก็ปรากฏ ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแลโลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก”^๔

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๖/๗๖.

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ได้กล่าวถึงการตีความแนวพุทธไว้ในหนังสือ **ศาสตร์แห่งการตีความแนวพุทธ** ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า ภาษาเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ชาวโลกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างกัน พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งภาษาที่พระพุทธศาสนาใช้สื่อสารธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ ภาษาแบบเนยยัตถะ หมายถึงภาษาหรือข้อความที่ควรไขความได้แก่ ภาษาที่กล่าวถึงความจริงในระดับสมมติของชาวโลก เกี่ยวข้องกับเรื่องสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น ภาษาแบบนี้ไม่สามารถยึดความหมายตามตัวอักษรได้ ต้องไขความกันต่อไปว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาแบบนี้ด้วยพระประสงค์อย่างไร และภาษาแบบนี้ดัดถะ หมายถึงภาษาที่ไขความแล้ว ได้แก่ ภาษาที่กล่าวถึงความจริงระดับปรมาตม์ ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น ภาษาแบบนี้ถือว่ามีความชัดเจนในตัว สามารถถือเอาความหมายตามตัวอักษรได้แนวคิดเรื่องภาษา ๒ ประเภทนี้ ไกลเคียงกับแนวคิดเรื่อง ภาษาคน ภาษาธรรม ของท่านพุทธทาส ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์ได้ ตัวอย่างเช่น การตีความพุทธพจน์ที่ว่า อตตนา หือตตโน นาโถ (ตนแลเป็นที่พึ่งของตน) ข้อความนี้หากไม่ยึดเกณฑ์ภาษา ๒ ประเภท อาจตีความว่าพระพุทธศาสนายอมรับความมีอยู่ของอัตตาก็ได้ โดยแปลว่า อัตตนาแลเป็นที่พึ่งของอัตตนา แต่ถ้ายึดตามเกณฑ์ภาษา ๒ ประเภท ก็ตีความได้ว่า ตนหรืออัตตานี้เป็นเพียงภาษาแบบเนยยัตถะ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ตามความนิยมของชาวโลกเท่านั้น^๕

ปรุทม์ บุญศรีตัน, ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องจักรวาลไว้ในหนังสือ **พุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับ จักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัฏ** ว่า แนวคิดเรื่องจักรวาลโดยสรุปและมีแนวคิดหลักๆ อยู่ ๓ แนวคิด คือ แนวคิดแบบจิตนิยม (Idealism) เสนอความเห็นที่ จักรวาลคือ จิต นอกจากจิตแล้วไม่มีอะไรอย่างอื่นอีก จิตเท่านั้นที่มีอยู่จริง จิตเป็นต้นกำเนิดของจักรวาลและทุกสิ่งในจักรวาล แนวคิดแบบวัตถุนิยม (Materialism) มีความคิดเห็นตรงข้ามกับจิตนิยม คือ เห็นว่า จักรวาล คือ วัตถุ เกิดมาจากวัตถุ แก่นแท้ของจักรวาล คือ วัตถุไม่ใช่จิต และแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม (Naturalism) เป็นแนวคิดที่ประนีประนอมแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกัน ธรรมชาตินิยมมีความเชื่อว่า จักรวาลและทุกสิ่งในจักรวาลมีกำเนิดมาจากธรรมชาติมากกว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ในจักรวาลมีสรรพสิ่งหลากหลาย และมีความจริงอยู่ในตัวของมันเอง มีทั้งสิ่งที่เป็วัตถุหรือรูปธรรม และสิ่งที่เป็จิตหรือนามธรรม แนวคิดทั้งสามนั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงพัฒนาการแห่งการพยายามค้นหาความจริงเกี่ยวกับจักรวาลโดยภาพรวมของมนุษย์ ส่วนเรื่องจักรวาลในทัศนะของพุทธปรัชญานั้น การที่พระพุทธศาสนาเสนอแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลย่อมมีเหตุผลอันควร เพราะแม้ว่าเรื่องนี้จะไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักของการ

^๕ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, เอกสารประกอบการบรรยาย ศาสตร์แห่งการตีความแนวพุทธ (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๒๕.

สอน แต่ก็ถือได้ว่า แนวคิดเรื่องจักรวาลเป็นแนวคิดพื้นฐานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หรือเป็นแนวคิดรองรับผลการปฏิบัติหรือการกระทำของมนุษย์^๖

พระพรหมลี(วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) ได้กล่าวถึงพรหมชั้นสุทธาวาสภูมิ ไว้ในหนังสือภูมิวิลาสินี ว่า พรหมชั้นสุทธาวาสภูมินี้ เป็นที่อยู่แห่งพรหมอริยบุคคลในบวรพุทธศาสนาชั้นพระพรหมอนาคามีอริยบุคคลผู้มีความบริสุทธิ์เท่านั้น ส่วนท่านที่ทรงคุณวิเศษอื่นๆ แม้จะได้สำเร็จฌานวิเศษเพียงใด ก็ไปอุบัติเกิดในสุทธาวาสภูมินี้ไม่ได้อย่างเด็ดขาด สุทธาวาสภูมินี้มีอยู่ ๕ ชั้น ตั้งอยู่ท่ามกลางอากาศ และตั้งอยู่เป็นชั้นๆ ขึ้นไปตามลำดับภูมิ หาได้ตั้งอยู่ในระดับเดียวกันเช่นปฐมภูมิเป็นต้นไม่^๗

ปรัตม บัญญัติตัน ได้กล่าวถึงพรหมโลกชั้นที่ ๑๒-๑๖ ไว้ในหนังสือพุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับจักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัฏว่า อวิหาภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๒ ตั้งอยู่ห่างจากอสัญญีสัตตภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พัน โยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นพระอนาคามีบุคคลที่ไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน ไม่ละทิ้งที่อยู่ของตนแม้เพียงเวลาชั่ววินาที มีอายุสูงสุดประมาณ ๑,๐๐๐ กัป และจะไม่บรรลุนิพพานจนกว่าจะมีอายุจนครบอายุขัยเพราะมีศรัทธาดีกว่าธรรมข้ออื่นขณะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งแปลกจากพรหมในสุทธาวาสที่เหลืออีก ๔ ชั้นคือ อตปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐก ซึ่งพรหมโลกทั้ง ๔ ชั้น นี้ ไม่จำเป็นต้องอยู่จบครบอายุนัยของแต่ละชั้น สามารถบรรลุนิพพานก่อนได้

อตปปาภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๓ ตั้งอยู่ห่างจากอวิหาภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พัน โยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นพระอนาคามีบุคคลที่ไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อสิ่งใด ไม่มีความเดือดร้อนทั้งทางกาย วาจา และใจ เพราะเข้าฌานสมาบัติอยู่เสมอ นิรวณห์ทั้งหลายจึงไม่มีโอกาสทำให้จิตเดือดร้อนได้ จิตของท่านจึงบริสุทธิ์ สงบเย็น มีอายุสูงสุดประมาณ ๒,๐๐๐ กัป และเสวยทิพสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจู่ดีไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไป หรือจนกว่าจะบรรลอรหัตต์และดับขันธ

สุทัสสาภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๔ ตั้งอยู่ห่างจากอตปปาภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พัน โยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นพระอนาคามีบุคคลที่มีความเห็นแจ่มใส มองเห็นสภาวะธรรมแจ้งชัด มีใจสงบเยือกเย็น มีกิเลสเหลือน้อย มีรูปงามยิ่ง มีอายุสูงสุดประมาณ ๔,๐๐๐ กัป และเสวยทิพสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจู่ดีไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไปหรือจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหัตต์และดับขันธ

^๖ ปรัตม บัญญัติตัน, พุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับ จักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัฏ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัททวิ.พริ้นท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๖-๓๗.

^๗ พระพรหมลี(วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙๔.

สุทส์สิภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ห่างจากสุทส์สาภูมิ ประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นอนาคามีบุคคลที่ทรงไว้ซึ่งความเห็นอย่างแจ่มใสมากกว่าพรหมชั้นสุทส์สา คือ มีประสาทจักขุ ทิพยจักขุ และปัญญาจักขุ ดีกว่า ส่วนธรรมจักขุนั้นมีเท่ากัน มีอายุประมาณ ๘,๐๐๐ กัป และเสวยทิพสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจู่ดีไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไปหรือจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธ

อกนิฏฐกภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๖ ตั้งอยู่ห่างจากสุทส์สิภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพระอนาคามีบุคคลที่ไม่มีความต่ำต้อยกว่าใคร ไม่เป็นรองใคร เพราะมีสมาบัติขั้นสูงสุด มีกิเลสเบาบางมาก เป็นผู้ไม่ต่ำกว่าใครทั้งในความสุขและความรู้ มีอายุสูงประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป และเสวยทิพสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจู่ดีไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไปหรือจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธ พรหมในชั้นนี้จะต้องได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธด้วยกันทุกองค์ ซึ่งต่างจากพรหมโลกทั้ง ๔ ชั้นที่กล่าวมา คือ พรหมชั้นเหล่านั้น หากยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธในชั้นนั้นๆ เมื่อสิ้นอายุขัยจากชั้นนั้นแล้วมาเกิดในชั้นอกนิฏฐกภูมิแล้วจะไม่ไปเกิดในชั้นไหนอีก หากแต่จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชั้นนี้ พรหมชั้นอกนิฏฐกภูมิจึงประเสริฐกว่าพรหมโลกชั้นอื่นๆ ทั้งหมดด้วยด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

พรหมโลกทั้ง ๕ ชั้นนี้เรียกว่า สุททาวาสภูมิ คือ ชั้นอันเป็นที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึง พระอนาคามีบุคคลและพระอรหันต์ พระอรหันต์ในที่นี้ ก็คือ พระอนาคามีที่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในพรหมโลกชั้นนี้ ไม่ใช่พระอรหันต์ที่เสียชีวิตจากโลกมนุษย์แล้วมาเกิดในที่นี้^๕

สมบัติ พรสิริเจรรีฎพันธ์กล่าวถึงเฮอร์เมนูติกส์ในฐานะกฎสำหรับการตีความคัมภีร์ศาสนาในหนังสือ “เฮอร์เมนูติกส์ศาสตร์แห่งการตีความและศิลปะแห่งการเข้าใจ” ไว้ว่า ตั้งแต่คำว่า Hermeneutics ได้ปรากฏขึ้นราวศตวรรษที่ ๑๗ ก็มีการให้คำจำกัดความของคำนี้ว่าเป็น ศาสตร์ (science) หรือศิลปะ (art) แห่งการตีความ การเข้าใจพัฒนาการที่อยู่เบื้องหลังความเป็นศาสตร์ และศิลป์ ดังกล่าวจะช่วยให้ความกระจ่างเรื่องธรรมชาติ ขอบเขตและเป้าหมายของเฮอร์เมนูติกส์ ในสมัยบิดาจารย์ของคริสต์ศาสนจักร คือราวต้นคริสต์ศตวรรษจนถึง ค.ศ. ๕๐๐ และจากช่วงเวลาแห่งการปฏิรูปคริสต์ศาสนจักร (Reformation ราวศตวรรษที่ ๑๖) จนถึงศตวรรษที่ ๑๙ มักกำหนดค่านิยมเฮอร์เมนูติกส์อย่างเฉพาเจาะจงว่าเป็น กฎสำหรับการตีความคัมภีร์ศาสนา (rules for interpretation of Scripture) เหตุนี้ถึงแม้ไม่ทั้งหมด นักประพันธ์วรรณกรรมด้านศาสนาส่วนมากจึง

^๕ ปฐมุตม์ บุญศรีตัน, พุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับจักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัฏ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๗-๒๐๐.

ถือว่าเฮอร์เมนุติกส์มีสถานะเกือบเทียบเท่าการอธิบาย (exegesis) หรืออย่างน้อยก็เป็นกฎเพื่อนำไปใช้อธิบายคัมภีร์ศาสนาอย่างรับผิดชอบ^๙

สุนทร ฌ รังสี, ได้กล่าวถึงพรหมโลกไว้ในหนังสือ **พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก** ว่า รูปาวจรสวรรค์ ได้แก่ สวรรค์ซึ่งเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของรูปพรหม ผู้ที่ตายแล้วมาเกิดอยู่ในรูปาวจรสวรรค์ได้แก่ผู้เจริญสมาธิ จนกระทั่งได้ฌานที่เรียกว่ารูปฌานชั้นใดชั้นหนึ่ง รูปาวจรสวรรค์แบ่งเป็น ๔ ชั้นตามรูปฌาน คือ ชั้นปฐมฌาน ชั้นทุติยฌาน ชั้นตติยฌาน และชั้นจตุตถฌาน การเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่งดังกล่าวนี้ ต้องเป็นไปตามเงื่อนไข คือ ต้องดับจิตหรือตามลงในขณะที่จิตอยู่ในฌาน การเจริญสมาธิจนกระทั่งได้ฌานของบุคคล มีลักษณะแตกต่างกัน จำแนกได้ ๓ ระดับ คือ การได้ฌานด้วยกำลังของสมาธิในระดับสามัญ ด้วยกำลังของสมาธิในระดับกลาง และด้วยกำลังสมาธิในระดับประณีต ซึ่งการได้ฌานที่มีกำลังของสมาธิแตกต่างกันดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดเป็นพรหมที่แตกต่างกันในรูปาวจรสวรรค์แต่ละชั้น^{๑๐}

ธนิต อยู่โพธิ์, กล่าวว่า “พรหม” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ถูกจัดให้เป็นเทวดาพวกหนึ่งที่มีรูปและไร้รูป มีสถานะด้อยกว่าพรหมของพราหมณ์อินเดีย มีจำนวนพรหมมากกว่าหนึ่ง ซึ่งพรหมเหล่านี้ได้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก ดังปรากฏหลักฐาน เช่น พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ทรงประทับเหนือเศียรสหัมบดี^{๑๑}

อุดม รุ่งเรืองศรี, ได้กล่าวไว้ในหนังสือ เทวดาพุทธ ว่า “พรหม” ถูกจัดให้เป็นสถานที่หรือภูมิที่ปรากฏในแนวคิดเรื่องจักรวาลของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มีการจัดแบ่งจักรวาลออกเป็น ๓๓ ภูมิ ขมวดรวมเป็นไตรภูมิ คือ กามาวจรภูมิ ๑๑ รูปาวจรภูมิ ๑๖ และ อรูปาวจรภูมิ ๔ ซึ่งเทวดาชั้นพรหมที่มีรูป เรียกว่ารูปพรหมจะมีที่อยู่ในระดับรูปาวจรภูมิ และพรหมที่ไร้รูป เรียกว่า อรูปพรหมมีที่อยู่ในระดับอรูปาวจรภูมิ เรียกภูมิทั้ง ๒๐ ภูมิโดยรวมว่า “พรหมโลก” พรหมในความหมายนี้ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า “โลก” จึงหมายถึง สถานที่อยู่ของผู้ประพฤติปฏิบัติชอบเยี่ยงพรหมอันเป็นผลที่พึง

^๙ สมบัติ พรศิริเจริญพันธ์, **เฮอร์เมนุติกส์: ศาสตร์แห่งการตีความและศิลปะแห่งการเข้าใจ**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์วัชรินทร์ พี.พี., ๒๕๕๙), หน้า ๕-๖.

^{๑๐} สุนทร ฌ รังสี, **พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓๘.

^{๑๑} ธนิต อยู่โพธิ์, “พรหมสี่หน้า : การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี”, ใน **พรหมสี่หน้า : รวมบทความ**, โดย ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๙), หน้า ๖๓.

ได้รับจากการปฏิบัติธรรมเหล่านี้แสดงถึงพรหมมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน^{๑๒}

ทศพล จังพานิชย์กุล ได้กล่าวว่าไว้ในหนังสือ พระพรหม เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง “พรหม” มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอันเนื่องจากคติชนวิทยาของสังคมไทยมีความเชื่อและนับถือผีसानางไม้มาแต่ครั้งโบราณ เพราะเป็นสังคมเกษตรกรรม วิถีชีวิตจึงต้องพึ่งพาอาศัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ สิ่งลี้ลับ และต่อมาได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ โดยมีอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ฮินดู ผสมผสานอยู่ในพิธีกรรมต่างๆ มากมายจนแทบจะแยกไม่ออก ทำให้ชาวไทยพุทธให้การนับถือและเคารพบูชาทั้งพระพุทธรูปและเทพเจ้าของพราหมณ์ โดยเฉพาะ “พระพรหม” ได้มีรูปเคารพปรากฏอยู่ตามวัดไทยในหลายพื้นที่ของประเทศไทย สถานที่ราชการที่สำคัญๆ เช่น ทำเนียบรัฐบาล สถานีตำรวจ รวมถึงตามสถานที่เชิงธุรกิจใหญ่ๆ เช่น โรงแรมระดับห้าดาว ห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าขนาดใหญ่ หรือในพื้นที่สาธารณะ เป็นต้น^{๑๓}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาโสฬส ชนุตโตโม ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า พรหมันในปรัชญาเวทานตะคือ สิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นมูลการณ์ของสรรพสิ่งในโลกจักรวาล เป็นผู้สร้าง ผู้ปกครอง และผู้ทำลาย เรียกอีกอย่างว่าตรีมูรติ โดยปรัชญาเวทานตะ ได้แบ่งพรหมันออกเป็น ๒ ระดับ คือ นิรุกณพรหมัน เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด และ สคฺณพรหมัน เป็นพรหมันองค์ที่ยิม ส่วนพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ได้นำความหมายของพรหมมาใช้ในเชิงคุณธรรมทั้งในทางโลกและทางธรรม มี ๒ อย่างคือ บุคลาธิษฐาน เพื่อใช้เป็นข้อเปรียบเทียบยกย่องบุคคลผู้มีพรหมวิหารธรรม ๔ และธรรมาธิษฐาน เพื่อใช้เป็นหัวข้อเพื่อแสดงธรรมเข้าถึงพรหม อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญาเถรวาทก็ได้กล่าวถึงพรหมในฐานะเทพว่า คือ เทวดาในชั้นพรหมโลก ที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ที่จนบรรลुकุณวิเศษมีฌานเป็นต้นแล้วฌานไม่เสื่อมจึงได้เกิดเป็นพรหม ไม่ใช่พระเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่ง พุทธปรัชญาเถรวาทจึงปฏิเสธแนวคิดพรหมันในปรัชญา

^{๑๒} อุดม รุ่งเรืองศรี, **เทวดาพุทธ**, (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๓} ทศพล จังพานิชย์กุล, **พระพรหม เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑-๔๖.

เวทาคณะในฐานะพระเจ้าผู้สร้างโลกจักรวาล เพราะเห็นว่า พรหมยังคงเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารเช่นเดียวกับมนุษย์ และเห็นว่าโลกจักรวาลเป็นไปตามธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุปัจจัย^{๑๔}

สาริกา หาญพานิชย์ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า พรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นเพียงสัตว์โลกชนิดหนึ่ง แต่เป็นเทวดาชั้นสูงที่เกิดเป็นพรหมในพรหมโลก ด้วยอำนาจของฌานในแต่ละระดับที่ได้เจริญมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ และอีกความหมายหนึ่งนั้นใช้เปรียบเทียบบุคคลผู้มีคุณธรรมสูงให้เป็นพรหม เช่นยกย่องบิดามารดาว่าเป็นพรหมของลูก พรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้อย่างมีที่มาที่ไป และมีความหมายเชิงเป็นเหตุเป็นผล ส่วนพรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์นั้น มีฐานะเป็น พระเจ้า (God) ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก พระองค์ไม่สามารถอธิบายด้วยคำพูด และทรงอยู่เหนือวิสัยที่จะพูดที่จะคิดถึงได้ ดังนั้นพรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์จึงมุ่งให้ความหมายในเชิงอภิปราย ในด้านคุณลักษณะของพรหมในศาสนาพราหมณ์ไม่สามารถพรรณนาได้ว่ามีคุณลักษณะอย่างไร เพราะพรหมในศาสนาพราหมณ์นั้นทรงเป็นผู้มีพลังอำนาจยิ่งใหญ่เหนือจักรวาล พรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วยคุณลักษณะฝ่ายดี ไม่ว่าจะเป็นอายุยืนยาว มีรูปร่างสวยงาม มีศรีมรุ่งเรืองสว่างไสว มีเสียงอันไพเราะ เป็นต้น แต่ไม่มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือจักรวาลดังเช่นพรหมในศาสนาพราหมณ์ส่วนในประเด็นความเชื่อเรื่องพรหมกำเนิดโลกนั้น พระพรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่ได้มีอำนาจสร้างโลกและจักรวาลเหมือนกับพรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์^{๑๕}

พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก, ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัตและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์อุปนิษัตอธิบายพรหมเป็น ๒ ชนิด คือ พรหมที่เป็นนปุงสลิงค์ (ไม่ใช่เพศชายเพศหญิง) และพรหมที่เป็นสตรีลิงค์ (เพศหญิง) พรหมชนิดแรกใช้แสดงแทนความจริงสูงสุดหรืออันติมสัจจะจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถที่จะอธิบายถึงได้ด้วยคำพูด เป็นสิ่งที่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวไม่มีสอง พรหมชนิดนี้จะสามารถอธิบายได้ในลักษณะปฏิเสธเท่านั้น เช่น มันไม่ใช่สิ่งนี้มันไม่ใช่สิ่งนี้ ส่วนพรหมชนิดที่สองนั้นใช้แสดงแทนพระเจ้าสูงสุด ผู้

^{๑๔} พระมหาโสฬส ชนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทาคณะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ

^{๑๕} สาริกา หาญพานิชย์, “การศึกษาวิเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

เป็นผู้สร้าง ผู้ดำรงรักษาและผู้ทำลายโลก เรียกว่าสคฺจนพรหมัน ซึ่งมีคุณสมบัติที่พิเศษต่างๆ เช่น เป็นสรรพวิภู เป็นสรรพวิทูและมีศักดานุภาพในการสร้าง พิทักษ์และทำลาย เป็นต้น พรหมในพระสุตตันตปิฎกเป็นเพียงเทวดาที่อาศัยอยู่ในสวรรค์ เป็นเทวดาจำพวกหนึ่งที่มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย มีอายุยืน รวมทั้งมีร่างกายงดงามและแข็งแรง การที่บุคคลจะเป็นพรหมได้นั้นจะต้องได้บรรลุตามหลักของพระพุทธศาสนาอาตมัน ซึ่งก็คือ พรหมัน ตามหลักของคัมภีร์อุปนิษัตนั้น ก็แตกต่างจากอิตตาหรืออาตมันตามหลักของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก เพราะอาตมันมีสถานะเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ปราศจากความโศกเศร้า เป็นต้น แต่อิตตาไม่มีสถานะหรือคุณสมบัติเช่นนั้นซึ่งในพระสุตตันตปิฎกสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ใต้อำนาจของความเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ เป็นต้น ความคล้ายคลึงกันระหว่างแนวคิดทั้งสอง คือ การจำแนกพรหมออกเป็นบุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน สถานะที่แท้จริงสูงสุดของพรหมในคัมภีร์อุปนิษัตนั้นคล้ายคลึงกับพระนิพพานในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก และคล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่องธรรมนิยาม ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นอย่างจริงอยู่เสมอ^{๑๖}

ปรุทม์ บุญศรีตัน ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนาและทางตะวันตก มีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจถึงความจริง ความถูกต้องผ่านการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารจึงมีการพัฒนาทั้งทฤษฎีและวิธีการตีความมาโดยลำดับเช่นกัน แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดด้านทฤษฎีและวิธีการตีความ ทฤษฎีการตีความทางตะวันตกมี ๓ ทฤษฎีหลัก ที่มีจุดเน้นที่แตกต่างกันในการค้นหาความหมายที่สมบูรณ์ คือทฤษฎีที่ถือว่าผู้สื่อเป็นศูนย์กลาง ทฤษฎีที่ถือคัมภีร์เป็นศูนย์กลาง และทฤษฎีที่ถือผู้อ่านเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนามีนัยบ่งชี้ว่า การจะค้นหาความหมายสมบูรณ์ได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการคือให้ความสำคัญทั้งแก่ผู้สื่อ ความ คัมภีร์ ผู้อ่าน และบริบททางสังคมของผู้สื่อความ คัมภีร์ และ ผู้อ่านที่ต้องมีความเชื่อมโยงอาศัยกันและกัน^{๑๗}

^{๑๖} พระมหาพุทธรัชนี ปรานนอก, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัตและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ

^{๑๗} ปรุทม์ บุญศรีตัน, “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

พนารัตน์ จันทร์สิทธิเวช ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมของเขอกียมตฺรุงปะ” ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดและทฤษฎีการตีความทางตะวันตกมีพัฒนาการมาจากปรัชญากรีกโบราณเรียกว่า ศาสตร์แห่งการตีความ หรืออรรถปริวรรตศาสตร์ ที่พูดถึงวิธีการทำความเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นคำพูด การกระทำ และคัมภีร์ แนวคิดและทฤษฎีการตีความทางตะวันตกโดยสรุปแล้วมี ๓ ทฤษฎี คือ ๑) ทฤษฎีที่ให้ความสำคัญแก่เจตนารมณ์ของผู้เขียนถือว่าความหมายที่มีความสมบูรณ์อยู่ที่เจตนารมณ์ดังกล่าว ๒) ทฤษฎีที่เน้นคัมภีร์ ถือว่าความหมายสมบูรณ์มีอยู่ในคัมภีร์แล้ว ผู้ตีความมีหน้าที่ในการศึกษาตีความค้นหาความหมายนั้น ๓) ทฤษฎีที่เน้นความสำคัญที่ผู้อ่าน โดยเชื่อว่า ผู้อ่านสามารถเป็นผู้ค้นหาและตีความหมายสมบูรณ์ได้มากกว่าเจตนาของผู้เขียนและตามคัมภีร์กล่าวไว้^{๑๘}

วีรชาติ นิมอนงค์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า เมื่อเปรียบเทียบทฤษฎีแนวคิดตะวันตกกับทฤษฎีการตีความในพระพุทธศาสนา ในด้านความเป็นมาและความสำคัญ นักปรัชญาตะวันตกถือว่าการตีความคือปรัชญา นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาถือว่าการตีความคือการพิจารณาความหมายหรือการใช้วิจารณ์ญาณ สถานภาพเท่ากับโยนิโสมนสิการ ในด้านลักษณะ ประเภท และทฤษฎี ลักษณะของการตีความแนวคิดตะวันตกคือ การตีความเริ่มต้นเมื่อการอธิบายความจบลงเรียบร้อยแล้ว แต่แนวคิดของพระพุทธศาสนาถือว่า การตีความและการอธิบายความต้องบูรณาการกัน คือเกิดขึ้นดำรงอยู่และจบไปพร้อมกัน ในส่วนของประเภทและทฤษฎี การตีความทางตะวันตกแยกประเภทและทฤษฎีการตีความทางศาสนาและปรัชญาออกจากกันค่อนข้างเด็ดขาด แต่การตีความในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้แยกอย่างนั้นหากแต่เป็นการบูรณาการกัน กล่าวคือพุทธศาสนาไม่สามารถแยกออกจากพุทธปรัชญาโดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นลักษณะของแนวคิดทางตะวันออก^{๑๙}

ทิมพรรณ รักแตงาม, ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การตีความความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์” ผลการวิจัยพบว่า ดิชนัทธันท์ มีหลักการตีความสำคัญ ๔ ประการ คือ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งเป็น ๒ กรณี คือ การตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (Original teaching) ของพระพุทธเจ้า และการตีความเพื่อหาเจตนารมณ์ที่แท้จริง (True

^{๑๘} พนารัตน์ จันทร์สิทธิเวช, “การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมของเขอกียมตฺรุงปะ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

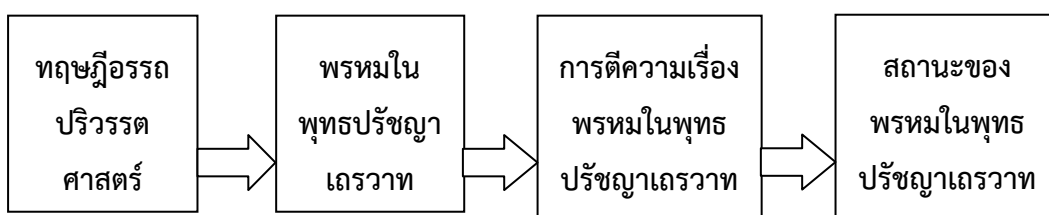
^{๑๙} วีรชาติ นิมอนงค์, “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *รายงานการวิจัย*, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒๖.

intention) ของพระพุทธเจ้า การตีความแบบจิตวิจักขณ์ ซึ่งเป็นการตีความที่ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นแก่จิตในการรับรู้ความจริงอย่างที่เป็นจริง การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้โดยพิจารณาถึงบริบทของผู้ฟังและสังคมในขณะนั้นๆ และการตีความแบบอภิวาทะ หลักการตีความทั้ง ๔ นี้แทรกอยู่ในกระบวนการตีความ อันประกอบด้วย ส่วนรับเข้าหรือพระสูตรต่างๆ ตลอดจนกระบวนการ อันประกอบด้วย กระบวนการทำความเข้าใจ และกระบวนการเพื่อสื่อความและส่วนส่งออกหรือผลที่ได้รับจากการตีความ^{๒๐}

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องพรหมของปรัชญาฮินดูกับพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องพรหมในปรัชญาฮินดูกับพุทธปรัชญาเถรวาท มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน ปรัชญาทั้งสองมีแนวคิดเรื่องพรหมพรหมในด้านอภิปรัชญาเหมือนกัน แต่ก็แตกต่างกันในฐานะของพรหม ในทัศนะของปรัชญาฮินดู พรหมคือ พระเป็นเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล ส่วนในพุทธปรัชญาพรหมคือสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่เป็นเทวดาหรือเทพอยู่ในชั้นพรหมโลกเท่านั้น ส่วนในด้านจริยศาสตร์ ปรัชญาฮินดูเชื่อว่าการกระทำและผลการกระทำของมนุษย์นั้นเป็นไปตามที่พรหมลิขิตให้กระทำ ส่วนพุทธปรัชญา เชื่อกรรม คือการกระทำของมนุษย์ไม่ว่าใครกำหนดให้กระทำ แต่มนุษย์กระทำเองและได้รับผลของการกระทำนั้นๆเอง

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและข้อมูลตามเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวผู้วิจัย จึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังแผนภาพที่ ๑.๑

แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

^{๒๐} หิมพวรรณ รักแตงาม, “การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาของดิชนัทธันท์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๘.๑ ชั้นรวบรวมข้อมูล

๑) รวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙,

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ศาสตร์แห่งการตีความและศิลปะแห่งการเข้าใจ (ดร.สมบัติพรศิริเจริญพันธ์), ปรัชญาอินเดีย (อดิศักดิ์ ทองบุญ), ปรัชญาอินเดีย (สุนทรณ. รังสี), ปรัชญาอินเดีย (ประยงค์ แสนบุราณ) และเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตีความเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๘.๒ ชั้นการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิมาวิเคราะห์ข้อมูลจัดหมวดหมู่ข้อมูล แยกแยะข้อมูล ในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นระบบเปรียบเทียบข้อมูล ลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน และการเสนอข้อเท็จจริงที่ได้ด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามหลักการของอุปนัยวิธี (Inductive Method) โดยยึดวัตถุประสงค์เป็นแนวทาง

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๙.๑ ได้รู้ถึงความเป็นมาของพรหมตามการตีความของทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์

๑.๙.๒ ได้รู้ความเป็นมาและแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๙.๓ ได้รู้เรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทหลังจากผ่านกระบวนการตีความตามทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์

๑.๙.๔ เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้สนใจ

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

บทที่ ๒ นี้จะได้ทำการศึกษาในแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพรหมอย่างไรบ้าง ในฐานะที่เป็นปรัชญาประเภทอเทวนิยม ยอมรับพรหมมากน้อยแค่ไหน ถ้ายอมรับแล้วปฏิเสธพรหมในเรื่องอะไร ซึ่งในบทนี้จะได้ทำการศึกษาตามลำดับหัวข้อที่ได้กำหนดไว้ คือ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท, พรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของพรหม

จากการศึกษาพบว่าพรหม (พฺรหฺม) ในภาษาบาลี แบ่งตามรากศัพท์ที่สำคัญดังนี้

๑. พรหฺ ชาติ มีความหมายถึง ใหญ่ เจริญเติบโต เจริญรุ่งเรือง สูงขึ้นไป ดัง

ข้อความที่แสดงว่า “มหนตสรีรตย พฺรหฺมา. พรหฺ วฑฺฒนํ, มปฺปจฺจโย”^๑ แปลว่า “ชื่อว่าพรหม เพราะมีร่างกายใหญ่ พรหฺ ชาติ เป็นไปในความเจริญเติบโต ลง ม ปัจจย”^๒

“พรหฺติ วุฑฺฒนํ คจฺฉตฺตี พฺรหฺมา, พรหฺ วุฑฺฒนํ, มปฺปจฺจโย”^๓ แปลว่า “ชื่อว่าพรหมเพราะอรรถว่าย่อมเจริญ คือถึงความเจริญ พรหฺ ชาติ ในความเจริญ รุ่งเรือง เติบโต ลง ม ปัจจย”^๔ “พรหฺติ วุฑฺฒนํ คจฺฉตฺตี พฺรหฺมา. พรหฺ วุฑฺฒนํ, มปฺปจฺจโย” แปลว่า “ชื่อว่าพรหมเพราะอรรถว่าย่อมเจริญ คือถึงความเจริญ พรหฺ ชาติ ในความเจริญ รุ่งเรือง เติบโต ลง ม ปัจจย” และ “พรหฺตฺตี พฺรหฺมา. พรหฺ อุกค

^๑ สิริมหาจตุรงคพล มหาอำมาตย์, อภิธานปทีปิกาฎีกา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทคนิค ๑๙, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒.

^๒ พระมหาโกย แก้วพร, “พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^๓ พระโมคคัลลานเถระและพระสุภูติเถระ, อภิธานปทีปิกาและสุจิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒.

^๔ อ่างแล้ว.

เม, มปปัจจโย” แปลว่า “ชื่อว่าพรหม เพราะอรรกว่าอยู่สูงขึ้นไป พรห ธาตุ ในความสูงขึ้นไป เจริญขึ้น ลง ม ปัจจัย”

๒. พรุห ธาตุ มีความหมายถึง เจริญรุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้น งอกงาม บริสุทธ์ หรือเจริญ

ด้วยคุณวิเศษ ดังข้อความที่แสดงว่า “อุปฐปริ พรุหตีติ พรหมา. พรุห วฑฒเน, มปปัจจโย”^๕ แปลว่า “ชื่อว่าพรหมเพราะ อรรกว่าพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป พรุห ธาตุ เป็นไปในความเจริญรุ่งเรือง ลง ม ปัจจัย”^๖ พรุหิตโต เตหิ เตหิ คุณวิเสเสหิตติ พรหมา”^๗ แปลว่า “ชื่อว่าพรหม เพราะอรรกว่า เจริญ แล้วด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย พรุห ธาตุ เป็นไปในความเจริญ งอกงาม ลง ม ปัจจัย”^๘

๓. พห ธาตุ มีความหมายถึง ในความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ดังข้อความที่แสดงว่า

“ทวิโซ สมปตติสุเขสุ พหติ วฑฒติ วิรุหติ เอเตนาติวา พรหโม, เวโท. พห ธาตุ มปปัจจโย, รากโม จ”^๙ แปลว่า “พราหมณ์ ย่อมเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในสมบัติและสุขทั้งหลายด้วยความรู้แน่น เหตุนั้นพราหมณ์นั้นจึงชื่อว่า พรหม พห ธาตุ ม ปัจจัย ร อาคม”^{๑๐}

การศึกษาความหมายของพรหมตามแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทสรุปได้ว่า พรหม หมายถึง ความเจริญขึ้นยิ่งใหญ่อันขึ้นด้วยด้วยคุณสมบัติอันวิเศษ คือคุณสมบัติที่ยิ่งกว่าเทวดาชั้น กามาวจรทั้ง ๖ ชั้น

^๕ พระอัครควงศาจารย์, **สังกัณฑ์ปกรณ์ธาตุมालา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๖.

^๖ พระมหาโกย แก้วพร, “พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖.

^๗ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๗.

^๘ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๗.

^๙ พระวรสัมโพธิมหาเถระ, **ธมมปทมหาฎีกา**, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิบดี (สง่า ปภัสสรมหาเถร ป.ธ.๘), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕

^{๑๐} พระมหาโกย แก้วพร, “พรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

๒.๒ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ในประเด็นต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ คือ ความหมายของพรหม ประเภทของพรหม คุณธรรมและปฏิบัติที่ทำให้เป็นพรหม และ พรหมกับการกำเนิดโลก รายละเอียดแต่ละหัวข้อจะมีดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ การเกิดขึ้นของพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พรหม ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมีสถานะเป็นอะไร และเกิดขึ้นมาได้อย่างไร โดยวิธีใดนั้น พุทธปรัชญาใช้คำๆ หนึ่ง คือ คำว่า สัตว์ ให้หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตทุกประเภท (ยกเว้นพืช) ไม่ได้หมายถึงเฉพาะสัตว์เดียรัจฉานอย่างที่ใช้ในภาษาไทยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเทวดา มนุษย์ สัตว์เดียรัจฉาน เปรต อสุรกาย หรือสัตว์นรกก็รวมเรียกสัตว์ทั้งสิ้น อย่างเช่นคำว่า พระโพธิสัตว์ หมายถึงบุคคลผู้กำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า อย่างพระพุทธรเจ้าก่อนการตรัสรู้บางทีก็เรียกว่า พระมหาสัตว์ แปลว่า สัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ หรืออย่างที่เรารู้ว่า พระพุทธรเจ้าเสด็จโปรดสัตว์ หมายถึงพระพุทธรเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมสั่งสอนบุคคลที่พระองค์สามารถสั่งสอนได้

๑. กำเนิด ๔ พุทธปรัชญาเถรวาท รวมเอา พรหม ไว้ในคำว่าสัตว์ กล่าวคือ พรหมเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท กับคำถามที่ว่าพรหมเกิดขึ้นมาได้อย่างไร โดยวิธีใดนั้น พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงการกำเนิดของสัตว์ไว้ ๔ ประเภท ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระสารีบุตรว่า สารีบุตร กำเนิด ๔ ชนิด นี้ กำเนิด ๔ ชนิด ไหนบ้าง คือ

- ๑) กำเนิดอัมตชะ การเกิดในไข่
- ๒) กำเนิดขลาพชะ การเกิดในครรภ์
- ๓) กำเนิดสังเสทชะ การเกิดในเท้าโคลหรือที่ขึ้นแฉะ
- ๔) กำเนิดโอปปาติกะ การเกิดผุดขึ้น^{๑๑}

การเกิดขึ้นของสัตว์โลกตามนัยแห่งพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นการเกิดขึ้นตามธรรมชาติทั้งสิ้น การเกิดขึ้นตามธรรมชาตินี้ก็คือการเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยการดลบันดาลหรือตามเจตจำนงของพระเป็นเจ้าองค์ใด หากแต่เกิดขึ้นและดำเนินไปตามกฎอิทัปปัจจยตา คือ กฎแห่งความเป็นเหตุปัจจัยเกี่ยวโยงต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

กำเนิดประเภทอณตชะ เป็นการกำเนิดของสัตว์ที่เริ่มต้นเป็นฟองไข่ แล้วฟักเป็นตัวเป็นตัว ออกจากไข่ภายหลังทุกชนิด เช่น เป็ด ไก่ นก จิ้งจก จระเข้ ฯลฯ ประเภทชลาพุชะ เป็นกำเนิดของ สัตว์ที่คลอดเป็นตัวออกมาจากมดลูกของตัวที่เป็นแม่ทุกชนิด เช่น วัว ควาย แพะ แกะ มนุษย์ ฯลฯ ประเภทสังเสมชะ เป็นกำเนิดของสัตว์ที่เกิดขึ้นในซากสัตว์ที่เน่า ในอาหารที่บูดเน่า ในน้ำคร่ำหรือน้ำ โสโครก สัตว์ที่เกิดในลักษณะนี้ เช่น หนอนชนิดต่างๆ ไรน้ำ จุลินทรีย์ที่เกิดในน้ำคร่ำ ฯลฯ

การเกิดขึ้นของสัตว์โลกใน ๓ ลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการเกิดขึ้นตามธรรมชาติที่สามารถ รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสธรรมดา จึงไม่มีปัญหาที่จะต้องพิจารณามาก แต่การเกิดขึ้นของสัตว์โลก ประเภทที่ ๔ ที่เรียกว่าโอปปาติกะนั้น ประสาทสัมผัสธรรมดาของเราไม่รู้ไม่ได้ ตามทศนะของพุทธ ปรัชญาเถรวาท ผู้ที่สามารถรับรู้การมีอยู่ของสัตว์โลกประเภทนี้ได้ก็มีแต่ผู้ที่เจริญสมาธิจนกระทั่งได้ ทิพจักขุญาณเท่านั้น ผู้ที่ได้ทิพจักขุญาณไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเท่านั้น ผู้นับถือ ศาสนาอื่น เช่น โยคีของศาสนาฮินดูบางคนก็สามารถมีญาณพิเศษชนิดนี้ได้ พระอรหันตสาวกของ พระพุทธเจ้าก็ไม่สามารถได้ทิพจักขุญาณทุกองค์ มีแต่ท่านที่ได้อภิญญา ๖ หรือวิชชา ๓ เท่านั้นที่มี ญาณพิเศษชนิดนี้ ส่วนพระอรหันต์ประเภทสุกขวิปัสสกาที่สามารถทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไป แต่ไม่ได้ อภิญญา ๖ หรือวิชชา ๓ ก็ไม่สามารถมีทิพจักขุได้ อนึ่ง อภิญญานั้นถ้าเป็นเพียงโลกยอภิญญา ๕ ผู้ที่ เป็นปุถุชนแต่เจริญสมาธิจนกระทั่งได้รูปฌานที่ ๔ ก็สามารถได้อภิญญา ๕ ที่มีทิพจักขุรวมอยู่ด้วยได้ ผู้ที่เจริญสมาธิจนกระทั่งได้อภิญญาไม่ว่าจะเป็นพระอริยบุคคลหรือปุถุชน ถ้าปรารถนาจะเห็นก็ สามารถมองเห็นสัตว์ประเภทโอปปาติกะได้ แต่ถ้าไม่ปรารถนาจะเห็นก็มองไม่เห็น

สัตว์โลกประเภทโอปปาติกะได้แก่สัตว์ที่เกิดมีร่างกายเติบโตขึ้นมาในทันทีทันใดโดยไม่ต้อง มีมารดาบิดา ตามนัยแห่งพุทธพจน์ดังกล่าวได้แก่ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบาง จำพวก สำหรับมนุษย์นั้นโดยทั่วไปเป็นสัตว์ประเภทชลาพุชะ ซึ่งเกิดขึ้นโดยคลอดจากครรภ์มารดา ส่วนที่ว่ามีมนุษย์บางจำพวกเป็นสัตว์ประเภทโอปปาติกะนั้นในโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ไม่เคยมีตัวอย่างให้ เห็น จึงไม่อาจทราบได้ว่าเป็นอย่างไร เปรตโดยทั่วไปก็เป็นเช่นเดียวกับสัตว์นรก คือ โอปปาติกะ แต่ ในพุทธพจน์ดังกล่าวบอกว่า เปรตบางจำพวก ที่เป็นโอปปาติกะ ซึ่งชี้บ่งว่า มีเปรตปาจำพวก ที่ไม่ใช่ โอปปาติกะ ถ้าไม่ใช่สัตว์ประเภทโอปปาติกะ ก็จะต้องเป็นสัตว์ที่มีกำเนิดอย่างใดอย่างหนึ่งในอีก ๓ อย่าง คือ อณตชะ ชลาพุชะ หรือสังเสมชะ เรื่องนี้ไม่เคยพบคำอธิบายที่ชัดเจนในคัมภีร์ใด จึงไม่อาจ ทราบได้เช่นกันว่าเป็นอย่างไร^{๑๒}

^{๑๒} สุทร ฌ รังสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐๐-๓๐๒.

๒. คติ ๕ ทางไปสู่หลังความตายของมนุษย์

หลังจากที่ได้ทรงแสดงถึงกำเนิด ๔ แล้วพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงคติ ๕ ซึ่งเป็นทางไปหรือ
ที่ไปหลังจากตายแล้วของมนุษย์ไว้ด้วย คติ ๕ อย่าง ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระสารีบุตรว่า

สารีบุตร คติ ๕ ประการนี้

คติ ๕ ประการ อะไรบ้าง

คือ ๑ นรก ๒ กำเนิดเดียรัจฉาน ๓ เปตวิสัย ๔ มนุษย์ ๕ เทวดา

เรารู้ชัदनรก ทางที่นำสัตว์ให้ถึงนรก ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงนรก และรู้ชัตข้อปฏิบัติที่สัตว์
ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วยอมไปเกิดในนอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

เรารู้ชัตกำเนิดดิรัจฉาน ทางที่นำสัตว์ให้ถึงกำเนิดดิรัจฉาน ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงกำเนิด
ดิรัจฉาน และรู้ชัตข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วยอมไปเกิดไปเกิดในกำเนิด
ดิรัจฉาน

เรารู้ชัตกำเนิดเปตวิสัย ทางที่นำสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย
และรู้ชัตข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วยอมไปเกิดไปเกิดในเปตวิสัย

เรารู้ชัตหมู่มนุษย์ ทางที่นำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก และรู้
ชัตข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วยอมไปเกิดไปเกิดในหมู่มนุษย์

เรารู้ชัตเทวดาทั้งหลาย ทางที่นำสัตว์ให้ถึงเทวโลก ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงเทวโลก และรู้
ชัตข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วยอมไปเกิดไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เรารู้ชัตนิพพาน ทางที่นำสัตว์ให้ถึงนิพพาน ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงนิพพาน และรู้ชัตข้อ
ปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติที่ไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๑๓}

๓ ภพ ๓ ภูมิ ๔

๑) ภพ ๓ คำว่า ภพ ในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง ที่อันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของหมู่
สัตว์ ส่วนคำว่า ภูมิ หมายถึง ชั้นหรือระดับแห่งจิต หรือระดับแห่งชีวิตของหมู่สัตว์ที่เกิดในภพต่างๆ
ภพกับภูมิกับภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน
อย่างที่จะแยกออกจากกันไม่ได้ สัตว์เกิดอาศัยอยู่ในภพประเภทไหน ระดับแห่งจิตหรือระดับแห่งชีวิต
ก็จะอยู่ในประเภทหรือระดับเดียวกับภพที่เกิดอาศัยอยู่นั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับภพจึง
จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิพร้อมๆ กันไปด้วย

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒-๑๕๓.

พุทธปรัชญาเถรวาทแบ่ง ภพ ออกเป็น ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ

กามภพ ได้แก่ ภพอันเป็นที่เกิดอยู่ของหมู่สัตว์ผู้มีจิตติดข้องเกาะเกี่ยวกับกามคุณ ๕ คือ ยังมีจิตเพติดเพลินยินดีกับ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กระทบกาย) ที่น่าใคร่ น่าพอใจ หมู่สัตว์ที่เกิดอยู่ในกามภพมีทั้งที่อยู่ในสุคติภูมิและทุคติภูมิ ที่เกิดอยู่ในทุคติภูมิได้แก่ผู้เข้าถึงคติ ๓ คือ นรก กำเนิดเดียรัจฉาน และเปรตวิสัย ที่เกิดในกามสุคติได้แก่สัตว์ที่เกิดในกำเนิดมนุษย์ และกำเนิดเทวดา ในกามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น คือ สวรรค์ชั้น จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี

รูปภพ ได้แก่ ภพอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่แห่งรูปพรหมในภูมิทั้ง ๔ คือ รูปพรหมในพรหมโลกหรือสวรรค์ชั้นปฐมภูมิ (ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๑) ชั้นทุติยภูมิ (ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๒) ชั้นตติยฌานภูมิ (ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๓) และชั้นจตุตถฌานภูมิ (ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๔) รูปภพนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ารูปาวจรสวรรค์ รูปภพหรือรูปาวจรสวรรค์นี้จัดเป็นสุคติภพ ผู้เกิดอยู่ในรูปภพรวมอยู่ในสิ่งมีชีวิตประเภทเทวดาของคติ ๕

อรุภพ ได้แก่ ภพอันเป็นที่เกิดและอาศัยแห่งอรุพรหม ๔ ประเภท คืออรุพรหมที่เรียกว่า อากาสาณัญจายตนะ, วิญญาณัญจายตนะ, อากิญจัญญายตนะ, และเนวสัณญานาสนัญจายตนะ อรุพรหมทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวนี้ เกิดและอาศัยอยู่อรุปรสวรรค์ที่มีชื่ออย่างเดียวกับชื่อของพรหม อรุปรสวรรค์ทั้ง ๔ บางที่เรียกว่าอรุปรโลก แปลว่าโลกอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของหมู่สัตว์ที่ไม่มีรูปร่าง

๒. ภูมิ ๔ ภูมิตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง ระดับแห่งจิตหรือระดับแห่งชีวิตของหมู่สัตว์ที่เกิดอยู่ในภพต่างๆ ภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรุปรสวรรค์ภูมิ และโลกุตตรภูมิ

๑) กามาวจรภูมิ คำว่า กามภพ กับ กามาวจรภูมิ มีความใกล้เคียงกันมาก ถ้าไม่พิจารณาให้ดีอาจทำให้เกิดความเข้าใจไขว่เขวได้ว่ามีความหมายอย่างเดียวกัน ถ้าจะเปรียบเทียบคำว่า ประเทศไทย และคนไทย อาจช่วยให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เวลาเราพูดว่า ประเทศไทย เราหมายถึงประเทศหรือดินแดนอันเป็นที่เกิดและอาศัยของคนไทย ดินแดนอื่นนอกเหนือออกไปจากนี้ไม่สามารถเรียกว่าประเทศไทย

ในทำนองเดียวกันเวลาพูดว่า กามภพ ก็หมายถึง ที่เกิดและอาศัยอยู่ของสัตว์ที่ยังมีจิตเกาะเกี่ยวอยู่กับกามคุณ ๕ จิตที่ยังเกาะเกี่ยวเพติดเพลินยินดีหรือไม่ยินดีด้วยกามคุณ ๕ เรียกว่า กามาวจรจิต จิตที่เป็นกามาวจรจิตเป็นจิตที่อยู่ในระดับ กามาวจรภูมิ หมู่สัตว์ที่มีปกติภาพของจิตอยู่ในระดับ กามาวจรภูมิ เป็นสัตว์ที่เกิดอาศัยอยู่ใน กามภพ มีข้อที่ควรทำความเข้าใจเป็นเป็นพิเศษ

อย่างหนึ่งก็คือ ผู้ที่เกิดในกามสุคติภูมิเช่นมนุษย์ บางเวลาหรือบางโอกาสอาจพัฒนาจิตของตนให้ขึ้นระดับที่สูงกว่าภูมิปกติของตนก็ได้ เช่น ผู้ที่เจริญสมาธิจนเข้าถึงฌาน ขณะที่อยู่ในฌานระดับใดระดับหนึ่ง จิตก็อยู่ในระดับรูปาวจรภูมิ ถ้าได้อรุณจิต ขณะที่อยู่ในอรุณจิตก็อยู่ในระดับอรุณจิตภูมิ ถ้าเป็นผู้ที่เป็นพระอริยบุคคล ขณะที่เข้าสู่ผลสมาบัติจิตก็อยู่ในระดับโลกุตตรภูมิหมู่มุสัตว์ที่เกิดอาศัยอยู่ในกามภพทั้งหมดที่มีปกติภาพของจิตอยู่ในระดับกามาวจรภูมิ ที่อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นหมู่มุสัตว์ในกามาวจรภูมิได้แก่สัตว์ในอบายภูมิ ๔ คือ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดียรฉาน และ สัตว์ในกามาสุคติ ๗ คือ มนุษย์ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี รวมเป็นสัตว์ในกามาวจรภูมิ ๑๑ ประเภท

๒) รูปาวจรภูมิ ได้แก่ ภูมิที่เกี่ยวข้องกับรูปฌาน หมายถึง ระดับของจิตอย่างเดียวที่เข้าถึงภูมินี้ก็ได้ หมายถึง ทั้งระดับชีวิตและระดับจิตของสัตว์ผู้เข้าถึงภูมินี้ได้ นัยแรกมีความหมายตรงกับข้อความที่ว่า ธรรม คือ จิต และเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ คำว่า เข้าสมาบัติ ก็คือ เข้าอยู่ในฌานหรือเข้าฌาน ฌานหรือสมาบัติที่ผู้เจริญสมาธิเข้าอยู่ในระดับนี้ได้แก่รูปฌาน ที่เรียกว่ารูปฌานก็เพราะเป็นฌานที่ผู้เจริญสมาธิเข้าถึงได้ด้วยการเพ่งสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์ จิตของผู้ที่ได้ฌานและเข้าอยู่ในฌานเรียกว่ารูปาวจรจิต ผู้ที่สามารถเจริญสมาธิจนกระทั่งได้ฌานมีแต่ผู้ที่เกิดอยู่ในสุคติภูมิ เช่นมนุษย์เท่านั้น ส่วนผู้ที่เกิดอยู่ในทุคติภูมิ เช่น สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ไม่มีความสามารถดังกล่าวนี้ สิ่งที่ควรทราบเป็นพิเศษในเรื่องนี้ก็คือ จิตที่นับได้ว่าเป็นรูปาวจรจิตก็เฉพาะเวลาที่บุคคลผู้ได้ฌานเข้าสมาบัติหรือเข้าอยู่ในฌานเท่านั้น เขาเข้าสมาบัติอยู่นานเท่าไร จิตของเขาก็ดำรงสภาวะเป็นรูปาวจรอยู่นานเท่านั้น หลังจากออกจากสมาบัติแล้ว จิตของเขาก็คงเป็นกามาวจรจิตตามเดิม

จิตที่เรียกว่ารูปาวจรจิตนี้เองเป็นจิตที่อยู่ในระดับรูปาวจรภูมิ ดังกล่าวมานี้คือความหมายของข้อความที่ว่า ธรรม คือ จิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ ซึ่งเป็นลักษณะของจิตอย่างเดียวที่เข้าถึงรูปาวจรภูมิ

ส่วนความหมายที่ ๒ ที่ว่าหมายถึง ทั้งระดับชีวิตและระดับจิตของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปาวจรภูมินี้ เป็นลักษณะของสัตว์ที่เกิดในรูปภพ ซึ่งได้แก่รูปพรหมประเภทต่างๆ ที่เกิดอยู่ในสวรรค์หรือพรหมโลก ตั้งแต่ชั้นปฐมฌานภูมิขึ้นไปจนถึงชั้นจตุตถฌานภูมิ รูปพรหมทั้งหลายเหล่านั้นมีจิตเป็นรูปาวจรจิตโดยปกติวิสัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมีจิตเป็นรูปาวจรจิตอยู่ตลอดเวลาดังกล่าวนี้อาจหมายความว่า ธรรม คือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เกิดอยู่ในพรหมโลก เนื่องจากเป็นผู้มีจิตเป็นรูปาวจรจิตอยู่โดยปกติวิสัย พรหมทั้งหลายในรูปภพ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในระดับรูปาวจรภูมิทั้งชีวิตและจิตใจ

สำหรับข้อความว่า ธรรม คือจิตและเจตสิกของท่านผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันนี้ มีความหมายเช่นเดียวกับของผู้เข้าสมาบัติ ต่างกันเพียงว่าผู้เข้าสมาบัติอาจเป็นปุถุชนผู้ได้

ฌานก็ได้ แต่ท่านผู้มีธรรมเป็นเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันหมายถึงพระอริยบุคคลผู้ได้ฌานสมาบัติติดเฉพะอย่างยิ่งพระอรหันต์ผู้ได้สมาบัติ ๘ ซึ่งท่านมักจะถือเอาการเข้าอยู่ในฌานเป็นการพักผ่อน เป็นการเข้าสู่วิเวกทั้งกายและใจ จิตของท่านในขณะที่เข้าสู่วิเวกในฌานสมาบัติเป็นรูปาวจรกิริยาจิตในระดับรูปาวจรภูมิ

๓) รูปาวจรภูมิ ได้แก่ ภูมิที่เกี่ยวข้องกับอรุปรมาณ คำอธิบายเกี่ยวกับรูปาวจรภูมิ ถ้าเป็นบุคคลที่เกิดอยู่ในกามภพเข้ารูปสมบัติหรืออรุปรมาณ ๔ ชั้น ชั้นใดชั้นหนึ่ง จิตของเขาขณะอยู่ในอรุปรมาณก็เรียกว่าอรุปราวจรจิต จิตที่เป็นอรุปราวจรจิตจัดว่าอยู่ในระดับอรุปราวจรภูมิ ถ้าเป็นผู้เกิดเป็นอรุปรพรมอยู่ในอรุปรโลกหรืออรุปราวจรสวรรค์จิตของอรุปรพรมเหล่านั้นย่อมเป็นอรุปราวจรจิตอยู่โดยปกติวิสัย ชีวิตและจิตของอรุปรพรมทั้งหลายจัดว่าอยู่ในระดับอรุปราวจรภูมิตลอดเวลา พวกอรุปรพรมนั้นเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีแต่จิตอย่างเดียวโดยไม่มีร่างกาย พระอรหันต์ผู้ได้สมาบัติ ๘ อาจใช้การอยู่ในอรุปรมาณเป็นการพักผ่อนเพื่อกายวิเวกและจิตวิเวก จิตของท่านในขณะที่เข้าอยู่ในอรุปรมาณเป็นอรุปราวจรกิริยาจิต ซึ่งอยู่ในระดับอรุปราวจรภูมิ

๔) โลกุตตรภูมิ คำนี้แปลตามตัวอักษรว่า ภูมิที่เหนือโลก หรือภูมิที่สูงพ้นระดับของโลก โลกุตตรภูมินี้บางทีบาลีใช้ว่า อปริยาปนภูมิ เป็นภูมิแห่งจิตของพระอริยบุคคลที่เรียกว่าโลกุตตรจิต เป็นมรรคจิต ๔ และผลจิต ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรคจิต โสดาปัตติผลจิต สกทาคามีมรรคจิต สกทาคามีผลจิตอนาคามีมรรคจิต อนาคามีผลจิต และอรหัตตมรรคจิต อรหัตตผลจิต มรรคจิตผลจิตดังกล่าวเป็นนี้เป็นจิตที่อยู่ในระดับปริยาปนภูมิหรือโลกุตตรภูมิที่เรียกกันว่าเป็นภูมิที่อยู่เหนือโลกหรือพ้นระดับของโลก ก็เพราะภาวะทางจิตของสัตว์โลกทั่วไปทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นสัตว์โลกในกามภพ รูปภพ หรืออรุปรภพไม่มีจิตที่อยู่ในระดับของภูมินี้ หรือกล่าวให้กระชับขึ้น จิตในระดับโลกุตตรภูมินี้ไม่ได้อยู่ตามปกติในหมู่สัตว์ของภพทั้ง ๓ จิตในระดับโลกุตตรภูมิเป็นจิตที่ต้องพัฒนาให้มีขึ้นจึงจะมีขึ้น

สำหรับมรรคจิตทั้ง ๔ ประเภทนั้น เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวแล้วดับไป เมื่อดับไปแล้วก็จะไม่เกิดมีขึ้นมาใหม่อีก ส่วนผลจิตแต่ละอย่างเมื่อเกิดมีขึ้นและดับไปแล้ว ก็อาจเกิดมีขึ้นมาได้อีกโดยไม่จำกัด จิตของพระอริยบุคคลแต่ละประเภทจะนับว่าเป็นโลกุตตรผลจิตก็ต่อเมื่อท่านเข้าสู่ผลสมาบัติในช่วงที่ท่านอยู่สมาบัติจิตของท่านเป็นโลกุตตรจิต เมื่อท่านออกจากผลสมาบัติแล้ว หรือในเวลาที่ท่านดำเนินชีวิตตามปกติธรรมดา จิตของท่านคงเป็นจิตธรรมดาตามภพที่ท่านเกิดอยู่ คือ ถ้าเป็นพระอริยบุคคลประเภทโสดาบันสกทาคามีและอนาคามี ซึ่งยังละกิเลสได้ไม่หมด และท่านเกิดกอยู่ในกามภพ จิตของท่านก็เป็นกามาวจรจิต ซึ่งอยู่ในระดับกามาวจรภูมิ ถ้าเป็นพระอรหันต์ จิตของท่านก็จะเป็นกามาวจรกิริยาจิต ซึ่งเป็นจิตในระดับกามาวจรภูมิเช่นกัน ถ้าเป็นพระอริยบุคคลดังกล่าวเกิดอยู่ในรูปภพ ในชีวิตตามปกติ จิตของท่านก็เป็นรูปาวจรวิบากจิต ถ้าเกิดในอรุปรภพ จิตตามธรรมดาก็เป็นอรุปราวจรวิบากจิต จิตของท่านจะเป็นโลกุตตรก็ต่อเมื่อท่านเข้าสู่ผลสมาบัติ โลกุตตรภูมิเป็นภูมิที่

ไม่ผูกพันอยู่กับภพใดภพหนึ่งโดยเฉพาะ จึงเรียกว่าเป็นภูมิที่อยู่เหนือภพหรือเหนือโลก ว่าโดยหลักการ สัตว์ที่เกิดในสุคติไม่ว่าจะเกิดอยู่ในกามภพหรือรูปภพ ยกเว้นอสังขยีสัตว์แห่งชั้นจตุตถฌานภูมิ ของรูปภพ สามารถพัฒนาจิตของตนให้ก้าวขึ้นถึงระดับโลกุตตรภูมิได้เท่าเทียมกัน ที่อสังขยีสัตว์ไม่สามารถพัฒนาจิตของตนได้ก็เพราะอสังขยีสัตว์มีแต่ร่างกายไม่มีจิต^{๑๔}

๒.๓ พรหมประเภทที่เป็นบุคลาธิษฐาน

พุทธปรัชญาถือว่าพรหมเป็นเทวดาชั้นสูงซึ่งแยกออกจากหมู่เทวดาสามัญ จะเห็นได้จากการใช้คำว่า เทวา เมื่อกล่าวถึงพรหม^{๑๕} เหตุที่พรหมแตกต่างจากเทวดาสามัญก็คือความแตกต่างของ ภูมิฐาน ดังรูปวิเคราะหว่า พรหติ วฑฒนติ อติปณิเตหิ ฌานาติกุณเหหิติ พรหมานโน แปลว่า เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม^{๑๖} อีกนัยหนึ่ง พรหม คือ ผู้ที่ได้ฌานมาก่อนหลังจากตายแล้วจึงได้เข้าพรหมโลกด้วยฌานที่ไม่เสื่อม ส่วนจะอยู่พรหมโลกชั้นไหนขึ้นอยู่กับอำนาจของฌานที่ผู้นั้นได้บรรลุ ดังนั้น พรหมมีภูมิอาศัยเป็นชั้นตามระดับภาวะจิตที่สูงกว่ากันโดยคุณธรรมนั่นเอง ดังมีบาลีว่า ปฐมัม ฌานัม ปริตตัม ภาเวตวา กตถ อุปชชนติ ปฐมัม ฌานัม ปริตตัม ภาเวตวา พรหมปาริสชชานัม เทวานัม สหพยตัม อุปชชนติ^{๑๗} บุคคลเจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญไปเกิดที่ไหน บุคคลผู้เจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็น สหายของเทวดาชั้นพรหมปาริสชชา^{๑๘}

จากที่กล่าวมาเป็นพรหมประเภทบุคลาธิษฐานที่ไปเกิดเป็นพรหมหลังจากที่ตายจากโลกนี้ไปแล้วไปเกิดเป็นพรหมในพรหมโลกด้วยฤทธิ์ของฌาน มีทั้งรูปพรหมและอรุปรหม พรหมประเภทบุคลาธิษฐานในพุทธปรัชญาเถรวาทยังมีอีกประเภทหนึ่งที่เป็นพรหมในขณะที่ยังเป็นมนุษย์ คือ บุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ เป็นผู้มียุติคุณธรรมสูง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุคคลผู้มียุติคุณธรรมสูงนี้ว่าเป็นผู้ประเสริฐ ดังพรหม ดังพระบาลีว่า พรหมมนิ วิปป จ อโถ มาตาปตฺตฺส จ ตถาคเต จ เสฏฺฐเ จ พรหมสทโท ปวตฺตตี^{๑๙} มารดาบิดา คือพรหม ในพรหมสูตรกล่าววว่า พรหมมาติ มาตาปิตโร^{๒๐} มารดาบิดา ท่าน

^{๑๔} สุนทร ฌ รังสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๓๐๒-๓๐๗.

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๙.

^{๑๖} พระสังฆมณฑลสังฆคณาจารย์, ปรมัตถสังคหะ มหาอภิธรรมสังคหะ วิกิพุทธสังคหะ ภูมิจตุกษะและปฏิสนธิจตุกษะ, ปรีณทที่ ๕ พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสังฆมณฑลสังคหะ, ๒๕๕๑), หน้า ๖๓.

^{๑๗} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๑.

^{๑๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๑.

^{๑๙} พระอัครควงศาจารย์, สัทพนิตีปกรณ์ธาตุมาลา, หน้า ๒๖๕.

^{๒๐} อภิ.วิ. (บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

เรียกว่าพรหม บุตรของสกุลาไศวรามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม คำว่า พรหม หมายถึงมารดาบิดา เพราะว่า มารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิดแก่บุตร เป็นผู้อนุเคราะห์เลี้ยงดูบุตร แสดงประโยชน์ในโลกนี้แก่บุตร ดำรงตนอยู่ในพรหมวิหาร คุณธรรมเช่นนี้ จึงเรียกว่า พรหม ยังมีบุคคลอีกประเภทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นพรหม คือ พรหมณ์ พรหมณ์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้ายกย่องว่าเป็นพรหม ต้องเป็นผู้มีความหมายตาม ๔ นัยนี้ (๑) หมายถึงผู้สวด (คัมภีร์พระเวท) หรือผู้สวดสาธยายมนต์ดังพระบาลีว่า พรหม อณตตีติ พรหมโณ, มนเต สุขมายตีติ อตฺถิ^{๒๑} ผู้โดย้อมสาธยายพระเวท อธิบายความว่าสาธยายมนต์ทั้งหลาย เหตุฉะนั้น ผู้นั้นชื่อว่าพรหมณ์ โดยนัยที่ ๒ หมายถึงพระอริยเจ้า ดังความว่า อริยา ปน พาหิตปาปตตฺตา พรหมณาติ วุจฺจนฺติ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นพรหมณ์เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว ซึ่งพระอริยเจ้าในที่นี้ หมายถึงพระอรหันต์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ก็เราไม่กล่าวที่เกิดแต่กำเนิดผู้มีมารดาเป็นแดนเกิดว่าเป็นพรหมณ์ เรากล่าวว่าบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ถือมั่นนั้นว่าเป็นพรหมณ์^{๒๒} และผู้ใดมีคติที่เทวดา คนธรรพและมนุษย์ก็รู้ไม่ได้เราเรียกผู้นั้นซึ่งเป็นพระอรหันต์ชื่อว่าพรหมณ์^{๒๓} นัยที่ ๓ หมายถึงพระพุทธรูป ดังพระบาลีว่า พรหมโณติ ภิกฺขเว ตถาคตฺส เสตฺ อธิวจฺนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภุคฺชฺหฺมฺยํ คำว่าพรหมณ์นั้น เป็นชื่อของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นัยที่ ๔ หมายถึงพรหมณ์ ดังพระบาลีว่า พรหมโน อปจฺจํ พรหมโณ เหล่ากของพรหมชื่อว่าพรหมณ์^{๒๔} พรหมหมายถึงบทสวดหรือพระเวท ดังนั้น พรหมณ์ หมายถึงผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากผู้สวดบทสวดตระกูลผู้สาธยายมนต์หรือตระกูลผู้รู้คัมภีร์พระเวท ส่วนพระอรหันต์เป็นพรหมด้วยเหตุที่บรรลุนิรมรรค ๘ ประการ เป็นพรหมมัญญะ (ความเป็นพรหม) และเป็นพรหมจรรย์ (ความประพฤติดแบบพรหม) ส่วนโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหันตผล ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ เป็นพรหมมัญญผล (ผลของความเป็นพรหม) และพรหมจรรย์ผล (ผลของความประพฤติดแบบพรหม) แสดงให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการ จนได้บรรลุนิรมรรค สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหันตผล เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีและพระอรหันต์ ตามลำดับจัดเป็นปุคลาธิษฐานพรหม ดังนั้นพรหม หมายถึงพระพุทธรูป ดังพุทธพจน์ที่ว่า พรหมมาติ โข ภิกฺขเว ตถาคตฺสเสเวตฺ อธิวจฺนฺนฺติ เอตถ ตถาคโต^{๒๕} ภิกฺษุทั้งหลาย คำว่า พรหมนั้น เป็นชื่อของพระตถาคตเจ้า เพราะคำว่าพรหมมาจาก พรุห ธาตุ แปลว่า ผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณอัน

^{๒๑} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๐๑

^{๒๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๑๙.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๗/๕๗๗.

^{๒๔} อง.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๘๕/๔๑๐.

^{๒๕} ม.ม. (บาลี) ๑/๓๗.

ประเสริฐบริสุทธิ์ หมายถึงพระอรหันต์พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย กิติ พรหมภูต กิติ ล้วนเป็นชื่อของตถาคต^{๒๖}

พรหมประเภทปุคคาธิชฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญา คือ บุคคลผู้ฝึกตนจนได้ฌานตายแล้วเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก และบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมในพุทธปรัชญา เป็นต้นว่า พรหมวิหารธรรม อริยมรรค มีองค์ ๘ จนเป็นผู้มีคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์วิเศษ เช่น มาดาบิดา และพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น

พรหมโลกตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นโลกหลังความตายของมนุษย์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบปฏิบัติจนได้ฌานและเสียชีวิต ก็จะไปเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก จะไปเกิดเป็นพรหมชั้นไหนก็ขึ้นอยู่กับระดับของฌานของแต่ละคน การกำเนิดของพรหมเป็นแบบโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้นเช่นเดียวกับเทวดา โดยมีลักษณะเสวยรูปอันสมบูรณ์ในเวลาอุบัติขึ้น เมื่ออุบัติขึ้นจะเท่ากับคนหนุ่มที่มีอายุได้ ๑๖ ปี ทรงเครื่องประดับอันงดงามสถิตอยู่ในวิมานของตน การที่จะถือกำเนิดเป็นพรหมได้นั้นเป็นผลมาจากกุศลกรรมอันเกิดจากการเจริญสมถภาวนาจนสำเร็จฌานสมาบัติหรือวิกขัมภณวิมุตติสำเร็จเป็นฌานลาภีบุคคลหรือภิกษุลาภีบุคคล เมื่อดับชีพจากโลกนี้แล้วโดยฌานสมาบัติไม่เสื่อมคลายเสียก่อนก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกด้วยอำนาจฌาน^{๒๗} พรหมโลกหรือที่อยู่ของพรหมแบ่งออกเป็นรูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น

๒.๓.๑ รูปพรหมภูมิ

รูปพรหมภูมิ คือ ที่อยู่ของพรหมที่ยังมีรูปร่าง แต่ละเอียดประณีตยิ่งนัก มีทั้งหมด ๑๖ ชั้นแบ่งเป็นกลุ่มได้ ๔ กลุ่ม คือ ปฐมฌานภูมิ มี ๓ ชั้น ทุตฌานภูมิ ๓ ชั้น ตตะตยฌานภูมิ ๓ ชั้น และจตุตถฌาน ๗ ชั้น

ก. พรหมชั้นปฐมฌานภูมิ ที่อยู่ของผู้ได้ปฐมฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นระดับเดียวกัน มิได้ตั้งอยู่สูงขึ้นไปเป็นลำดับชั้น ผู้ที่จะไปเกิดในภูมินี้จะต้องเจริญสมถกรรมฐานจนได้ปฐมฌานจึงจะไปได้ไปเกิดในภูมินี้ชั้นปฐมฌานภูมิประกอบไปด้วย

^{๒๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗-๔๐/๓๗-๓๗.

^{๒๗} พระมหาโสฬส ขนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๖๖.

๑) พรหมปารีสัชชาภูมิ คือที่อยู่ของพระพรหมผู้เป็นบริษัทของท้าวมหาพรหม แม้จะเป็นพรหมโลกชั้นต่ำสุด แต่ก็สูงกว่าสวรรค์ชั้นสูงสุด คือ พรหมนิมิตตวสวัตติ ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑ นี้จึงชื่อว่า พรหมปารีสัชชาภูมิ^{๒๘} คำว่าปารีสัชชะ หมายความว่า เป็นบริษัทหรือบริวารคอยรับใช้พรหมผู้เป็นหัวหน้า คือ ท้าวมหาพรหม ดังรูปวิเคราะหว่า ปรีสติ ภาวา ปรีสชชา เพราะอยู่ในบริษัท จึงชื่อว่า ปารีสัชชะ ได้แก่ พวกที่เป็นสามัญ ไม่มีอำนาจอะไรเป็นพิเศษ และความว่า พรหมานัน ปารีสชชา พรหมปารีสชชา เพราะเป็นบริษัทของท้าวมหาพรหม จึงชื่อว่า พรหมปารีสัชชะ หมายความว่า พรหมปารีสัชชะเป็นบริวารของท้าวมหาพรหม^{๒๙}

มีเรื่องเล่าว่าในอปราทิภูฏิสูต ที่กล่าวถึงพรหมปารีสัชชะที่ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารของท้าวมหาพรหม ในกาลครั้งหนึ่ง ท้าวมหาพรหมต้องการทราบว่สาวกเหล่าอื่นของพระพุทธเจ้าที่มีฤทธิ์มากเหมือน พระโมคคัลลานะ พระกัสสปะ พระอนุรุทธะ มีอีกไหม จึงสั่งให้พรหมปารีสัชชะ เข้าไปถามพระโมคคัลลานะ พรหมปารีสัชชะได้เข้าไปหาและถามคำถามดังกล่าว เมื่อทราบคำตอบว่า ยังมีพระสาวกอื่นผู้ได้วิชา ๓ มีฤทธิ์รู้ใจผู้อื่นเป็นพระอรหันต์ชื่อนาสพอีกมาก จึงกลับไปเฝ้าและแสดงเนื้อความนั้นแก่ท้าวมหาพรหม ท้าวมหาพรหมชื่นชมต่อคำพูดนั้นเป็นอย่างมาก^{๓๐}

บุคคลผู้ที่ได้บังเกิดในพรหมชั้นนี้จะต้องเป็นผู้ได้บรรลุปฐมฌานขั้นต่ำที่มีอำนาจอ่อนที่เรียกว่า ปรีตตปฐมฌานมาก่อน พรหมชั้นนี้มีอายุ ๒๑ อันตรกัปเศษ พรหมโลกชั้นนี้ห่างไกลจากโลกมนุษย์มากขนาดเอาศลาก้อนขนากเท่าโลหะปราสาททั้งตั้งลงมาจากพรหมโลกชั้นนี้และก้อนศิลานั้นไม่ติดขัดในทีใด กว่าถึงโลกมนุษย์ก็กินเวลา ๔ เดือน^{๓๑}

๒) พรหมบุโรหิตาภูมิ คือที่อยู่ของพระพรหมผู้ทรงฐานะอันประเสริฐ คือ บุโรหิตของท้าวมหาพรหม ดังนั้น พรหมโลกชั้นที่ ๒ นี้จึงชื่อว่า พรหมบุโรหิตาภูมิ^{๓๒} พรหมในชั้นนี้เรียกว่า บุโรหิตาพรหม มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของท้าวมหาพรหมที่เป็นหัวหน้า ดังรูปวิเคราะหว่า บุเร อูจเจ ฐาเน โอหนติ บุโรหิตา ผู้มีตำแหน่งสูงมีฐานะเป็นผู้นำในกิจการทั้งหลายของท้าวมหาพรหมชื่อว่า บุโรหิตะ

^{๒๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๘๑/๒๑๔.

^{๒๙} พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยา, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะและปฏิสนธิจตุกะ**, หน้า ๑๔๕.

^{๓๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๒.

^{๓๑} พระมหาโสฬส ขนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทानตะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๖๗.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๓/๓๑๐.

หรืออีกนัยหนึ่งมีรูปวิเคราะหว่า ปุเร อคเค ฉียติ ถปิยเตติ บุโรหิตโต ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งผู้นำ ชื่อว่า บุโรหิต หรือ พรหมานัน บุโรหิตา พรหมบุโรหิตา พากพรหมที่เป็นบุโรหิตของท้าวมหาพรหม ชื่อว่า พรหมบุโรหิต^{๓๓}

บุคคลที่เกิดในพรหมชั้นนี้ต้องเป็นบุคคลผู้ได้บรรลุปฐมฌานชั้นกลาง พรหมชั้นนี้มีอายุได้ครึ่งหนึ่งของวิภูฏายือสงโขยกัป วิภูฏายือสงโขยกัปนั้นมี ๖๔ อันตรกัป ครึ่งหนึ่งก็เป็น ๓๒ อันตรกัป สถานที่ตั้งของพรหมชั้นนี้อยู่ ณ ระดับพื้นที่เดียวกันกับพรหมปารีสัชชภูมิ แต่อยู่กันคนละเขตเท่านั้น

๓) มหาพรหม คือที่อยู่ของท่านพรหมผู้ยิ่งใหญ่ มีฤทธิ์อำนาจมาก ดังนั้น พรหมโลกชั้นที่ ๓ นี้ จึงชื่อว่า มหาพรหมภูมิ^{๓๔} พรหมชั้นนี้ได้ชื่ออย่างนี้เพราะว่าภูมินี้เป็นที่อยู่ของพรหมผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย คือ ยิ่งใหญ่กว่าพระพรหมชั้นปารีสัชชะและพระพรหมชั้นบุโรหิตะ ดังมีรูปวิเคราะหว่า พรุหติ ปริวทุตตีติ พรุหมา ผู้ที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษ มีฌาน เป็นต้น ชื่อว่า พรหม ได้แก่ ผู้ที่มีความเจริญในฌาน อภิญญา และอายุ วรรณะ สุขะ พละ มากกว่ามนุษย์และเทวดาชั้นกามาวจรทั้งหลาย มหนโต พรุหมา มหาพรุหมา พรหมที่เป็นใหญ่ ชื่อว่า มหาพรหม ได้แก่ พรหมที่เป็นใหญ่กว่าพรหมปารีสัชชะและพรหมบุโรหิตะ มหาพรหมนั้นมี ๓ จำพวก คือ (๑) มหาพรหม ที่มีรัศมีแผ่ไปไกล ๑,๐๐๐ จักรวาล เรียกว่า สหัสสพรหม (๒) มหาพรหม ที่มีรัศมีแผ่ไปไกล ๒,๐๐๐ จักรวาล เรียกว่า ทวิสหัสสพรหม (๓) มหาพรหม ที่มีรัศมีแผ่ไปไกล ๓,๐๐๐ จักรวาล เรียกว่า ติสหัสสพรหม^{๓๕} บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้จะต้องเป็นผู้ได้ปฐมฌานชั้นประณีต พรหมชั้นนี้มีอายุ ๑ มหากัป คำว่ามหาพรหมนี้ เป็นชื่อของพรหมโลกที่แตกต่างจากคำว่า ท้าวมหาพรหม ซึ่งเป็นหัวหน้าของพรหมทั้งหลาย ท้าวมหาพรหมทำหน้าที่เป็นราชาของพรหมทั้งหลาย ดังนั้นจึงแตกต่างกับพรหมที่อยู่ในพรหมโลกชั้นที่ ๓ นี้ พรหมภูมิทั้ง ๓ ชั้นนี้ ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน แต่แยกกันอยู่ ๓ เหล่า มีอาณาเขตเป็นพวกๆ เพราะกำลังฌาน ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของพรหมปารีสัชชะ ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของพรหมบุโรหิตะ และอีกส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของมหาพรหม ซึ่งต่างก็อยู่ในพื้นที่เดียวกัน ที่เรียกเป็นชั้นๆ ไปตามลำดับนั้น ไม่ได้มุ่งหมายเอาภูมิเป็นที่ตั้ง แต่เรียกตามตำแหน่งของพรหมที่ได้ฌานต่างระดับกัน ๓ ระดับคือ (๑) ปฐมฌานชั้นสามัญส่งผลให้เกิดในพรหมปารีสัชชะ ปฐมภูมิ ๒ ปฐมฌานชั้นกลาง

^{๓๓} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยา, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะและปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๑๔๙.

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๖/๒๔๖.

^{๓๕} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยา, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะและปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๑๕๐.

ส่งผลให้เกิดในพรหมบุโรหิตะ ปฐมภูมิ ๓ ปฐมภูมิตั้งชั้นประณีต ส่งผลให้เกิดในมหาพรหม ปฐมภูมิตั้งชั้นใหญ่อยู่ในชั้นปฐมภูมิตั้งชั้น ๓ นั้น มีอยู่องค์เดียว จะเห็นได้จากข้อความในพรหมชาลสูตรที่กล่าวไว้ว่าเมื่อโลกถูกไฟไหม้ พรหมโลกทั้ง ๓ ชั้นนี้จะถูกทำลายลงด้วยทุกครั้ง และเมื่อเวลาจะเริ่มสร้างโลกขึ้นใหม่ ในชั้นปฐมภูมิตั้งชั้นนี้ก็จะมีมหาเทพองค์เดียวเกิดขึ้นก่อน ส่วนพรหมบุโรหิตะและพรหมปารีสัชชะเกิดขึ้นทีหลัง^{๓๖}

ข. ทุตติยานภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ได้ทุตติยาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน สูงขึ้นไปกว่าชั้นปฐมภูมิตั้งชั้นประกอบด้วย

๑) ปริตตราภาภูมิ คือที่อยู่แห่งท่านพระพรหมผู้มีรัศมีน้อยกว่าพระพรหมที่มีศักดิ์สูงกว่าตน ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๔ นี้จึงชื่อว่า ปริตตราภูมิ^{๓๗} คำว่า ปริตตราภา นี้แสดงให้เห็นว่า พรหมชั้นนี้มีรัศมีในขอบเขตที่จำกัด ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า ปริตตรา อาภา เอเตสนติ ปริตตราภา พรหมที่มีรัศมีน้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบนชื่อว่า ปริตตราภา ..ปริตตราภานํ นิพพตตาทิ ปริตตราภา ภูมิอันเป็นที่เกิดของปริตตราภาพรหมชื่อว่า ปริตตราภา^{๓๘} พรหมชั้นปริตตราภามีอายุยืนถึง ๒ มหากัป บุคคลผู้ที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ต้องเป็นผู้บรรลุตุตติยานในระดับต่ำ

๒) อัปมาณภูมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหมผู้มีรุ่งเรืองมากมายหาประมาณมิได้ ดังนั้นพรหมชั้นที่ ๕ นี้ จึงชื่อว่า อัปมาณภูมิ^{๓๙} ที่ได้ชื่อไว้อย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพวกพรหมผู้มีรัศมีหาประมาณมิได้ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า อัปมาณภา อาภา เอเตสนติ อัปมาณภา พรหมที่มีรัศมีหาประมาณมิได้ชื่ออัปมาณภา...อัปมาณภานํ นิพพตตาทิ อัปมาณภา ภูมิที่เป็นที่เกิดของพวกอัปมาณภา พรหมทั้งหลายชื่อว่า อัปมาณภา^{๔๐} บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้บรรลุตุตติยานชั้นกลาง พรหมพวกนี้มีอายุ ๔ มหากัป

๓) อาภัสราภูมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหมผู้มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมีนานาแสง ดังนั้นพรหมชั้นที่ ๖ นี้จึงชื่อว่า อาภัสราภูมิ^{๔๑} พรหมโลกชั้นนี้อาจจัดได้ว่าดีที่สุดในบรรดาพรหมโลกทั้งสามชั้นในทุตติยานภูมิ พรหมที่อยู่ในชั้นนี้ได้ชื่อว่า อาภัสราพรหม เพราะเป็นผู้มีรัศมีนานาแสงเป็น

^{๓๖} ที.สี.(ไทย) ๙/๓๑/๒๒-๒.

^{๓๗} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

^{๓๘} พระสังฆมณฑลสังฆคณาจารย์, ปรมัตถสังคหะ มหาอภิธรรมสังคหะ วิชาปริยัติสังคหะ ภูมิจตุกษะและปฏิสนธิจตุกษะ, หน้า ๑๕๒.

^{๓๙} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

^{๔๐} อ้างแล้ว.

^{๔๑} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

ประกายรุ่งโรจน์ดุจสายฟ้าแลบอยู่ตลอดเวลา บุคคลผู้ที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุนิติภาวะอันประณีต พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง ๘ มหากัป เมื่อมีไฟไหม้กัปแล้วมีน้ำท่วมจะท่วมพรหมโลกชั้นอภิสราด้วย

ค. ตติยฌานภูมิเป็นที่อยู่ของผู้ได้ตติยฌาน สถานที่ตั้งอยู่พื้นระดับเดียวกัน สูงขึ้นไปกว่าชั้นทุติยฌานภูมิ ประกอบไปด้วย

๑) ปริตตสุภาภูมิ คือที่อยู่แห่งพรหมผู้มีความสง่างามแห่งรัศมีเป็นส่วนน้อย ดังนั้นพรหมชั้นที่ ๗ นี้จึงชื่อว่า ปริตตสุภาภูมิ^{๑๒} เป็นที่อยู่ของพวกพรหมที่มีรัศมีสง่าสวยงามเป็นส่วนน้อย ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า ปริตต สุภา เอเตสนติ ปริตตสุภา พรหมที่มีรัศมีสวยงามแต่น้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน ชื่อว่า ปริตตสุภาปริตตสุภานํ นิพพตติ ปริตตสุภา ภูมิที่เป็นที่บังเกิดของปริตตสุภาทั้งหลายชื่อว่า ปริตตสุภา^{๑๓} บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้บรรลุนิติภาวะในชั้นต่ำ พรหมชั้นนี้มีอายุ ๑๖ มหากัป

๒) อัปมาณสุภาภูมิ คือที่อยู่แห่งพรหม ผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมีมากมายไม่มีประมาณ พรหมชั้นที่ ๘ นี้ชื่อว่า อัปมาณสุภาภูมิ^{๑๔} เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีความสง่าสวยงามของรัศมีไม่มีประมาณ ดังรูปวิเคราะห์ว่า อัปมาณ สุภา เอเตสนติ อัปมาณสุภา พรหมที่มีรัศมีสวยงามหาประมาณมิได้ชื่อว่า อัปมาณสุภา ...อัปมาณสุภานํ นิพพตติ อัปมาณสุภา คือ ภูมิเป็นที่เกิดของอัปมาณสุภาพรหมทั้งหลายชื่อว่า อัปมาณสุภา^{๑๕} บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุนิติภาวะชั้นกลาง พรหมในชั้นนี้มีอายุยืน ๓๒ กัป

๓) สุภากิณฑาภูมิ คือ ที่อยู่แห่งพรหมผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมี ที่ออกสลับปะปนไปอยู่เสมอตลอดร่างกาย ดังนั้นพรหมชั้นที่ ๙ นี้ชื่อว่า สุภากิณฑาภูมิ^{๑๖} เป็นที่อยู่ของพรหมซึ่งมีความสง่าสวยงามแห่งรัศมีออกสลับปะปนเสมอตลอดร่างกาย มีรูปวิเคราะห์ว่า สุภาหิ อากิณฑาติ สุภากิณฑา พรหมที่มีรัศมีสวยงามตลอดทั่วร่างกายชื่อว่าสุภากิณฑา...สุภากิณฑานํ นิพพตตติ สุภากิณฑา ภูมิเป็นที่เกิดสุภากิณฑาพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า สุภากิณฑา คำว่า สุภา หมายถึง ความสวยงาม

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

^{๑๓} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยา, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๑๕๓.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

^{๑๕} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยา, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๑๕๔.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

ของรัศมีที่มีอยู่ในร่างกายของพรหมที่มีอยู่ในชั้นนี้ รัศมีนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับรัศมีของพระจันทร์ คือ แสงสว่างของรัศมีนั้นรวมกันเป็นวงกลมไม่กระจัดกระจาย คำว่า สุกกัณณา นี้เรียกว่า สุกกัณหา ก็ เป็นไปตามนัยแห่งไวยากรณ์ที่เปลี่ยน อา เป็น อณ ตัวที่สองเป็น ห เมื่อรวมบทแล้วก็ เป็น สุกกัณหา^{๔๗}

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุตติมานอันประณีต พรหม ชั้นนี้มีอายุยืน ๖๔ มหากัป พรหมโลกทั้ง ๓ ชั้นนี้ เมื่อน้ำท่วมหลังจากไฟไหม้กับแล้ว จะมีลมพัด ลม นั้นจะทำลายพรหมทั้ง ๓ ชั้นนี้ด้วย พรหมโลกชั้นตติมานภูมินี้ ตั้งอยู่ ณ พื้นระดับเดียวกันใน ท่ามกลางอากาศ แต่แยกกันอยู่เป็น ๓ เหล่า คือ ปริตตสุกะเหล่าหนึ่ง อัมปมาณากะเหล่าหนึ่ง สุกกัณหาเหล่าหนึ่ง มีอาณาเขตอยู่เป็นพวกๆ เหมือนพวกพรหมในชั้นปฐมมานภูมิและทุติยมานภูมิที่กล่าว แล้ว

ง. จตุตถมานภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ได้จตุตถมาน ประกอบด้วย

๑. เวหัพผลาภูมิ คือที่อยู่แห่งพระพรหมผู้ได้รับผลของฉานกุศลอย่างไพบุลย์ ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑๐ นี้จึงได้ว่า เวหัพผลาภูมิ^{๔๘} ที่มีชื่อปรากฏอย่างนี้เพราะเป็นภูมิที่อยู่ของพรหมทั้งหลาย ผู้มีผลไพบุลย์ คือมีผลที่ได้รับอย่างสมบูรณ์เต็มที่ยิ่งกว่าพรหมทั้งหลายชั้นอื่นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะพรหมในชั้นเหล่านั้นยังต้องถูกทำลายล้าง ด้วยไฟบ้าง ด้วยน้ำบ้าง ด้วยลมบ้าง เมื่อถึงโอกาสที่ โลกจะต้องถูกทำลาย แต่พรหมชั้นเวหัพผลาภูมินี้ไม่ถูกทำลายอย่างนั้น ดังนั้น พรหมทั้งหลายที่เกิดใน พรหมโลกชั้นนี้จึงได้เสวยผลแห่งกุศลที่ตนได้กระทำอย่างเต็มที่ไพบุลย์ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า วิบุล ผล เอเตสนติ เวหัพผลา พรหมที่มีผลไพบุลย์ชื่อว่า เวหัพผละ ...เวหัพผลานัน นิพพตตาดิ เวหัพผลา ภูมิ ที่ เกิดของเวหัพผละพรหมทั้งหลายชื่อว่า เวหัพผลา รูปวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งว่า ฉานานุรูป วเสเสน อีหิต์ อาเนญชิต์ ปุญญผล์ เอตถ เวหัพผลา ผลชอลที่มั่นคงและไพบุลย์อันไม่หวั่นไหวเป็นพิเศษที่เป็นไปตาม ฉานที่มีอยู่ในภูมิใด ภูมินั้นชื่อว่า เวหัพผลา^{๔๙} บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้จะต้องเป็นผู้ได้ บรรลุจตุตถมาน พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง ๕๐๐ มหากัป

๒) อัสัญญีสัตตาภูมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้ไม่สัญญา มีแต่รูปไม่มีนาม คือ จิต เจตสิก ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑๑ นี้ จึงชื่อว่า อัสัญญีสัตตาภูมิ^{๕๐} ที่ได้ชื่ออย่างนี้เพราะเป็นภูมิที่อยู่ของ อัสัญญีพรหมที่เกิดด้วยอำนาจสัญญาวิราคาวา เป็นพรหมที่มีแต่รูปไม่มีนาม คือ จิตและเจตสิก มี

^{๔๗} อ่างแล้ว.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

^{๔๙} พระสังฆมณฑลชเวติกะ ธัมมาจริยา, ปรมัตถชเวติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุ กะและปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๑๕๖.

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒/๓.

รูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ สณฺญา เอเตสนฺติ อสณฺญา สัณฺญาเจตสิก ไม่มีแก่พรหมใดเหล่าใด เหตุนั้นพรหมเหล่านั้นชื่อว่า อสัณฺญา รูปวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งว่า นตฺถิ สณฺญามุขเณ จตฺตาโร อรูปกฺขนธา เอเตสนฺติ อสณฺญา นามขันธ ๔ โดยยกสัณฺญาเจตสิกเป็นประธาน ไม่มีแก่พรหมเหล่าใด เหตุนั้น พรหมเหล่านั้นชื่อว่า อสัณฺญา... อสณฺญา จ เต สตฺตา จาติ อสณฺญสฺตฺตา พรหมที่ไม่มีนามขันธ ๔ ที่ยกเอาสัณฺญาเจตสิกเป็นประธาน แต่พรหมเหล่านี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ เหตุนั้น จึงเรียกว่าอสัณฺญสฺตฺตะ... อสณฺญสฺตฺตานํ นิพฺพตฺตาติ อสณฺญสฺตฺตา ภูมิเป็นที่บังเกิดของอสัณฺญสฺตฺตะพรหมทั้งหลายชื่อว่า อสัณฺญสฺตฺตา^{๕๑} บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุดุคตถณานันประณีตและเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่มีลูกมีเมีย เป็นนักพรต ฤาษี เขาเหล่านั้นเป็นผู้บรรลุดุคตถณานแล้ว ครั้นออกจากถณานัน ก็รำพึงว่า สัตว์ทั้งหลายที่ต้องทนทุกข์ในอบาย ๔ นั้นก็เพราะมีใจรู้จักรัก รู้จักรำพึง รู้จักชัง เป็นผลให้ต้องประกอบกรรมชั่วต่างๆ ถ้าบุคคลไม่มีใจเสียแล้ว ก็จะไม่ต้องคิดอะไร ก็จะเป็นการดีอย่างยิ่ง พวกเขาต่างก็พากันชอบใจความคิดอย่างนั้น รักษาอุคตถณานไม่ให้เสื่อม ครั้นออกจากถณานแล้วก็เกลียดชังจิต เบื่อหน่ายจิต ด้วยความชอบใจในความไม่มีจิต พวกเขา จึงเฝ้าภาวนาว่า อสณฺญีปิ อสณฺญีปิ ขอตัวเราจงอย่ามีสัณฺญา ขอตัวเราจงอย่ามีสัณฺญา ที่เรียกว่าสัณฺญาวิราคะวานา ครั้นพวกเขาตายไปก็ตรงมาอุบัติในพรหมโลกชั้นอสัณฺญสฺตฺตภูมิ ผู้ใดเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลกแล้วนั่งตาย เมื่อมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ก็จะเป็พรหมนั่งนิ่งอยู่ ถ้ายืนตายก็จะยืนนิ่งอยู่ในวิมานพรหมของตน มีหน้าตาเหมือนพระปฐมมาที่นายช่างผู้มีฝีมือบรรจงสร้างไว้ ไม่ไหวติง ตาไม่กระพริบ พรหมชั้นนี้มีอายุ ๕๐๐ มหากัป ซึ่งชาวโลกทั่วไปเรียกว่าพรหมลูกฟัก พรหมชั้นนี้เมื่อสิ้นอายุขัยจากโลกพรหมแล้ว ก็จะมีใจปกติ เหมือนสัตว์เหล่าอื่น และจะไปบังเกิดตามอำนาจกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ได้ทำไว้อีกต่อไป เพราะยังไม่ได้บรรลุนิพพาน พรหมชั้นนี้ตั้งอยู่ ณ ภาคพื้นเดียวกันกับพรหมโลกชั้นเวทฬผลา^{๕๒}

๓) อวิหาสุทราวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี ดังนั้นพรหมโลกชั้นที่ ๑๒ นี้จึงชื่อว่า อวิหาภูมิ ที่ได้ชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมอริยบุคคลที่เป็นพระอนาคามีทั้งหลายที่ทรงอยู่ด้วยความไม่เสื่อมคลายในสมาบัติของตน อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่าอวิหาภูมิ เพราะเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีผู้ไม่ละทิ้งสถานที่ของตนแม้เพียงเวลาเล็กน้อย กล่าวคือ พระอริยบุคคลชั้นอนาคามีที่ไปอุบัติในอวิหาภูมินี้ย่อมไม่จุติก่อนจนกว่าจะถึงอายุครบกำหนดจึงจะจุติ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า อปปเกณ กาลเณ อตฺตโน ฐานํ น วิชฺชนฺตีติ อวิหา พรหมเหล่าใดไม่ละทิ้งสถานที่ของ

^{๕๑} พระสังฆมมโชติกะ ธัมมาจริยา, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถิมุตตสังคหะ ภูมิจตุกษะและปฏิสนธิจตุกษะ**, หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

^{๕๒} พระมหาโสฬส ชนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๒.

ตนโดยเวลาเพียงเล็กน้อย เหตุนั้น พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่า อวิหะ...อีกนัยหนึ่งว่า อตฺตโนสมปตติยา น หายนตฺติ อวิหา ภูมิอันเป็นที่เกิดของอวิหะพรหมทั้งหลายชื่อว่า อวิหา^{๕๓} ผู้ที่จะบังเกิดในพรหมโลก ชั้นนี้ได้ต้องบรรลุดุคตถณภูมิของรูปฌาน พรหมในชั้นอวิหาภูมินี้ มีอายุยืนนานถึง ๑,๐๐๐มหากัป

๔) อตฺตปาสุทฺธาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑๓ นี้จึงชื่อว่า อตฺตปาภูมิ ที่มีชื่ออย่างนี้ เพราะเป็นภูมิของพระอนาคามีทั้งหลาย ผู้ไม่มีความเดือดร้อนทั้งกาย วาจาและใจ เพราะพรหมอนาคามีที่อุบัติในพรหมโลกชั้นนี้เข้าฌานสมาบัติอยู่เสมอ จิตของพรหมเหล่านั้นจึงมีแต่ความเยือกเย็น ไม่มีความเดือดร้อนประการใด ดังรูปวิเคราะห์ว่า น ตปตฺติ อตฺตปา พรหมที่ไม่มีความเดือดร้อนใจ พรหมเหล่านั้นชื่อว่า อตฺตปะ...อตฺตปानํ นิพพตฺตาทิ อตฺตปา ภูมิที่เป็นที่บังเกิดของอตฺตปะพรหมทั้งหลายชื่อว่า อตฺตปา^{๕๔} พรหมชั้นนี้ มีอายุยืนมหากัป บุคคลที่จะมาอุบัติในพรหมชั้นนี้ได้ ต้องบรรลุดุคตถณภูมิของรูปฌาน ในโลกที่ปณีกล่าวเพิ่มเติมว่า บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเคยเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนกรรมฐานจนตติยมรรคบังเกิดสำเร็จเป็นพระอนาคามี

๕) สุทฺธสสุทฺธาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑๔ นี้ จึงได้ชื่อว่า สุทฺธสสุทฺธภูมิ การที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมอนาคามีทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งความเห็นอันแจ่มแจ้ง กล่าวคือ พรหมทั้งหลายที่บังเกิดในชั้นนี้สามารถเห็นสภาวะธรรมได้โดยแจ่มชัด เพราะเป็นผู้บริบูรณ์ปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ และปัญญาจักขุ จักขุทั้ง ๔ นี้ ตาธรรมดา เรียกว่า ปสาทจักขุ ทิพยจักขุ อภิญญา เรียกว่า ทิพยจักขุ หรือตาธรรมดาก็เรียกว่า ทิพยจักขุได้ เพราะว่า ตามธรรมดาตาของพรหมเหล่านั้นก็มีอำนาจที่สามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่ระยะไกลหรือสิ่งเล็กน้อยได้เป็นอย่างดี มรรคญาณเบื้องต้น ๓ เรียกว่า ธรรมจักขุ ส่วนวิปัสสนาญาณปัจจเวกขณะญาณและอภิญญาต่างๆ เรียกว่า ปัญญาจักขุอีกประการหนึ่ง พรหมที่อยู่ในชั้นนี้ เป็นผู้มั่งคั่งร่างกายงดงาม เพราะฉะนั้น ผู้ใดได้เห็นย่อมเกิดความสุข เหตุนั้น พรหมชั้นนี้จึงได้ชื่อว่า สุทฺธสสุ ดังรูปวิเคราะห์ศัพท์ว่า สุขเณ ทสนตฺติ สุขสฺสา พรหมที่ผู้อื่นเห็นโดยความเป็นสุข เหตุนั้น พรหมนั้นชื่อว่า สุขสฺส...อีกนัยหนึ่งว่า บริสุทฺเทหิปสาททิพพมมปญญาจกฺขุทิ สมปนฺนตฺตา สุญฺฐ ปสฺสนตฺติ สุขสฺสา พรหมทั้งหลายที่เห็นสิ่งต่างๆ โดยปรากฏชัดเจน เพราะบริสุทธิ์ด้วยปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ ปัญญาจักขุที่บริสุทธิ์ ชื่อว่า สุขสฺส...สุขสฺसानํ นิพพตฺตาทิ สุขสฺสา ภูมิเป็นที่เกิดของสุทฺธสพรหมทั้งหลาย ชื่อว่าสุทฺธส พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง ๔,๐๐๐ มหากัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้

^{๕๓} พระสังฆมมโชติกะ ธรรมมาจริยา, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิฉุคคะ และปฏิสนธิจตุกคะ, หน้า ๑๕๔-๑๖๐.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐.

ได้ต้องเป็นผู้บรรลุจุดถกฏานภูมิ ในโลกที่ปณีกกล่าวเพิ่มเติมว่า ต้องเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และ เจริญวิปัสสนากรรมฐานได้บรรลุตติยมรรคสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และในขณะที่เจริญวิปัสสนานั้น มีสติในทรีย์ คือ มีสติแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น^{๕๕}

๖) สุทัสสีสุทธาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑๕ นี้ จึงชื่อว่า สุทัสสีภูมิ การที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมอนาคามีทั้งหลายผู้ ทรงไว้ซึ่ง ความเห็นอันแจ่มแจ้งกว่า สระ อี ในคำว่า สุทัสสี มีความหมายเป็น อติยศ แปลว่า มากกว่า เพราะพรหมในชั้นสุทัสสีนี้ เมื่อว่าโดยจักขุทั้ง ๔ ประการแล้ว ปราสาทจักขุ ทิพยจักขุ ปัญญาจักขุ ทั้ง ๓ นี้มีกำลังมากกว่าของพรหมชั้นสุทัสสา แต่ธรรมจักขุมีกำลังเสมอกัน ดังมีรูปวิเคราะห้ศัพท์ว่า สุ เชน ปสสนตติ สุทัสสี พรหมที่แลเห็นสิ่งต่างๆ ได้โดยความสะดวก ชื่อว่าสุทัสสี อีกนัยหนึ่งว่า ตโต อติสเยน สุภฺฐุ ทสฺสนภาเวน สมนาคตตติ สุทัสสี พรหมที่บริบูรณ์ด้วยดีในการเห็นย่างกว่าพวกสุทัสสะ พรหมนั้น ชื่อว่า สุทัสสี...สุทัสสีนํ นิพพตตตติ สุทัสสี ภูมิอันเป็นที่เกิดของพวกสุทัสสีพรหมทั้งหลายชื่อว่า สุทัสสี^{๕๖}

พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง ๘,๐๐๐ มหากัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ ต้องเป็นผู้บรรลุจุดถกฏานภูมิ ในโลกที่ปณีกกล่าวเพิ่มเติมว่าต้องเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุตติยมรรคสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคลและขณะที่กำลังเจริญวิปัสสนาอยู่นั้นมีกำลังสมาธิในทรีย์ คือมีสมาธิแก่กล้ากว่าอินทรีย์เหล่าอื่น

๗) อกนิภฺฐุสุทธาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี ผู้ทรงคุณพิเศษโดยไม่มีความเป็นรองกัน ดังนั้นพรหมชั้นที่ ๑๖ นี้ จึงชื่อว่า อกนิภฺฐุภูมิ การที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมที่เป็นพระอนาคามีทั้งหลาย ที่ทรงคุณสมบัติที่ไม่เป็นรองกันเป็นผู้ไม่ต่ำกว่ากันทั้งความรู้และความสุข เป็นผู้เท่ากันทั้งหมด เพราะเป็นพรหมที่เป็นพระอนาคามีที่จะได้บรรลุพระอรหันต์ต่อไปทั้งหมดในพรหมโลก มีรูปวิเคราะห้ว่า นตฺถิ กนิภฺฐุ เอเตสนตติ อกนิภฺฐุ ทิพยสมบัติและความสุขที่มีประมาณน้อยไม่มีแก่พรหมเหล่านั้น เหตุนั้น พรหมเหล่านั้น จึงชื่อว่าอกนิภฺฐุ อีกนัยหนึ่งวิเคราะห้ว่า นตฺถิ รูปินํ สตตตานํ มขเม เกนจि कुณน กนิภฺฐุภาโว เอเตสนตติ อกนิภฺฐุ ความ

^{๕๕} พระมหาโสฬส ขนฺตฺตโม, “ศึกษาวิเคราะห้แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๔.

^{๕๖} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยา, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิสนธิจตุกะ**, หน้า ๑๖๐-๑๖๒.

เป็นสิ่งเล็กน้อยโดยสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาสัตว์ที่มีรูปทั้งหลาย ไม่มีแก่พรหมเหล่านั้น เหตุ
นั้น พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่า อกนิภฏฐะ^{๕๗}

พรหมในอกนิภฏฐภูมินี้ เป็นพระหมที่มีคุณสมบัติยิ่งกว่ารูปพรหมทั้งหมด เพราะว่าพรหมที่
อยู่ในชั้น อวิหา อตปปา สุทัสสา สุทัสสี ทั้งหมดนั้น เมื่อยังไม่บรรลุพระอรหันต์ ก็จะต้องมาอุบัติใน
พรหมโลกชั้นอกนิภฏฐภูมินี้อีก เมื่อมาอุบัติเกิดขึ้นในอกนิภฏฐภูมินี้แล้วย่อมไม่ไปอุบัติเกิดในภุมิไหนอีก
ย่อมบรรลุอรหันต์และนิพพานในชั้นนี้เลย ฉะนั้น พระพรหมที่เป็นพระอนาคามีที่อุบัติเกิดแล้วในชั้น
อกนิภฏฐภูมินี้ จะบรรลุอรหันต์และนิพพานในอกนิภฏฐภูมินี้แน่นอน พรหมในชั้นนี้มีอายุ ๑๖,๐๐๐ มหา
กัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้บรรลุจตุตถฌานภูมิ ในโลกที่ปณีได้กล่าว
เพิ่มเติมว่า ต้องเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุตติยมรรค สำเร็จเป็นพระ
อนาคามี ในขณะที่เจริญวิปัสสนานั้นมีปัญญินทรีย์ คือปัญญาแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น^{๕๘}

๒.๓.๒ อรูปพรหม

อรูปพรหม คือ ภูมิที่อยู่ของพรหมที่ละเอียดประณีตสูงสุด ไม่มีรูปร่าง มีแต่ เจตสิกเท่านั้น
อรูปพรหมมีทั้งหมด ๔ ชั้น ผู้ที่จะไปเกิดในอรูปพรหมภูมิได้ต้องบรรลุอรุรูปฌาน ๔ อรูปพรหมทั้ง ๔ ชั้น
คือ

๑. อากาสนัญญาตณภูมิ คือ ภูมิของพรหมจำพวกอาศัยอากาศ บัญญัติ คือกำหนด
อากาศเว้าว่างไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ ดังนั้น พรหมชั้นที่ ๑๗ นี้จึงชื่อ อากาสนัญญาตณภูมิ^{๕๙} ที่อยู่ของ
พรหมพวกหนึ่งไม่มีรูปพรรณสัณฐาน มีแต่จิตเจตสิกอย่างเดียว เป็นที่อยู่ของพรหมที่อุบัติขึ้นด้วย
อำนาจอากาสนัญญาตวิบากจิตซึ่งเป็นผลของอากาสนัญญาตณฌาน กล่าวคือ ฌานที่อาศัยอากาศ
บัญญัติ อันไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ดังรูปวิเคราะห์ว่า อากาสนัญญาตณสส ภูมิ อากาสนัญญาตณภูมิ
ภูมิเป็นที่ตั้งของอากาสนัญญาตณฌาน ชื่อว่า อากาสนัญญาตณภูมิ ผู้ปรารถนาจะมาบังเกิดใน
พรหมโลกชั้นนี้ต้องภาวนาว่า อนนโต อากาโส อนนโต อากาโส อากาโสไม่มีที่สิ้นสุด อากาโสไม่มีที่
สิ้นสุด จนได้บรรลุอากาสนัญญาตณฌาน สิ้นชีวิตแล้วก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ พรหมชั้นนี้มี
อายุ ๒๐,๐๐๐ มหากัป

^{๕๗} อ่างแล้ว.

^{๕๘} พระมหาโสฬส ชนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะตามทรรศนะ
พุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๖.

^{๕๙} ม.มู(บาลี) ๑๒/๔๘๖/๕๒๖.

๒. วิญญาณัญญาตนภูมิ เป็นบุคคลที่ได้โอกาสอันญาตนมานานแล้วยังไม่พอใจเพราะเป็น ฌานที่ยังต่ำ ใกล้ชิดกับรูปฌาน จึงคลายความพอใจจากฌานนั้น และปรารถนาที่จะได้ฌานที่สูงขึ้นไป จึงเจริญบำเพ็ญสมถกรรมฐานที่อาศัยวิญญาณอันไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์^{๖๐} ด้วยการตั้งใจภาวนาว่า วิญญาณ อนต์ วิญญาณ อนต์ วิญญาณ อนต์...วิญญาณอันแผ่ไปทั่วอากาศไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยพลัง แห่งสมาธิจิต หนักๆ เข้า นิเวศธรรมทั้งหลายก็ย่อมสงบ สติย่อมตั้งมั่น มีความมั่นคงแนบแน่นใน วิญญาณบัญญัติ จิตย่อมมีความมั่นคงแนบแน่นในวิญญาณบัญญัติ แล้วพลันก็พ้นจากโอกาสอันญาตน นาน ก้าวเข้าสู่ วิญญาณัญญาตนฌาน ครั้นตายไปก็จะไปเกิดเป็นพรหมเป็นพรหมวิญญาณัญญาตน ซึ่งมาจากคำว่าวิญญาณ (วิญญาณ) + อนัญจ (ไม่มีที่สิ้นสุด) + आयตน (ที่ตั้งของอารมณ์) รวมเป็น วิญญาณัญญาตน แปลว่า พรหมผู้วิเศษผู้เกิดจากฌานที่อาศัยวิญญาณบัญญัติอันไม่มีที่สิ้นสุดเป็น อารมณ์^{๖๑} วิญญาณัญญาตนภูมิอรูปรพพรหมโลกแห่งนี้ เสวยประณีตสุขใจจนกว่าจะถึงอรูปรพพหมายุชฌ พรหมโลกชั้นนี้มีอายุ ๔๐,๐๐๐ปี^{๖๒}

๓. อาภิญจัญญาตนภูมิ คือ ภูมิของพรหมจำพวกอาศัยนตถิภาวบัญญัติ คือกำหนดความ ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ ดังนั้นพรหมโลกชั้นที่ ๑๙ นี้ จึงชื่อว่าอาภิญจัญญาตนภูมิ ที่อยู่ของพรหมไม่มี รูปทั้งหลายซึ่งอุบัติขึ้นมาด้วยอาภิญจัญญาตนวิบากจิตที่เป็นผลของอาภิญจัญญาตนฌาน กล่าวคือ ฌานที่อาศัยนตถิภาวบัญญัติ ไม่มีวิญญาณเหลือแม้แต่น้อยเป็นอารมณ์ ดังรูปวิเคราะห์ว่า อาภิญจัญญาตนสส ภูมิ อาภิญจัญญาตนภูมิ เป็นที่ตั้งของอาภิญจัญญาตนฌาน ชื่อว่า อาภิญจัญญาตน ภูมิ

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้บรรลุอาภิญจัญญาตนฌาน คือพวกฤาษีที่ บำเพ็ญพรตจนได้บรรลุวิญญาณัญญาตนฌานแล้ว ก็ไม่ยินดีในฌานนั้น พิจารณาเห็นว่า ตนยังไม่สงบ ยังไม่ประณีตพอ จึงบำเพ็ญภาวนาต่อไปถือเอาความไม่มี ความว่างเปล่าเป็นอารมณ์ภาวนาว่า นตถิ กิณจิ นตถิ กิณจิ นิตหนึ่งไม่มี หน้อยหนึ่งไม่มี จนได้บรรลุอาภิญจัญญาตนฌาน เมื่อตายแล้วไป บังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง ๖๐,๐๐๐ มหากัป^{๖๓}

^{๖๐} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๗๓/๒๑๓.

^{๖๑} ขนากัณฑ์ วงศ์โรจนภรณ์,การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลคำสอนเรื่องพรหมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่มีต่อสังคมไทย, หน้า ๗๔.

^{๖๒} อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๕๙๒.

^{๖๓} พระมหาโสฬส ขนุดตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะ พุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๗.

๔. เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๒๐ ซึ่งเป็นพรหมโลกชั้นสูงสุด มีชื่อว่าเนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ เหตุที่ชื่อเช่นนี้ เพราะว่าอรุปรหมชั้นสูงสุดนี้ เป็นที่สถิตอยู่แห่งพระพรหมผู้วิเศษสุดเป็นที่หนึ่ง ซึ่งเกิดจากฌานที่อาศัยความประณีตเป็นอย่างยิ่ง ไม่มีสัญญาอย่างหยาบ มีแต่สัญญาอย่างละเอียดประณีตเท่านั้น ดังรูปวิเคราะหว่า เนวสญญานาสญญาตนสส ภูมิ เนวสญญานาสญญาตนภูมิ ภูมิเป็นที่ตั้งของเนวสัญญานาสัญญาตนฌาน ชื่อว่า เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ

พระพรหมผู้วิเศษสูงสุดไม่มีรูปอุปบัติขึ้น ณ อรุปรหมโลกสูงสุดแห่งนี้ เพราะเหตุที่ต้นปฏิสนธิด้วยเนวสัญญานาสัญญาตนวิบากจิต ฉะนั้น จึงสถิตเสวยสุขอันแสนจะประณีตและละเอียดอ่อนเป็นที่สุดและมีอายุยืนนานที่สุด ด้วยอำนาจแห่งอรุปรหมกมลอันสูงสุดที่ตนได้บำเพ็ญมา โดยเหตุที่ว่าพระพรหมผู้วิเศษสุดแต่ละองค์ที่สถิตเสวยสุขในพรหมโลกชั้นสูงสุดนี้ ล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้สำเร็จยอดแห่งอรุปรหมาน คืออรุปรหมาน ๔ มาแล้วทั้งสิ้น^{๖๔} มีเรื่องเล่า เมื่อคราวที่พระพรหมผู้วิเศษสุดเหล่านี้เขาได้สำเร็จอากิญญัญญาตนฌาน ซึ่งเป็นอรุปรหมาน ๓ แล้วนั้น ก็ยึดมั่นฝึกฝนในฌานจนชำนาญคล่องแคล่วดี ต่อมาก็ก่เกิดความไม่พอใจว่า

อากิญญัญญาตนอันเราได้แล้ว ยังไม่ดียังใกล้อยู่กับรูปภาวะความมีรูปมีร่าง อันการที่เราอย่างพ้นจากรูปภาวะมาจนถึงอากิญญัญญาตนฌานนี้ ยังไม่เป็นการดีแท้ ยังมีได้เย็นใจ ด้วยว่า การอยู่ใกล้กับรูปนั้น มันเหมือนว่าเป็นตุจการอยู่ใกล้กับข้าศึกปจจามิตรที่คิดประทุษฐ์ ซึ่งมีอาวุธคือ หอกและดาบ จะได้รับความเย็นใจ สุขใจ วางใจมิได้เลย จำเราจะอุตสาหะหนีจากรูปให้ห่างไกล ด้วยการบำเพ็ญอรุปรหมานให้สูงยิ่งขึ้นไปเถิด จักเป็นการประเสริฐสำตัวข้าเป็นหนักหนา^{๖๕} เมื่อจินตนารำพึงไปดังนี้ เขาผู้มีฌานสูง จึงมีพอใจ คลายความนิยมในอากิญญัญญาตนฌานนั้น มีความปรารถนาอันกล้าหาญ ใครจะให้ตนถึงอรุปรหมานชั้นสูงสุดยอดต่อไป จึงเฝ้าใฝ่ใจค้ำนึ่งปรารถนาอยู่ แต่เพียงว่าเนวสญญานาสญญา ภาวิสสามิ ขอให้ตุข้าจงมีจิตใจนั้นเหลือน้อยนักหนา เป็นตุจว่าหายไปเสียเถิด จะเป็นการประเสริฐแก่ตัวข้าแล แต่นั้นก็เริ่มบริกรรมภาวนาพระคาถา เอต สนตฺ เอตฺ ปณิตฺ...เอตฺ สนตฺ เอตฺ ปณิตฺ^{๖๖}

ครั้นได้สำเร็จเนวสัญญานาสัญญาตนฌานแล้ว ก็มีใจผ่องแผ้วเป็นหนักหนา เพราะวอรุปรหมานชั้นสุดยอดนั้น ตนได้ถึงความสำเร็จสมประสงค์ เมื่อเขาดับขันธสิ้นชีวิตลงก็ตรงอุปบัติบังเกิดเป็นพระพรหมผู้วิเศษสถิตเสวยปณีตสุขอยู่ ณ เนวสัญญานาสัญญาตน อรุปรหมโลกนี้เป็นพระ

^{๖๔} ม.อ. (ไทย) ๑๕/๑๗๔/๒๑๓.

^{๖๕} พระพรหมลี(วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑๐.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๑.

พรหมไม่มีรูป ทั้งจิตใจเหลืออยู่น้อยเต็มที จึงมีโวหารเรียกนามของท่านเหล่านี้ว่า เนวสัญญานา สัญญาตนอรูปพรหม หรือ อรูปพรหมผู้มีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

พระพรหมพวกนี้ถือว่าไม่มีสัญญาอย่างหยาบ แต่มีสัญญาอย่างละเอียดประณีตคือ คือ เหลือน้อยเต็มทีนั่นเอง พรหมโลกในชั้นนี้มีอายุ ๘๔.๐๐๐กัป^{๖๗}

๒.๔ ประเภทที่เป็นธรรมาธิษฐาน

พรหมประเภทธรรมาธิษฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การยกเอาธรรมมา เพื่อแสดงปฏิบัติไปสู่ความเป็นพรหม ในพรหมจริยสูตรกล่าวว่าพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐาน โดยยก ย่องปฏิบัติของโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล^{๖๘} ในพรหมัญญสูตรพระพุทธ องค์ได้ตรัสถึง ผลแห่งการปฏิบัติธรรมจนเป็นธรรมาธิษฐานพรหมว่า ภิคุชทั้งหลายเราจักแสดง พรหมัญญะ (ความเป็นพรหม) และพรหมัญญผล (ผลแห่งความเป็นพรหม) แก่เธอทั้งหลาย พรหมัญญะเป็นอย่างไร คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่ (๑) สัมมาทิฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ นี้ เรียกว่าพรหมัญญะ พรหมัญญผลเป็นอย่างไร คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล เหล่านี้เรียกว่าพรหมัญญผล ภิคุชทั้งหลายพรหมัญญะเป็นอย่างไร อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้แหละ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ฯลฯ นี้แหละเรียกว่า พรหมัญญะ ภิคุชทั้งหลายแล้วผลแห่งพรหมัญญะนั้น เป็นอย่างไร ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้แหละ เรียกว่า ผลแห่งพรหมัญญะ^{๖๙} นอกจากนี้ยังได้แสดงถึงพรหมวิหารธรรมและอัปมัณญา ๔ ว่าเป็นเครื่องอยู่ของพรหมและปฏิบัติ ให้ถึงความเป็นพรหม

ธรรมาธิษฐานพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทคือหลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตาม แล้วทำให้เป็นพรหม เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘ พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมประเภทธรรมาธิษฐาน คือ พรหมที่เกิดที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธ ปรัชญาเถรวาทจนได้บรรลุคุณวิเศษ การบรรลุคุณวิเศษจนทำให้เป็นพรหมตามแนวคิดของพุทธ ปรัชยานั้น ๒ ลักษณะทั้งตอนยังมีชีวิตอยู่ และตอนที่เสียชีวิตจากโลกนี้ไปแล้ว และแบ่งตามระดับ

^{๖๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๘/๖๗๔.

^{๖๘} พระมหาโสฬส ชนุตตโม, ศีกษาวิเคราะห้แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทนานตะตามทรรศนะพุทธ ปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๙), หน้า ๕๕.

^{๖๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๗/๘๓.

ของคุณวิเศษที่ได้บรรลุได้ ๒ ระดับ โลกุตตรธรรม และโลกีย์ธรรม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหมนั้น เป็นชื่อของพระตถาคตเจ้า เพราะคำว่าพรหมมาจาก พुरुห ธาตุ แปลว่า ผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์ หมายถึงพระอรหันต์พระองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย กิติ พรหมภูต กิติ ล้วนเป็นชื่อของตถาคต^{๗๐} พุทธพจน์นี้ตรัสยืนยันถึงพรหมในชั้นโลกุตตรธรรม คือ พระพุทธองค์และพระอรหันต์สาวกและพระอริยสาวกทั้งหลายว่าเป็นพรหม และอีกพุทธพจน์หนึ่งที่ตรัสถึงมารดาบิดาว่าเป็นพรหมว่า พรหมมาติ มาตาปิตโร มารดาบิดา คือพรหม^{๗๑} การตรัสถึงมารดาบิดาว่าเป็นพรหมของบุตรนั้นเป็นการยืนยันพรหมในชั้นโลกีย์ธรรม ซึ่งยังมีพรหมอีกประเภทได้บรรลุความเป็นพรหมหลังจากเสียชีวิตไปแล้ว เพราะการปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธปรัชญา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า บุคคลเจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญญไปเกิดที่ไหน บุคคลผู้เจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญญ ไปเกิดเป็นสหายของเวทดาชั้นพรหมปารีสัชชา^{๗๒}

ธรรมะที่ทำให้บุคคลกลายเป็นพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่มากมายหลายข้อธรรม ในที่นี้จะยกเอาอริยมรรคมีองค์ ๘ พรหมวิหารธรรม ๔ ๒ หัวข้อธรรมที่ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นมาอธิบายถึงความเป็นธรรมาธิษฐานพรหม

๒.๔.๑ อริยมรรคมีองค์ ๘

อริยมรรคมีองค์ ๘ มรรคอันเป็นทางไปสู่ความประเสริฐบริสุทธิ์ มี ๘ อย่างคือ

๑. สัมมาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิคือถนนสายแรกที่จะนำผู้ปฏิบัติตามไปสู่จุดหมาย สัมมาทิฏฐิเป็นฉน ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ^{๗๓}

สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความรู้ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่นเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุญมี บาปมีชาติหน้ามี ชาติก่อนมี ในความหมายที่สูงขึ้นไป หมายถึงการเห็นอริยสัจ ๔ ครบถ้วนตามความเป็นจริง คือเห็นอริยสัจซึ่งประกอบด้วยญาณ ๓ อาการ ๑๒^{๗๔}

^{๗๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗-๔๐/๓๗-๓๗.

^{๗๑} อจ. ติก.(บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

^{๗๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๑.

^{๗๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑.

^{๗๔} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๙๔.

สัมมาทิฐิ แบ่งเป็นประเภทหรือระดับได้ ๒ ระดับ คือโลกียสัมมาทิฐิ และโลกุตตรสัมมาทิฐิ

๑) โลกียสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบระดับโลกีย คือ ยังเนื่องในโลก ขึ้นต่อโลก ได้แก่ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี เป็นไปตามคลองธรรม หรือสอดคล้องกับหลักศีลธรรม โดยทั่วไปสัมมาทิฐิประเภทนี้เกิดจาก ปรโตโฆสะ คือปัจจัยภายนอก หรือองค์ประกอบทางสังคม ด้วยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมโยงหรือชักนำ เฉพาะอย่างยิ่งเกิดจากการหล่อหลอมกลมกล่อมเกลามาของสังคม เช่นการอบรมสั่งสอนทางศีลธรรม การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม แม้สัมพันธ์กับโยนิโสมนสิการก็มักเป็นโยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศล ทิฐิระดับนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่า เช่นว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด อะไรดีกว่า อะไรเลวกว่า ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น หรือว่าน่าเป็น ไม่น่าเป็น ตลอดจนหลักความเชื่อ หลักความเห็นต่างๆ ที่จะรักษาคุณค่าที่พึงามถูกต้องเอาไว้

๒) โลกุตตรสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบระดับโลกุตตระ คือเหนือโลก ไม่ขึ้นต่อโลก ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตตามความเป็นจริง หรือรู้และเข้าใจตามสภาวะของธรรมชาติ พุดง่าย ๆ ว่ารู้เข้าใจธรรมชาตินั่นเอง สัมมาทิฐิประเภทนี้ เกิดจากโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายใน หรือปัจจัยภายในตัวบุคคล ปรโตโฆสะที่ดีหรือกัลยามิตรอาจช่วยได้เพียงด้วยการกระตุ้นให้บุคคลนั้นใช้โยนิโสมนสิการแล้วรู้เห็นเข้าใจเอง หมายความว่าสัมมาทิฐิประเภทนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้เพียงด้วยการรับฟังแล้วเชื่อตามคนอื่นด้วยศรัทธา เพราะต้องเป็นการรู้จักที่ตัวสภาวะเอง ต้องเอาธรรมชาตินั่นเองเป็นข้อพิจารณาโดยตรง และด้วยเหตุนี้จึงไม่มีลักษณะเป็นหลักการ กฎเกณฑ์ ข้อยึดถือที่ปรุงแต่งหรือบัญญัติวางซ้อนเพิ่มขึ้นมาต่างหากจากธรรมชาติ และเป็นอิสระจากการหล่อหลอมของสังคม ไม่ขึ้นต่ออิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเองแท้ๆ ซึ่งมีสภาวะและธรรมชาติเสมอเหมือนกันทุกถิ่นฐานทุกกาลสมัย โดยในนี้สัมมาทิฐิประเภทนี้จึงมีลักษณะเป็นโลกุตตระ^{๗๕}

๒. สัมมาสังกัปปะ

ทางเส้นที่ ๒ ของมรรคมืองค์ ๘ คือสัมมาสังกัปปะ มีพุทธพจน์ตรัสว่า สัมมาสังกัปปะ เป็น โฉน ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการพยาบาล ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ^{๗๖}

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๓๗-๗๓๘.

^{๗๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑.

ภิกษุทั้งหลายสังกัปปะเป็นไฉน เรากล่าวว่าสังกัปปะมี ๒ อย่าง คือ สังกัปปะที่ยังมียังมี อาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธ์ อย่างหนึ่ง กับสังกัปปะที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์มรรคอย่างหนึ่ง สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หรือ ความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง มี ๓ อย่าง คือ

๑) เนกขัมมสังกัปป หรือ เนกขัมมวิตก ความดำริที่ปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโป่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งที่สนองความอยากต่างๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ ความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะหรือโลภะ

๒) อพยยาบทสังกัปป์ อพยยาบทวิตก คือ ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือเมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความคิดที่ปราศจากโทสะ

๓) อวิหิงสาสังกัปป์ หรือ อวิหิงสาวิตก คือ ความดำริไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้ายหรือคิดทำลาย โดยเฉพาะมุ่งทำที่ตรงข้ามคือกรรณา หมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะเช่นเดียวกัน

๓. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา เป็นไฉน เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา^{๗๗}

สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ พูดถูกธรรมวินัย พูดแล้วไม่เสียหาย มีแต่ดีฝ่ายเดียว การงดเว้นทุจริต ๔ ได้เด็ดขาด จึงจัดเป็นสัมมาวาจาในมรรคได้^{๗๘} สภาวธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ข้อ สัมมาวาจามีลักษณะดังนี้ คือ ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเว้นจากทุจริต ๔ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุแห่งวจีทุจริต ๔ สัมมาวาจาอันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรคนี้ เรียกว่า สัมมาวาจา^{๗๙}

๔. สัมมากัมมันตะ

^{๗๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑๒.

^{๗๘} พระอานาจ ขนฺติโก, ศึกษาอริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๗๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔.

สัมมากรรมันตะ เป็นไฉน เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติดิในกาม นี้เรียกว่า สัมมากรรมันตะ^{๘๐}

สภาวะธรรมในมรรคมืองค์ ๘ ข้อสัมมากรรมันตะมีลักษณะดังนี้ ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้นกายทุจริต ๓ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุ แห่งกายทุจริต ๓ อย่าง สัมมากรรมันตะ อันเนื่องในมรรคนี้ เรียกว่า สัมมากรรมันตะ^{๘๑}

๕. สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ เป็นไฉน ข้อที่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะนี้ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ^{๘๒}

สัมมาอาชีวะ หมายถึง เลี้ยงชีวิตชอบ คือ เว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น สัมมาอาชีโวเป็นอยู่ชอบ คือเป็นอยู่เพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบเพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาด จากกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔^{๘๓}

๖. สัมมาวายามะ

สัมมาวายามะ เป็นไฉน ข้อที่ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อทำบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิชโยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ^{๘๔} ความเพียรชอบ การตั้งใจประพฤติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจัง เพื่อให้หลุดพ้นไปจากกิเลสและกองทุกข์โดยเร็วพลัน^{๘๕}

๗. สัมมาสติ

สัมมาสติ เป็นไฉน ข้อที่ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พึงกำจัดอกุศลและโหม่นสนในโลภนี้ได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่

^{๘๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๘๑} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๐/๙๔.

^{๘๒} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๘๓} พระอานาจ ขนติโก, ศึกษาอริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔, หน้า ๒๕.

^{๘๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๘๕} พระอานาจ ขนติโก, ศึกษาอริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔, หน้า ๒๖.

ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า^{๘๖}

สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสติ^{๘๗}

๘. สัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธิ เป็นไฉน ข้อที่ภิกษุในธรรมวินัยนี้สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก มีวิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจาร์สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่วิตกไม่วิจาร์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะรักสุขและทุกขี้ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกขี้ไม่มีสุข มีสติ บริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๘๘}

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมถะ สมาธินทรีย์ สัมมาสมาธิ สมาธิพละ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๘๙}

๒.๔.๒ พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมธรรมาภิธานฐาน อย่างที่ ๒ ที่เป็นธรรมของพรหมหรือธรรมที่ทำให้คนเป็นพรหม คือ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหารธรรม ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หรือ คุณธรรมประจำตัวท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่อ^{๙๐} มี ๔ ประการ คือ

^{๘๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๘๗} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๓/๙๔.

^{๘๘} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒-๑๗๓.

^{๘๙} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๔/๙๕.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๕๒.

๑. เมตตา ความรักความปรารถนาดีต่อกัน ความมีมิตรไมตรี มีน้ำใจปรารถนาดีต้องการให้เขามีความสุข หมายถึง ปรารถนาดีต่อมิตรหรือผู้ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดถึงสังคมโลก เมตตาเป็นคุณธรรมพื้นฐานทางจิตใจที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติคือเมื่อมิตรหรือคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เรามีความปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ ความสุขความเจริญ ให้ แก่มิตรและผู้อื่นเรื่อยไป^{๑๑}

๒. กรุณา ความห่วงใย หนุ่ไม่ได้ที่จะสงสารผู้ประสบทุกข์ ใฝ่ใจในการปลดเปลื้องบำบัดทุกข์ยากความเดือดร้อนของปวงสัตว์ จึงคิดหาทางช่วยเหลือสัตว์โลก ทั้งนี้เพื่อให้สัตว์โลกได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งทางกาย วาจา และใจ^{๑๒}

๓. มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานเสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป^{๑๓} มุทิตาเป็นความพลอยชื่นชมยินดีในความสุข และความสำเร็จของผู้อื่น คุณธรรมข้อนี้ทำให้เพื่อนไมริชยาเพื่อน มีแต่ส่งเสริมให้กำลังใจเพื่อนอื่นๆ ขึ้นไป^{๑๔}

๔ อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือช่ง ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือ ตามควรแก่เหตุ นั้น มองตามเป็นจริง รู้จักวางใจเฉยเมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรได้รับผลอันควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง วางเฉยคอยดูอยู่ในเมื่อคนนั้นๆ สิ่งนั้นๆ ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขา ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝักฝ่าย ไม่ก้าวกายแทรกแซง^{๑๕}

พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการนี้เป็นข้อปฏิบัติของผู้ใหญ่ เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้มีจิตใจอันประเสริฐ แต่พรหมประเภทธรรมมาทิภูฐานอย่างที ๒ ที่เป็นธรรมของพรหมหรือธรรมที่ทำให้คนเป็นพรหมนั้น ท่านหมายถึงมารดาบิดาเป็นสำคัญ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสถึงมารดาบิดาว่าเป็นพรหมว่า

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๑๓.

^{๑๒} สุวรรณ เมืองแก้ว, แนวคิดเรื่องกรุณาในพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๓๕๔๓), ๑๐๘.

^{๑๓} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๘.

^{๑๔} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ธรรมจิตโต), **เพื่อน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒๖.

พรหมชาติ มาตาปิตโร มารดาบิดา คือพรหม^{๙๖} และ มารดาบิดาทั้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหม
ของบุตร^{๙๗}

๒.๕ พรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์

พุทธปรัชญาเถรวาท ปฏิเสธแนวคิดเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ถึงแม้ปรัชญาฮินดูที่เป็น
ปรัชญาที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย จะเสนอแนวคิดเรื่องพระเจ้า (พระพรหม) เป็นผู้สร้างโลกนี้ขึ้นมา ซึ่ง
เจ้าชายสิทธัตถะได้ประสูติขึ้นมาท่ามกลางแนวคิดและถูกสั่งสอนมาด้วยความเชื่อว่าพระพรหมสร้าง
โลก แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพระองค์ทรงเจริญวัยขึ้นมาพระองค์ก็มีแนวคิดที่แตกต่างไปจากแนวคิดเดิม
ของปรัชญาฮินดู ในที่สุดพระองค์ก็ได้ทรงออกไปพิสูจน์แนวคิดของพระองค์ พระองค์ใช้เวลา ๖ ปี จึง
พิสูจน์ได้ว่า แนวคิดที่ว่าพระเจ้าไม่ได้เป็นผู้สร้างโลก แต่โลกเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติด้วยเหตุปัจจัย
ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสกับภคคเวในปาฎิกสูตร ว่า

ภคคเว มีสมณพราหมณ์บางพวก ประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิ
อาจารย์ว่า พระอิศวรเป็นผู้สร้าง พระพรหมเป็นผู้สร้าง เราจึงเข้าไปถามเขาอย่างนี้ว่า ทราบว่า ท่าน
ทั้งหลายบัญญัติทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่าอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพรหมเป็น
ผู้สร้าง จริงหรือ สมณพราหมณ์เหล่านั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้วยืนยันว่า เป็นเช่นนั้น เราจึงถามต่อไป
ว่า พวกท่านประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่า
พรหมเป็นผู้สร้าง มีความเป็นมาอย่างไร สมณพราหมณ์ถูกเราถามแล้วตอบไม่ได้^{๙๘}

จากพุทธพจน์ที่ตรัสกับภคคเวปริพาชก ทำให้เห็นว่าแนวคิดของสมณพราหมณ์นั้นไม่มี
ความแน่นอน เป็นเพียงความเชื่อตามๆกันมา เพราะโดนปลุกฝังสั่งสอนความคิดดังกล่าวสืบๆ กันมา
จากผู้เป็นอาจารย์เท่านั้น พระพุทธองค์จึงทรงตรัสภคคเวต่อไปว่า

ภคคเว ก็เรารู้ชัดว่าด้วยทฤษฎีต้นกำเนิดโลก เรารู้ชัดความเป็นมาของทฤษฎีนั้น และเรารู้
ชัดยิ่งกว่านั้น และเมื่อเรารู้ชัดยิ่งกว่านั้นจึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึดมั่นจึงรู้ชัดความดับด้วยตนเอง เมื่อรู้ชัด
ตถาคตจึงไม่ดำเนินไปสู่ความเสื่อม^{๙๙}

เรื่องการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามแนวคิดของพุทธปรัชญา พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้
ในอัครัญญสูตร ถึงแม้จะไม่ไต่เจาะจงลงไปว่าโลกเกิดขึ้นตอนไหนและถูกทำลายเมื่อใด แต่ก็เป็นการ

^{๙๖} อจ. ติก.(บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

^{๙๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๑/๘๔.

^{๙๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๗/๒๗.

^{๙๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖/๒๗.

ยืนยงในแนวคิดของพุทธปรัชญาที่ว่า โลกเกิดขึ้นและแตกสลายไปเองโดยธรรมชาติของเหตุปัจจัย เรื่องการกำเนิดโลกและมนุษย์นี้ได้ทรงตรัสกับสามเณรวาเสฏฐะและภราทวาเชว่า

สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปีติเป็นภักษา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงามสถิตอยู่นานแสนนาน

วาเสฏฐะและภราทวาเช สมัยนั้น ทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น และมีมณอธการดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ หลิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏแต่เพียงว่า สัตว์ เท่านั้น ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดง้วนดินลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นดูจุน้ำนที่บุคคลเคี้ยวแห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นฝ้าอยู่ข้างบน ง้วนดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสีด้วยกลิ่น ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยคันอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมีซึ่งปราศจากโทษ ต่อมาสัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญสิ่งนี้จะรสชาติจะเป็นอย่างไร แล้วใช้นิ้วมือช้อนง้วนดินนั้นขึ้นมาลิ้มลองดู เมื่อเขาใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู รสง้วนดินก็แผ่ชาน เขาจึงเกิดความอยากในรส แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พากันถือแบบอย่างสัตว์นั้น จึงใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู รสง้วนดินก็แผ่ชานไป สัตว์เหล่านั้นก็เกิดความอยากในรสขึ้นมาเช่นเดียวกัน

ต่อมาสัตว์เหล่านั้นก็พากันใช้มือปั้นง้วนดินเป็นค้ำๆ เพื่อบริโภค เมื่อสัตว์เหล่านั้นใช้มือปั้นง้วนดินเพื่อบริโภค รัศมีที่แผ่ชานในตัวก็เริ่มหายไป เมื่อรัศมีที่ชานออกจากร่างกายหายไป ก็ปรากฏดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ปรากฏ เมื่อกลางวันกลางคืนปรากฏ เดือน ฤดู และปี ก็ปรากฏ ด้วยเหตุเพียงนี้ โลกนี้จึงกลับได้ฟื้นขึ้นมาอีก^{๑๐๐} จากพุทธพจน์ที่ทรงตักม้านี้ทำให้เห็นการกำเนิดของโลกถึงจะไม่ได้ระบุดูชัดเจนว่าตอนกำเนิดโลกอย่างชัดเจน แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระพรหมว่าเป็นผู้สร้าง ถึงแม้จะมีพระพรหมเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ก็ในฐานะของผู้มาอาศัยบนโลกไม่ใช่ผู้สร้างแต่ประการใด แต่เกี่ยวข้องในการกำเนิดของมนุษย์หรือจะกล่าวว่าเกี่ยวกับการสร้างมนุษย์อย่างไรนั่นเอง

อาภัสสรพรหมเมื่อรับบริโภคน้ำง้วนดินจนหมดรัศมี ผิวกายที่โปร่งใสละเอียดก็กลับกลายเป็นกายหยาบ กลายเป็นครึ่งเทพครึ่งมนุษย์ และต่อมานานแสนนานง้วนดินก็หายไป ครั้นง้วนดินหายไปก็เกิดสะเก็ดดินขึ้นมาแทน สะเก็ดดินมีลักษณะเหมือนดอกเห็ดมีรสชาติ กลิ่น รส สีเหมือนเนยใสเนยข้นมนุษย์ครึ่งเทพก็พากันบริโภคน้ำสะเก็ดดิน เวลานั้นผ่านไปนานแสนนานสะเก็ดดินก็หายไป เมื่อสะเก็ดดินหายไป เกิดเครือดินขึ้น เครือดินนั้นมีลักษณะคล้ายเถาผักบุ้ง ต่อมานานแสนนานเครือ

^{๑๐๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๒๑/๘๙-๙๐.

ดินก็หายไป ก็ปรากฏข้าวสาลีอันผลิผลในที่ที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ บริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม มีเมล็ด เป็นข้าวสาร พวกเขาเก็บข้าวสาลีพอแค่งไปทำอาหารแต่ละมื้อเท่านั้น เหล่ามนุษย์ครึ่งเทพพากัน บริโภคข้าวสาลีเป็นอาหารอยู่นานแสนนาน เมื่อพวกเขาบริโภคข้าวสาลีเป็นอาหารอยู่นานแสนนาน ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เมื่อเวลาผ่านไปผิวกายก็ยิ่งหยาบขึ้น และอวัยวะเพศหญิงชายก็เกิดขึ้น ต่อมาก็มีการเสพเมถุนกันระหว่างชายกับหญิง การเสพเมถุนในช่วงแรกๆถึงว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดี ต่อมาได้ มีการสร้างบ้านเรือนเพื่อปกปิดความอายจากการเสพเมถุน มนุษย์ก็กลายเป็นมนุษย์เต็มตัวกาลเวลา ผ่านมาก็พากันอยู่เป็นคู่สามีภรรยา มีลูกมีหลานสืบต่อกันมาถึงปัจจุบันนี้^{๑๐๑}

สรุป แนวคิดการพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว พรหมเกี่ยวข้องกับกำเนิดโลกและมนุษย์ แต่ไม่ได้เป็นผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ แต่พรหมคือมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดขึ้นมาใหม่ นั่นคืออภัสสรพรหม นั่นเอง

๒.๖ สรุป

คำว่า พรหม หมายถึง พระเจ้าสูงสุดในปรัชญาฮินดู พรหมพัฒนาการมาจากพลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้นในรูปแบบของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมีฝนตก พายุ ฟ้าร้อง พายุ เป็นต้น และได้รับการพัฒนาความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นจากชนเผ่าหนึ่งอีกชนเผ่าหนึ่ง จนกลายเป็นพระพรหมพระเจ้าสูงสุดในยุคของปรัชญาพระเวท และพัฒนาต่อไปจนเป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด เป็นปฐมเหตุของโลกจักรวาล และสรรพสิ่งในโลก และเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ที่จะกลับไปรวมกับพรหมให้ได้ในที่สุด

พรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทมี ๒ ประเภท คือ (๑) พรหมประเภทปุคคาธิชฐาน คือพรหมที่เป็นเทวดาประเภทหนึ่ง มี ๒๐ ชั้น แบ่ง เป็น รูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น ตามแนวคิดของพุทธปรัชญา พรหมประเภทปุคคาธิชฐาน คือ บุคคลผู้ฝึกตนจนได้ฌาน ตายแล้วเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก และบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมในพุทธปรัชญา เป็นต้นว่า พรหมวิหารธรรม อริยมรรค มีองค์ ๘ จนเป็นผู้มีคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์วิเศษ เช่น มาดาบิดา และพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น พรหมประเภทธรรมาธิชฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การยกเอาธรรมมาเพื่อแสดงปฏิบัติไปสู่ความเป็นพรหม ในพรหมจรรย์สูตรกล่าวว่พรหมที่เป็นธรรมาธิชฐาน โดยยกย่องปฏิบัติของโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหันตผล พรหมธรรมาธิชฐาน อย่างที่ ๒ ที่เป็นธรรมของพรหมหรือธรรมที่ทำให้คนเป็นพรหม คือ พรหมวิหาร ๔ พรหม ประเภทนี้ มีมารดาบิดา เป็นต้น

^{๑๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๒-๑๒๗.

แนวคิดการพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว พรหมเกี่ยวข้องกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ แต่ไม่ได้เป็นผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ แต่พรหมคือมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดขึ้นมาใหม่ นั่นคืออภัสสรพรหมนั่นเอง

บทที่ ๓

การตีความในปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญาเถรวาท

บทนี้จะได้ทำการศึกษากการตีความทั้งของฝั่งตะวันตกและในพุทธปรัชญาเถรวาท ว่า มีความเป็นมาอย่างไรและมีวิธีการในการตีความอย่างไรเหมือนหรือต่างอย่างไรบ้างระหว่างการตีความของทั้งฝั่งตะวันตกและของพุทธปรัชญาเถรวาท หัวข้อที่จะทำการศึกษาในบทนี้คือ ความ เป็นมาและ พัฒนาการของการตีความ, ความหมายของการตีความ, ประเภทของของการตีความ, การตีความในปรัชญาตะวันตก, การตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ความ เป็นมาและ พัฒนาการของการตีความ

๓.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของการตีความ

สรรพสิ่งย่อมมีความหมายเฉพาะอยู่ในตัวของมันเองการที่มนุษย์จะรู้หรือเข้าใจใน ความหมายที่มีอยู่แล้วของสิ่งนั้นได้นั้นย่อมอาศัยเทคนิคหลายอย่างและหนึ่งในบรรดาเทคนิคเหล่านั้น คือการตีความ ดังนั้นการจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของสิ่งนั้น จึงต้องอาศัยการตีความหรือการ แปลความหมายที่แฝงอยู่กับปรากฏการณ์หรือสิ่งนั้นๆ สรรพสิ่งที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับทั้งที่เป็นรูป ธรรมและนามธรรม ย่อมมีความหมายหรือคุณค่าสองสถานะเสมอคือมีความหมายของอยู่ในตัวมันเอง กับมีความหมายอยู่นอกตัวมันเองความหมายในตัวของมันเอง คือ เป็นคุณค่าของตัวมันเองที่มี ธรรมชาติ เป็นจริงเช่นนั้นแม้เราจะรับรู้ หรือตระหนักถึงคุณค่าเช่นนั้น ของมันหรือไม่ก็ตามการรับรู้ หรือการไม่รับรู้ก็ไม่ได้ทำให้คุณค่าใน ตัวของมันลดลง ส่วนคุณค่าภายนอกตัว ถือว่าเป็นคุณค่าที่เกิด จากการมองเห็นคุณค่าในตัวของสิ่ง นั้นของมนุษย์ มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น เป็นความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งนั้นกับมนุษย์ คุณค่า เช่นนี้ขึ้นอยู่กับทำให้ค่าของมนุษย์ โดยการกำหนดค่านิยาม ขอบเขตของสิ่งนั้น นั่นก็คือ สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีคุณค่านั้นขึ้นอยู่กับว่าสามารถตอบสนองความต้องการ ของมนุษย์ด้านใดด้านหนึ่งหรือไม่ ถ้ายังสามารถตอบสนองความต้องการหรือยังมีประโยชน์ สิ่งนั้นก็ ยังมีค่ามีความหมายอยู่ แต่หากว่าสิ่งนั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการหรือหมดประโยชน์แล้ว สิ่งนั้นก็ไม่มี ความหมายไม่มีคุณค่าต่อมนุษย์แต่ไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นจะหมดความมีคุณค่าในตัว ของมันเองไป ยังคงมีคุณค่า และความหมายอยู่ในตัวเช่นเดิม การที่มนุษย์ได้ให้คุณค่าหรือ ความหมายแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นั้นก็อาศัยการตีความสิ่งนั้นนั่นเอง

ดังนั้น มนุษย์จะเกี่ยวข้องกับการตีความมาอยู่ตลอดเวลาทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต การตีความของคนในยุคหนึ่งสมัยหนึ่งมีอยู่เป็นอยู่ในระดับหนึ่งซึ่งเป็นระดับที่ผู้คนเข้าใจได้ในบริบททางสังคมขณะนั้นแต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ความหมายนั้นที่อธิบายไว้เดิมนั้นไม่เป็นที่เข้าใจ ของมนุษย์รุ่นต่อมา หรือมนุษย์ที่อยู่ในอีกบริบทหนึ่งซึ่งมีความคิดไม่เหมือนกับยุคที่มีการตีความนั้น ดังนั้นการจะเข้าใจในสิ่งนั้นได้ต้องอาศัยการตีความอีกชั้นหนึ่งในอดีตมนุษย์จะตีความหรือแปลความหมายของความคิดหรือโน้ตที่ส่งผ่านทางวาจาเป็นส่วนมาก เพราะสังคมในอดีตยังไม่มีจารึกบันทึกข้อความต่างๆ เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เพียงจะมีการบันทึกจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ให้ ศึกษาตีความ ก็ผ่านมาเวลาประมาณ ๔๐๐-๕๐๐ปีหลังพุทธกาลแล้ว^๑

การตีความเพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายที่แฝงอยู่นั้นได้ อาจจะต้องอาศัยปัจจัยหลายประการประกอบกัน หรือต้องคำนึงถึงบริบททางสังคม ในขณะนั้นด้วยว่าสิ่งหรือข้อความคำพูด ที่กำลังจะตีความนั้น มีบริบทเป็นเช่นไรแม้ว่าเราจะอยู่ในอีกบริบทหนึ่งก็ตาม นอกเสียจากว่า เราจะตีความใหม่เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมในบริบทใหม่เช่นนี้ก็ตั้งองอาศัยกลยุทธ์ใหม่ มีการอ้างเหตุผลที่เป็นที่ยอมรับได้จากประวัติศาสตร์ หากมีการตีความเรื่องเดียวกันแตกต่างกันจะทำให้เกิดลัทธิใหม่ขึ้น การเกิดเป็นลัทธิใหม่นั้นเกิดจากการมองต่างมุมหรือการตีความต่างกัน เรียกว่า มีความเห็นไม่ตรงกัน การตีความจึงมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับสื่อทางภาษา ทั้งภาษากาย ภาษาพูด ตลอดจนสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งศาสตร์แห่งการตีความนั้น ได้รับวิวัฒนาการมาจากการใช้ภาษาที่คลุมเครือไม่ ชัดเจน จึงต้องตีความให้กระจ่าง กล่าวได้ว่า ศาสตร์แห่งการตีความนั้นวิวัฒนาการมาจากปรัชญาภาษาและมาเป็นที่ยินยอมกันในยุคที่มีการสื่อสารหรือยุคข่าวสารข้อมูล เช่นปัจจุบัน ซึ่งการสื่อสารยิ่ง มีความซับซ้อนมากกว่าอดีต ซึ่งมีทั้งภาพ เสียง และสัญลักษณ์ต่างๆ มากกว่าแต่ก่อนที่มนุษย์พากันสร้างสรรค์พัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ ไม่หยุดยั้ง ในศตวรรษที่ ๒๐เป็นยุคของภาษามีการพัฒนาภาษาศาสตร์มากยิ่งขึ้น นักปรัชญาหันมาสนใจค้นหาความหมายของภาษาหรือความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังของภาษา พยายามที่ค้นหา ความจริงจากภาษาด้วยภาษาโดยใช้หลักวิชาที่มีวิธีการ ดังนั้นศาสตร์แห่งการตีความจึงเฟื่องฟูขึ้น ในวงการปรัชญา และในวงการอื่นๆ ที่มีความสนใจและเห็นความสำคัญในการตีความทุกอย่างรอบตัวมนุษย์ หากมีการรายงาน ย่อมต้องใช้ภาษาและเมื่อใช้ภาษา ก็ย่อมต้องมีการ ตีความ ดังที่ ริชาร์ด รอร์ตี (Richard M. Rorty) บอกว่า

^๑ปรีชา บุญศรีตัน,การตีความของพระพุทธโฆษาจารย์ : ศึกษาเฉพาะกรณีการตีความในคัมภีร์วิสุทธิ

ใช้ข้อมูลก็ต้องตีความ ข้อมูลใช้สูตรก็ต้องตีความสูตร ใช้ทฤษฎีก็ต้องตีความทฤษฎี ใช้คนก็ต้องตีความอุปนิสัยของคนตลอดถึงอุดมคติของคนทั้งนี้การสื่อถึงกันด้วยภาษา บางครั้งก็สามารถเข้าใจได้ทันทีที่มีความหมายตรงตามภาษา ที่ใช้ไม่จำเป็นต้องการตีความที่ซับซ้อน บางครั้งก็ต้องอาศัยการตีความที่ซับซ้อนและมีหลักวิชา เพราะความหมายยังไม่ชัดเจนว่า มีความหมายถึงอะไร แต่จะอย่างไรก็ตามไม่ว่าความหมายจะ ตรงตัวชัดเจนหรือไม่ชัดเจน ก็ต้องอาศัยการตีความทั้งสิ้น การสื่อความกันด้วยภาษาง่ายและผู้ฟัง สามารถเข้าใจได้นั้นหมายความว่า ผู้ฟังได้ผ่านกระบวนการตีความมาแล้วระดับหนึ่งจึงสามารถเข้าใจได้และไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบให้มีการตีความคัมภีร์ก็ตาม เราก็ตีความในลักษณะหนึ่งอยู่แล้ว คือ ชอบก็เป็นความตีความอย่างหนึ่ง คือชอบฟังผู้ตีความ ไม่เหมือนตน ไม่ชอบก็เป็นการตีความอีกอย่างหนึ่ง คือไม่ชอบให้มีการตีความเป็นอย่างอื่นไปจากที่ ตนตีความอยู่อันที่จริงถ้าเราไม่ชอบให้มีการตีความ เราก็น่าจะรู้ว่าผู้ที่ชอบตีความและตีความไม่ เหมือนเรานั้น เขามีเบื้องหลังอะไรบ้างที่ผลักดันให้เขาชอบตีความอย่างนั้น และเราเองที่ชอบ หรือไม่ชอบการตีความแบบใดก็ตาม ก็ควรสำรวจดูเบื้องหลังของเราเองว่าเป็นอย่างไรเหมือนและไม่เหมือนกับเบื้องหลังของผู้อื่นอย่างไร^๒

ศาสตร์แห่งการตีความซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Hermeneutics” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า ศาสตร์แห่งการตีความ ถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๗ โดย เจ.ซี. แดนนอเออร์(J.C. Dannhauer) นำเอาคำว่าเฮอร์เมนูติกส์มาใช้เป็นคนแรกในกลางศตวรรษเพื่อใช้ในการตีความคัมภีร์ทางศาสนา กฎหมายและวรรณคดี โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความถูกต้องทางภาษาและประวัติศาสตร์ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๗๖๘-๑๘๓๘ชไลมาเคอร์(Friedrich Schleiermacher)ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งการตีความสมัยใหม่ ได้พัฒนาศาสตร์แห่งการตีความเพื่อใช้ในการตีความตำราโดยทั่วไปไม่เฉพาะการตีความคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรู้ถึงเจตนาารมณ์ของผู้แต่งตำรานั้นโดยถือว่าผู้แต่งตำรากับผู้ตีความวิจารณ์นั้นมีจินตนาการที่ต่างกัน เพราะผู้ตีความตำรานั้นจะเข้าถึงความรู้สึกของผู้อ่านตำราได้มากกว่าผู้เขียนตำราด้วยซ้ำไป ศาสตร์แห่งการตีความได้ถูกพัฒนามาจากชไลเคอร์เป็นต้นมาและถูกนำมาใช้เพื่อการตีความตำราทั่วไปไม่เฉพาะแค่เพื่อการตีความคัมภีร์ทางศาสนา กฎหมาย และวรรณคดีเท่านั้น เช่นในยุคต่อมานักประวัติศาสตร์ชื่อดรอยเซน(J.G.Droysen ๑๘๐๘ - ๑๘๘๔) ได้นำศาสตร์แห่งการตีความนี้มาใช้ในการตีความทางประวัติศาสตร์ และความรู้ที่ได้จากการตีความมีความแตกต่างจากความรู้ที่ได้จากการ

^๒ กิรติ บุญเจือ. บันทึกปรัชญาของข้าพเจ้าเล่มหนึ่งประตู่ปรัชญาโลกาภิวัตน์. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.

ทดลองและการสังเกต เป็นการแยกความทางสังคมศาสตร์ออกจากวิทยาศาสตร์อย่างสิ้นเชิง ทำให้ทฤษฎีการตีความได้รับการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ ๒๐ จนกลายเป็นศาสตร์สากล ที่นักปรัชญาหลังนวยุคให้ความสำคัญและสนใจเป็นกรณีพิเศษและถือเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาวิวัฒน์^๓

การตีความเป็นสิ่งเกิดขึ้นกับทุกศาสนาและก็เป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาศาสนาเพราะศาสนาได้มีคัมภีร์ที่บันทึกหลักคำสอนขององค์ศาสดาบางแห่งบางตอนยังไม่กระจ่างชัดเจนต้องการคำอธิบายเพื่อความชัดเจนทำให้เกิดการตีความอธิบายความหมายขึ้นการตีความนั้นมีมาพร้อมกับการใช้ภาษา การใช้ภาษาก็คือการตีความนั่นเอง มนุษย์เราใช้ภาษาเพื่อแสดงการตีความประสบการณ์ที่ผู้อื่นเล่าให้ฟังหรืออ่านมากล่าวสั้นๆได้ว่า ใครจะพูดอะไรก็ต้องตีความความคิดของตนเป็นภาษา ผู้ฟังก็ต้องตีความคำพูดออกเป็นความเข้าใจของตน การตีความจึงเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ควบคู่กับความสามารถใช้เหตุผล และอันที่จริงมนุษย์เราตีความมากกว่าใช้เหตุผล เพราะถ้ายอมรับว่าการใช้ภาษาทุกครั้งเป็นการตีความบ้างครั้งเราใช้ภาษาโดยไม่แสดงเหตุผล แต่ก็มี การตีความประจำอยู่ และการใช้เหตุผลก็เป็นการตีความอย่างหนึ่งด้วย คือตีความตามแนวตรรกะ สรุปแล้วการตีความแนบแน่นอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ยิ่งกว่าการใช้เหตุผลเสียอีกมนุษย์รู้จักตีความมานานแสนนานก่อนจะมีผู้สังเกตและกำหนดกฎเกณฑ์การตีความขึ้นที่เรียกชื่อในสมัยปัจจุบันว่า ศาสตร์แห่งการตีความหรืออรรถปริวรรตศาสตร์(hermeneutics)^๔

๓.๑.๒ พัฒนาการของการตีความ

พัฒนาการตีความเราอาจจะพอมองเห็นจากประวัติความเป็นมาของ อรรถปริวรรตศาสตร์บ้างแล้ว ซึ่งต่อไปจะได้นำเสนอพัฒนาการของอรรถปริวรรตศาสตร์ต่อไป

การตีความเป็นพัฒนาการทางปัญญาของมนุษย์เพื่อใช้ในการสื่อสารกันให้เกิดความเข้าใจและถูกต้องของคนในสังคมหรือระหว่างบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารด้วยภาษาหรือท่าทางต่างๆของผู้ส่งสาร ปรุฒม์ บุญศรีตัน ได้กล่าวถึงพัฒนาการของการตีความว่า เมื่อมนุษย์รู้จักใช้ภาษาเพื่อสื่อสารข้อคิดกัน การตีความภาษานั้นย่อมเกิดขึ้นตามมา เพียงแต่ว่าในช่วงแรกมนุษย์ยังไม่มีรูปแบบหรือวิธีการตีความที่เป็นระบบและเป็นรูปธรรมชัดเจนเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามมนุษย์ยังสามารถใช้ภาษาสื่อความหมายให้เป็นที่เข้าใจกันและตรงกันจนเกิดความเคยชิน จึงไม่รู้สึกรู้ว่าต้องมีการ

^๓ วีระชาติ นิมอณรงค์, การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, รายงานการวิจัย ทฤษฎีการตีความ จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนาคม ๒๕๕๒, หน้า ๘-๙

^๔ กิรติ บุญเจือ, เอกสารประกอบการสอนวิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความเรื่อง กระบวนทัศน์กับการตีความ, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๕๘.หน้า : ๑

ตีความหมายกันอีก แต่หากมีการเข้าใจความหมายผิดไปจากที่สื่อ จะยังไม่โทษว่าเรื่องนั้นผิดและเป็น การตีความผิด แต่ให้ถือว่าเป็นเพียงการฟังผิดเท่านั้น^๕ ต่อมาเมื่อมีการเข้าใจผิดมากขึ้นระหว่างผู้สื่อ ความกับผู้รับสื่ออันเนื่องจากการใช้ภาษาดังกล่าว จึงมีความเห็นร่วมกันว่า อาจเป็นเพราะภาษาที่ใช้ สื่อนั้นบกพร่องจึงไม่สื่อความให้ตรงกับความจริง และเริ่มให้ความสำคัญกับภาษายิ่งขึ้น จากจุดนี้เอง เป็นจุดเริ่มต้นของการหาหาคิดค้นวิธีการใช้ภาษาให้รัดกุม เป็นระบบยิ่งขึ้นเพื่อใช้ในตีความ การตีความ จึงเริ่มก่อตัวขึ้นและพัฒนาเป็นลำดับ^๖

พนารัตน์ จันทรลีทิเวช ได้กล่าวถึงพัฒนาการของการตีความของตะวันตกว่า มี พัฒนาการมาตั้งแต่ยุคกรุงเรื่องของปรัชญากรีกโบราณ ซึ่งมีพื้นฐานความคิดมาจากคุณลักษณะของเทพ เฮอร์เมส (Hermes) หรือ เมอร์คิวรี (Mercury) ซึ่งเป็นเทพเจ้ากรีกโบราณ เชื่อกันว่าทำหน้าที่สื่อสาร ระหว่างพระเจ้ายักษ์มนุษย์ โดยนำสาสน์จากพระเจ้ามาบอกแก่มนุษย์ หรือมาจาก เฮอร์เมส ทริสมเจิตุส (Hermes Trismegistus) ผู้เป็นตำนานของชาวอียิปต์โบราณที่กล่าวถึงปราชญ์ผู้พิเศษที่ ทำหน้าที่เปิดเผยความรู้แก่มนุษย์ จากร่องรอยความเชื่อเหล่านี้ได้มีการพัฒนาแนวคิดต่อเนื่องมา ตามลำดับ จนกระทั่งพัฒนาเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งของปรัชญา เรียกว่าศาสตร์แห่งการตีความ หรือ อรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics) ที่มีเนื้อหากล่าวถึงวิธีการตีความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นคำพูด ภาษา การกระทำ และคัมภีร์ทางศาสนา ภาเป็นมือสำคัญในการสื่อสารการตีความ แต่ต้องผ่านการตีความผ่านภาษาและสัญลักษณ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาที่มนุษย์ใช้สื่อทั้งภาษา พูดและภาษาเขียน อย่างไรก็ตามมีแนวความคิดสองขั้วที่เห็นแย้งกัน คือ

๑. กลุ่มที่เชื่อว่าความจริง ความถูกต้อง ละความดีงาม สามารถตีความได้ด้วยภาษา กลุ่ม นี้ยังมีความเห็นต่างกันออกไปอีก ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นว่า ภาษาอุดมคติเท่านั้นที่สามารถสื่อความ จริงได้ และกลุ่มที่เห็นว่าภาษาสามัญต่างหากที่สามารถสื่อความจริงได้จริงๆ

๒. กลุ่มที่เชื่อว่าความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม สามารถตีความได้ด้วย ประสบการณ์หรือปรากฏการณ์ กลุ่มนี้มีความเห็นว่า ทั้งภาษาสามัญและภาษาอุดมคติไม่สามารถสื่อ ความจริงได้ เพราะความจริงไม่สามารถอธิบายได้ด้วยภาษาใดๆ แต่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์^๗

^๕ กิรติ บุญเจือ, **ปรัชญาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม)**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทฐาน บัณฑิต จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓.

^๖ ปรุฑม บุญศรีตัน, **รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

^๗ พนารัตน์ จันทรลีทิเวช, **การศึกษาวិเคราะห์การตีความหลักธรรมของเชอเกียม ตรูปะ, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๕๖.

วีรชาติ นิ่มอนงค์ ได้กล่าวโดยสรุปเรื่องพัฒนาการแห่งการตีความไว้เป็น ๔ ยุค ดังนี้ คือ

๑. การตีความในอดีต ในสมัยกรีกโบราณ คนกรีกให้ความสนใจคำศัพท์หรือตัวบทด้วยวิธีการแปลความหมายที่เรียกว่า ภาษาศาสตร์ (Philology) คำว่าภาษาศาสตร์ที่มาจากคำว่า Philology หมายถึง ความรักในถ้อยคำ นักภาษาศาสตร์สมัยนั้นสนใจศึกษาความหมายของคำศัพท์หรือตัวบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์เก่าๆ โดยพยายามให้ความสนใจตัวบทตามตัวอักษรหรือตามคำจำกัดความของศัพท์ และตามหลักไวยากรณ์ เพื่อเข้าใจความหมายตามตัวอักษรของตัวบทหรือคำศัพท์นั้นๆ

๒. การตีความสมัยกลาง ในสมัยกลางนี้ การศึกษาคัมภีร์ไบเบิลให้เข้าใจโดยใช้วิธีการอธิบายความ (Exegesis) บางที่เรียกว่าอรรถปริวรรตศาสตร์ของคัมภีร์ไบเบิล (Biblical Hermeneutics)

๓. การตีความสมัยใหม่ การตีความสมัยใหม่นี้เกิดขึ้นในลักษณะเป็นทฤษฎีการทำความเข้าใจและการแปลความหมายภายในบริบทของศาสนา การตีความเน้นไปที่ความเข้าใจทั้งเครื่องหมายและเอกลักษณ์ การตีความสมัยใหม่จึงมุ่งเข้าใจศาสนาในเชิงนิทานปรัมปรา เป็นการตีความที่เน้นการยืนยันด้วยเหตุผลที่พิสูจน์ด้วยตนเองเชิงวิทยาศาสตร์

๔. การตีความสมัยปัจจุบัน การตีความยุคปัจจุบันหรือยุคร่วมสมัยเน้นการอธิบายความ (Explanation) และการแปลความหมาย (Interpretation) ในฐานะเป็นกระบวนการทำความเข้าใจคัมภีร์ทางศาสนา

เนื่องจากการตีความสมัยใหม่และร่วมสมัยหรือหลังสมัยใหม่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น วีรชาติ นิ่มอนงค์ จึงได้สรุปแนวคิดการตีความของทั้ง ๔ ยุคให้เหลือเพียง ๓ ยุค คือ ยุคก่อนสมัยใหม่, ยุคสมัยใหม่, และยุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งทั้งสามยุคนี้ได้แยกประเด็นออกพิจารณา ๔ ประเด็น คือ ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความจริงอันติมะ, ทัศนคติต่อโลก, ทัศนคติต่อชีวิต, และการตีความ มีรายละเอียดดังนี้

๑. การตีความยุคก่อนสมัยใหม่ (ยุคโบราณและยุคกลาง) ยุคก่อนสมัยใหม่ย้อนไปก่อนศตวรรษที่ ๑๙ ถอยหลังไป คนในยุคนี้มีทัศนคติต่อประเด็นทั้ง ๔ ดังนี้

๑) ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความจริงอันติมะ คนในยุคนี้ไม่มีการแบ่งแยกระหว่างความจริงอันติมะกับสัญลักษณ์ที่แสดงความจริงนั้น เช่น ในศาสนาฮินดู มีความเชื่อเรื่องพระอิศวรที่สามารถจำแลงกลายเป็น ๓ ลักษณะ คือ พระพรหมผู้สร้าง พระศิวะผู้ทำลาย และพระวิษณุผู้รักษา

๒) ทัศนคติต่อโลก คนในยุคนี้มองโลกหรือจักรวาลเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๓) ทศนคติต่อชีวิต คนในยุคนี้เคร่งศาสนาและยึดติดอยู่ในเรื่องพิธีกรรมทางศาสดำรงชีพเพื่อศาสนาโดยไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัว

๔) การตีความ คนในยุคนี้ ตีความตามตัวอักษรเป็นสำคัญ เช่นชาวศาสนาเทวนิยมตีความว่าพระเจ้าทรงสร้างโลก ๖ วันจริงๆ ตามที่เรายอมรับกันอันมีวันจันทร์เป็นต้น หรือชาวพุทธตีความตรงตัวว่าพระพุทธเจ้าสามารถเสด็จพระราชดำเนินได้ ๗ ก้าวจริงทันทีที่พระองค์ประสูติจากครรภ์พระมารดา

๒. การตีความยุคใหม่

๑) ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความจริงอันติมะ คนในยุคนี้มีศูนย์กลางความคิดอยู่ที่การยืนยันความมีตัวตนของมนุษย์ ในเชิงการใช้เหตุผล เช่น เดการ์ต พยายามพิสูจน์ความมีอยู่ของตัวตน

๒) ทศนคติต่อโลก คนในยุคนี้เชื่อว่าโลกและจักรวาลหาที่สุดมิได้ และมีความเชื่อการวิวัฒนาการของโลกแทนการเชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก มีการค้นพบวิวัฒนาการสมัยใหม่มากมาย

๓) ทศนคติต่อชีวิต คนในยุคนี้เชื่อในวิทยาการสมัยใหม่ คนไม่กล้าเสียสละชีวิตเพื่อศาสนา ดำเนินชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

๔) การตีความ มีการตีความในเชิงสงสัยว่าความจริงอันติมะมีอยู่จริงหรือไม่ การตีความเป็นการตีความเชิงเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์

๓. การตีความยุคหลังสมัยใหม่

๑) ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความจริงอันติมะ คนในยุคนี้หมดศรัทธาต่อความทันสมัยในเชิงวิทยาศาสตร์เพราะความพินาศในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ เขาหันกลับมาหาศาสนาและจริยธรรม โดยคิดว่าศาสนาและวิทยาศาสตร์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ คนในยุคนี้ไม่เน้นอย่างสุดโต่งในเรื่องความจริงทางศาสนาแบบยึดติดคัมภีร์ และไม่หันมาหมกมุ่นกับความสุขทางโลกจนเกินไป ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการเดินทางสายกลางระหว่างอัตตภิณฑานุโยกและกามสุขัลลิกานุโยก ภาษาเป็นสื่อกลางสำคัญในการสร้างศาสนาสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับสิ่งอื่น

๒) ทศนคติต่อโลก คนในยุคนี้ไม่ได้คิดว่าโลกนี้เป็นโลกที่ศักดิ์สิทธิ์เหมือนคนในยุคก่อนสมัยใหม่และไม่ได้คิดว่าโลกนี้เสื่อมสิ้นจากความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหมือนแนวคิดของคนยุคใหม่ แต่เขาคิดว่า เราจะเข้าใจโลกได้ด้วยการสื่อสารภาษาต่อกัน สรรพสิ่งในโลกอยู่รวมกันในเชิงบูรณาการธรรมชาติควรแก่การปกป้องรักษา

๓) แนวคิดเกี่ยวกับชีวิต คนในยุคนี้ถือว่าการเข้าใจกัน การเข้าใจกันเป็นสิ่งที่จะสามารถจรจรโลกได้

๔) การตีความ คนในยุคนี้ตีความเชิงวิจารณ์ญาณมากขึ้น ยอมรับการตีความทุกอย่างว่าต้องอาศัยกันตามบริบทของคัมภีร์และตัวบทนั้นๆ^๘

๓.๒ ความหมายของการตีความ

นักปรัชญาและนักศาสนาได้ให้คำจำกัดความและความหมายของการตีความไว้ไม่เหมือนกันอาจเป็นเพราะมุมมองของแต่ละคนไม่เหมือนกันแต่พอสรุปได้ดังนี้

ไฮเต็กเกอร์ (นักปรัชญา), ได้ให้ความหมายการตีความไว้ว่า ชาติแท้ของมนุษย์ชาติคือการตีความ (Human beings as essentially or ontologically hermeneutical)^๙

กาดามเมอร์และไฮเต็กเกอร์ มีความเห็นตรงกันว่า การตีความคือปรัชญาและปรัชญาคือการตีความ ส่วนกาดามเมอร์มีความเห็นว่า การเข้าใจและการแปลความเป็นอย่างเดียวกัน^{๑๐}

ริชาร์ด อี พาร์มเมอร์ (Richard E. Plamer) เป็นนักปรัชญาผู้ให้ทัศนะว่า การตีความคือการศึกษาถึงการกระทำทำความเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจตำราหรือตัวบท (Texts)^{๑๑}

เดวิด อี เคลมม์ เป็นนักปรัชญา เขาถือว่า การตีความความสนใจในเชิงทฤษฎีที่มีจุดศูนย์รวมอยู่ที่กระบวนการแห่งการเข้าใจความหมายโดยอาศัยเครื่องหมายและสัญลักษณ์ เคลมม์ถือว่า การตีความคือการพยายามทำความเข้าใจคนอื่น โดยสรุปการตีความ หมายถึง การสืบค้นเชิงทฤษฎีด้วยวิธีทำความเข้าใจ^{๑๒}

แอนโทนี ซี ธิเซลตัน (Anthony C. Thiselton) ให้ทัศนะทำนองว่า ถ้าถามถึงความหมายของการตีความต้องถามกาดามเมอร์ เพราะกาดามเมอร์เป็นต้นตำรับของทฤษฎีการตีความในหนังสือ “ความจริงและวิธีการ (Truth and Method)” โดยเขาอ้างคำพูดของ อี ดี เฮิร์ส

^๘ วีระชาติ นิมนงค์, การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๒๒-๒๔.

^๙ Martin Heidegger, Being and Time Tr.By John Macquarrie and Edward Robinson.(London:SCM Press,๑๙๖๒).pp๑๘๓-๑๙๓.

^{๑๐} Hans-Georg Gadamer, Truth and Method Tr.By Joel Weinsheimer and Donald G.Marshall.(New York:Crossroad,๑๙๙๑),pp๙๑-๙๒.

^{๑๑} Richard E Plamer, Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer. Op.Cit, p.๘

^{๑๒} David E Klamm. Hermeneutical Enquiry Vol.I.(USA: Scholar Press, ๑๙๘๖), p.๒

(E.D.Hirsch) ซึ่งเป็นนักตีความที่วิจารณ์กาดามาเมอร์มาสนับสนุนทัศนะของเขา(Thiselton. ๑๙๘๐,pp. ๒๔-๒๕)^{๑๓}

คำว่า “hermeneutics” มีรากจากศัพท์ภาษากรีกว่า “hermeneuein” (หรือ hermeneia หรือ hermeneus) มีหลายความหมาย ได้แก่ “แสดงออก” (express) “อธิบาย” (explain) “แปล” (translate) หรือ “ตีความ” (interpret)^{๑๔}

ซีโบห์ม **ชี้ว่า** ออกัสบ็อคค์ (August Boeckh) สามารถอธิบายความแตกต่างนี้ได้โดยแยกองค์ประกอบว่าการตีความ หรือความหมายพื้นฐานของการตีความ ประกอบด้วย

๑. สิ่งที่เราตีความ (ซึ่งเน้นว่าเป็นตัวบท)
๒. กิจกรรมการตีความ
๓. ผลการตีความ (ซึ่งบันทึกไว้ในรูปตัวบทเช่นกัน)^{๑๕}

ชไลเออร์มาเคอร์ (Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, ๑๗๖๘-๑๘๓๔) นักทฤษฎีวิทยาโปรเตสแตนต์และนักปรัชญาชาวเยอรมัน โดยได้จำแนกความหมายของอรรถปริวรรตศาสตร์ออกเป็น ๓ นัย คือ

๑. ศิลปะแห่งการเสนอความคิดของมนุษย์อย่างถูกต้อง
๒. ศิลปะแห่งการสื่อสารคำพูดของคนอื่นแก่บุคคลที่สาม
๓. ศิลปะแห่งความเข้าใจคำพูดของคนอื่นอย่างถูกต้องและแนวความคิดที่จะทำให้เป็นศาสตร์หรือกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติได้^{๑๖}

พอล ริเกอร์ (Paul Ricoeur, ๑๙๑๓-) ได้ให้ความหมายของอรรถปริวรรตศาสตร์หรือทฤษฎีแห่งการทำความเข้าใจที่มีความสัมพันธ์กับการแปลความหมายคัมภีร์ (texts) ซึ่งประเด็นสำคัญอยู่ที่การทำความเข้าใจเนื้อหาคัมภีร์ก่อนแล้ว จึงอธิบายรายละเอียดของคัมภีร์ภายหลัง^{๑๗}

^{๑๓} Jose IgacioCabezon, Buddhism and Language, p.๗๑

^{๑๔} Inwood, M. ๑๙๙๘. Hermeneutics. In Edward Craig (ed.). Routledge Encyclopedia of Philosophy. London: Routledge. [CD- Rom Version ๑.๐].

^{๑๕} Seebohm, T. M, **Hermeneutics, Method and Methodology**, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, ๒๐๐๔.

^{๑๖} Andrew Bowie, edited, Schleiermacher : Hermeneutics and Criticism, (USA : Cambridge University Press, ๑๙๙๘), pp๑๕.

^{๑๗} Michael Murray, Heidegger and Modern Philosophy, (New Haven and London : Yale University Press, ๑๙๗๘), p. ๑๔๑

คลาดินิอัส(Johann Martin Chladenius, ๑๗๑๐-๑๗๕๙)นิยามอรรถปริวรรตศาสตร์ว่าเป็นศิลปะแห่งได้มาซึ่งความเข้าใจของถ้อยคำที่ถูกต้องหรือสมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นคำพูดหรืองานเขียน^{๑๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ สรุปความได้ว่า การตีความคือการเข้าใจความหมายของคำหรือภาษาที่ผู้พูดหรือผู้เขียนใช้และเข้าใจ ซึ่งประกอบด้วย ก)การเข้าใจศัพท์และไวยากรณ์ของภาษาที่ใช้ ข) ความหมายที่ได้จากการตีความจะต้องตรงกับความหมายของผู้พูดหรือ^{๑๙}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน,ให้คำจำกัดความว่า อรรถปริวรรตศาสตร์ฮอร์เมนูติกส์ตีความหมายถึง ศาสตร์แห่งการตีความ เกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๗ โดย เจ.ซี.แดนอเออร์ (J.C.Dannhauer) นำเอาคำว่าฮอร์เมนูติกส์มาใช้เป็นคนแรกในกลางศตวรรษเพื่อใช้ตีความคัมภีร์ทางศาสนา กฎหมายและวรรณคดีโดยมีเป้าหมายเพื่อหาความถูกต้องทางภาษาและประวัติศาสตร์^{๒๐}

กิริติ บุญเจือ, ได้กล่าวว่า อรรถปริวรรต(Hermeneutics) แปลว่า การตีความหมาย อรรถ=เนื้อหาของภาษาที่ใช้ซึ่งนับเป็นสัญญาณ (sign) อย่างหนึ่ง เพราะมีความหมายอยู่แล้วในตัวเอง คือ ความหมายตามตัวอักษรรวมกับคำว่าปริวรรตแปลว่าการแปรสภาพ รวมกันจึงแปลว่าการแปรสภาพความหมายตามตัวอักษรให้มีความหมายตามความต้องการของผู้ใช้ร่วมกัน^{๒๑}

ปรีชา บุญศรีตัน,ได้กล่าวไว้สรุปไว้ว่าการตีความในปัจจุบันนี้ถือกันว่าเป็นศาสตร์หนึ่งเรียกว่าศาสตร์แห่งการตีความเป็นการแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Hermeneutics เมื่อจะแปลคำภาษาอังกฤษดังกล่าวเป็นภาษาไทยก็อาศัยการตีความทั้งนั้นและมีผู้ให้คำนิยามในภาษาไทยหรือบัญญัติศัพท์ใช้ในภาษาไทยไว้ดังนี้

^{๑๘} Kurt Mueller-Vollmer, The Hermeneutics Reader, p. ๕.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต),**เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิวัฑฒ**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม,๒๕๒๓), หน้า ๔๘-๕๑.อ้างใน นวชัย เกียรติก่อเกื้อ,การตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท,ชุดรวมบทความเล่ม ๒๑ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออกหน้า, สุวรรณสถานันต์ บรรณาธิการ,(กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓.

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒,(กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์,๒๕๔๖).

^{๒๑} กิริติ บุญเจือ,**ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มหก ปรัชญาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม)**, ๒๕๕๑.หน้า ๒๗-๒๘.

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้บัญญัติศัพท์ขึ้นใช้แทนคำว่า Hermeneutics นี้ว่า อรรถปริวรรตศาสตร์ หมายถึง

(๑) ในทางเทววิทยา หมายถึง การอธิบายความหมายของเรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์ไบเบิล

(๒) ในทางปรัชญาสังคม หมายถึงวิชา ที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้นและการตีความพฤติกรรมมนุษย์และสถาบันต่างๆ ว่าเป็นไปโดยมีเจตนา

(๓) ในทางอรรถาภิธาน หมายถึง การค้นหาคำอธิบายของการเป็นมนุษย์

๒. ศาสตราจารย์ กิรติ บุญเจือ ได้ให้ศัพท์บัญญัติแทนคำเดียวกันนี้ว่า วิธีนัยวิเคราะห์ คือ วิธีรวมทั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ใช้ในการตีความหรือวิเคราะห์ความหมายของภาษา

๓. บางแห่งก็ใช้คำว่า ศาสตร์แห่งการตีความ แทนคำอังกฤษดังกล่าว และในพจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ไทยของ สอ เสถบุตร แปลว่า วิทยาแห่งการแปล

จะเห็นว่าแม้การที่จะสื่อให้เข้าใจความหมายของคำว่า Hermeneutics เองก็ต้องอาศัยการ ตีความการแปลความเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้ศึกษา

ในความหมายทางนิรุกติศาสตร์ หรือประวัติความเป็นมาของคำว่า Hermeneutics นี้ เป็นคำที่มาจากภาษากรีกว่า Hermes ซึ่งหมายถึง เทพเจ้าของกรีกผู้มีหน้าที่ส่งสาส์นของเทพเจ้าที่สูงกว่าเทพเจ้าอื่นๆ และแก่นมนุษย์ทั้งหลาย การที่นำเอาชื่อของเทพองค์นั้นมาเป็นชื่อของวิชานี้ ก็เพราะว่า เมื่อเทพเฮอร์เมสจะนำสาส์นไปสื่อให้ใครก็ตามจะต้องจดจำแล้วตีความจึงสื่อให้คนเหล่านั้น ท่านนำไปถ่ายทอดตามความเข้าใจของตนเองซึ่งความเข้าใจนั้นก็เกิดขึ้นจากการตีความสาส์นที่ได้รับของท่านดังนั้นการสื่อสารสาส์นจึงสื่อด้วยคำพูดที่ตนเองแต่งขึ้นเฉพาะหน้า

ดังนั้น ความหมายที่แท้จริงของคำว่า Hermeneutics ก็คือ เป็นทฤษฎีแห่งการแปลความ ซึ่งเป็นการพยายามสรุปหรือค้นเอาความหมายออกมา บางทีก็เรียกว่าเป็นความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี แห่งความหมายหรือปรัชญาแห่งการอธิบายความ (Philosophy of Exegesis)

ปรัชญาแห่งการอธิบายความหรือการตีความดังกล่าว จะศึกษาถึงความหมายของความหมายตามที่ใช้อาจจะหมายถึงการเข้าใจ หรือรวมถึงคุณค่าเข้าใจด้วย

โดนัลด์เอส.โลเปส ได้เขียนเกี่ยวกับความหมายของคำว่า Hermeneutics ไว้ในบทนำของหนังสือเรื่อง ศาสตร์แห่งการตีความเชิงพุทธ (Buddhist Hermeneutics) ไว้ว่า ศัพท์ว่า Hermeneutics เป็นคำที่ใช้ในสาขาวิชาไบเบิลศึกษาปรัชญาและวรรณคดีวิจารณ์ซึ่งมีคำจำกัดความหลากหลาย ครอบคลุมแนวคิดเรื่องการแปลความ การอธิบายความ การตีความ และการทำความเข้าใจ

๓.๓ ประเภทของการตีความ

ประเภทของการตีความนั้นนักปราชญ์ทางตะวันตกได้แบ่งออกเป็นกี่ประเภทในหัวข้อนี้จะได้ทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป พนาร์ตัน จันท์สิทธิเวช ได้กล่าวถึงประเภทของการตีความว่า ประเภทของการตีความนั้น ครอบคลุมทั้งทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานของหลักการ ตัวหลักการเอง และเกณฑ์ที่พัฒนาขึ้นมาจากหลักการนั้น จากมุมมองเชิงหลักการตีความของริเกอร์ (Ricoeur) แบ่ง Hermeneutics ออกเป็น ๒ ประเภทคือ^{๒๒}

๑. การตีความทางศาสนา (Reginal Hermeneutics) บ้างก็เรียกว่า การตีความแบบจารีต (Traditional Hermeneutics) เป็นการตีความเฉพาะกลุ่ม เช่น ชาวยิว ชาวคริสต์ และมุสลิม และใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ ตีความคัมภีร์ และตีความกฎหรือกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บัญญัติในศาสนา การตีความแบบนี้ไม่เพียงจำกัดกับกลุ่มคนเท่านั้น แต่ยังจำกัดจารีต (Tradition) ของการตีความด้วย เช่น ชีอะห์ กับ สุหนี่ มีจารีตการตีความต่างกัน แม้จะเป็นมุสลิมเหมือนกัน ทั้งนี้ คำว่า Traditional ไม่ได้หมายความว่าเก่า แต่หมายความว่าขึ้นกับแต่ละ Tradition หรือจารีต

๒. การตีความสากล (General Hermeneutics) การตีความสากลนี้ เกิดขึ้นเมื่อฟรีเดอริค ชไลเออมาเคอร์ (Friedrich Schleiermacher) พยายามสร้างวิธีวิทยาสำหรับการตีความที่สามารถเป็นพื้นฐานให้แก่วิธีการตีความตัวบททุกประเภทได้ ไม่ว่าจะ เป็น กฎหมาย คัมภีร์ทางศาสนา เอกสารทางประวัติศาสตร์ หรือวรรณกรรม แม้วิทยานี้จะมุ่งให้เป็นสากลสากล ไม่ขึ้นกับจารีตการตีความใด แต่นักอรรถกถาก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในงานของตนได้ด้วย^{๒๓}

อีกนัยหนึ่ง ปรุทม์ บุญศรีตัน ได้แบ่ง ได้แบ่งประเภทของการตีความไว้ ๖ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ กลุ่มตีความดั้งเดิม เป็นการแบ่งยุคเริ่มแรกที่เกี่ยวข้องกับกฎและวิธีการที่เหมาะสมกับการตีความคัมภีร์ ซึ่งพัฒนามาตรฐานที่ปฏิบัติได้และลงรอยกันที่จะทำให้ผู้ศึกษาคัมภีร์สามารถได้รับรู้และเข้าใจความหมายในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์

กลุ่มที่ ๒ กลุ่มนักปราชญ์ทางคัมภีร์ไบเบิลที่เผชิญหน้ากับคำถามทางปรัชญาต่อการศึกษาคัมภีร์ไบเบิลที่ถือกันว่าจะต้องปรับเปลี่ยนไม่ได้ แต่ได้พากันตีความเพื่อรักษาคัมภีร์ไบเบิลไว้ในฐานะเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์เลื่อนระดับลงมาจากพระวจนะอันศักดิ์สิทธิ์สู่ระบบปรัชญาเหตุผลนิยม ทั้งนี้

^{๒๒} พนาร์ตัน จันท์สิทธิเวช, การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมของเชอเกียม ตรูปะ, หน้า ๓๘.

^{๒๓} Ricoeur, P ., *The Conflicts of Interpretation : Essays in Hermeneutics*, (Trans. WillisDomingo et al., ๑๙๗๔), pp. ๔๓-๔๔.

เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและอธิบายคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งให้เห็นว่า บรรพตฐานการอธิบายความคัมภีร์ไบเบิลตามแนวเหตุผลนิยมสามารถใช้เป็นประทีปแห่งเหตุผลสากลได้ คัมภีร์ไบเบิลมีความจริงทางเหตุผลและศีลธรรมที่เป็นสากลอยู่และหน้าที่การอธิบายความหมาย คือ การหาความจริงที่ผู้เขียนคัมภีร์สนใจและเขียนแปลออกมาด้วยวิธีที่สามารถยอมรับได้

กลุ่มที่ ๓ คือ กลุ่มของชไลเออร์มาเคอร์ (Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, ค.ศ. ๑๗๖๘-๑๘๓๔) และลูกศิษย์ที่ร่วมกันคิดใหม่โดยเสนอให้การตีความเป็นศิลปะศาสตร์แห่งความเข้าใจ อันมีการกำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่างๆ ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจได้

กลุ่มที่ ๔ คือ กลุ่มของวิลเฮล์ม ดิลธาย (Wilhelm Dilthey, ค.ศ. ๑๘๓๓-๑๙๑๒) ที่เสนอและสนับสนุนแนวความคิดที่ว่า การตีความตามที่เขาใจทั้งปวงนั้นสามารถใช้เป็นรากฐานของเทคนิควิธีทางมนุษยศาสตร์ทั้งหมดได้ จึงคิดหาหลักการ โครงสร้างเบื้องต้นที่จะใช้เป็นมาตรฐานสำหรับความเข้าใจของมนุษย์ จากความเข้าใจสามัญสู่มนุษยศาสตร์ทั้งหมด เรียกว่า จากสามัญสู่สากล

กลุ่มที่ ๕ กลุ่มของมาติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger, ๑๘๘๙-๑๙๗๖) และฮันส์ จอร์จ กาดาเมอร์ (Hans George Gadamer, ๑๙๐๐) เห็นว่า ความเข้าใจและการแปลความหมายเป็นวิธีการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และเสนอให้ตรวจสอบทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ถึงมิติของความเข้าใจทางภววิทยา (Ontology) ไฮเดกเกอร์ใช้คำว่า ดาซาฮัยน์ (การมีอยู่ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ หรือความเป็นมนุษย์ Human being Human existing) เป็นเป้าหมายในการตีความ การตีความต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดเผยให้เห็นให้เข้าใจถึงดาซาฮัยน์ จึงต้องค้นหากระบวนการความเข้าใจและการแปลความหมายผ่านสิ่งที่มนุษย์สามารถเข้าถึงความรู้โครงสร้างของความเป็นตัวตนของมนุษย์เอง

กลุ่มที่ ๖ คือ กลุ่มของพอล ริคัวร์ (Paul Ricoeur, ๑๙๑๓) แสนอแนวคิดที่นิยามการตีความให้มีกฎเกณฑ์เพื่ออธิบายความคัมภีร์ว่า อรรถปริวรรตศาสตร์ หมายถึง ทฤษฎีที่มีกฎเกณฑ์อันควบคุมการอธิบายความ กล่าวคือ การตีความคัมภีร์เฉพาะหรือสัญญาะเพื่อให้เข้าใจถึงสิ่งที่เป็นอยู่จริง^{๒๔}

^{๒๔} ปรัตม์ บุญศรีรัตน์, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทศศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๒๔-๒๕.

๓.๔ การตีความในปรัชญาตะวันตก

๓.๔.๑ รูปแบบการตีความ

การตีความทางฝั่งตะวันตกเรียกว่าทฤษฎีการตีความ นักคิดนักปรัชญาตะวันตกแต่ละสมัยได้เสนอแนวคิดการตีความไว้มากมายหลายทฤษฎี แนวคิดและทฤษฎีทฤษฎีการตีความทางตะวันตกนั้นมีความหลากหลาย ทั้งที่มีความเหมือนกันและความต่างกันอย่างไรรู้ก็ตาม จากการศึกษาของปรุต์ม บัญศรีตัน ได้สรุปแนวคิดและทฤษฎีทฤษฎีการตีความทางตะวันตกนั้นสามารถจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่มทฤษฎี คือ (๑) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อความ (๒) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ และ (๓) กลุ่มที่เห็นว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน

๑. ความหมายอยู่ที่ผู้สื่อความ

ผู้สื่อความ ในที่นี้ หมายถึง ผู้พูด ผู้เขียน หรือผู้ที่สื่อความหมายด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งแนวคิด และทฤษฎีการตีความของกลุ่มนี้เน้นและให้ความสำคัญแก่ผู้สื่อความดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความมุ่งหมาย ตั้งใจหรือเจตนารมณ์ของผู้สื่อความ ดังนั้น การแปลความหมายหรือการตีความหมายจึงต้องคำนึงถึงเจตนารมณ์ของผู้สื่อความเป็นสิ่งสำคัญว่าเขาต้องการสื่อความหมายว่าอย่างไร หน้าที่ของนักทฤษฎีการตีความในกรณีนี้ คือ การค้นหาเจตนารมณ์ที่ว่านั้นและหากตีความได้ตรงกับเจตนารมณ์ของผู้สื่อความดังกล่าว จึงจะถือว่าเป็นการตีความที่ถูกต้อง นักทฤษฎีการตีความในกลุ่มนี้ แม้จะมีแนวความคิดเช่นนี้ก็ตาม ถึงกระนั้น ในกลุ่มนี้ยังมีทัศนะที่แตกต่างกันอยู่ คือ กลุ่มที่หนึ่งมีทัศนะว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่เจตนาของผู้สื่อความและความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ของคริสเตียน วูล์ฟ (Christian Wolff, ๑๖๗๙-๑๗๕๔)๗๒ และ คลาดีนีอัส (Johann Martin Chladenius)๗๓ โดยในกลุ่มนี้เป็นนักปรัชญาในศตวรรษที่ ๑๘ ได้ยืนยันว่า ตั้งแต่มวลความรู้ของมนุษย์ได้ถูกจัดให้มาอยู่ในรูปหนังสือหรือคัมภีร์ดังเช่นปัจจุบัน สิ่งจำเป็นที่ต้องคำนึงถึงและควรมีความเชื่อมั่น คือ ความจริงทางประวัติศาสตร์ในขณะที่คัมภีร์นั้น ๆ เกิดขึ้น ทั้งที่เกี่ยวกับข้อความ เนื้อหาและความรู้ของผู้เขียน งานเขียนทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ การศึกษาวิเคราะห์งานเขียนทางประวัติศาสตร์นั้นควรศึกษาวิเคราะห์ตามเกณฑ์ ๓ ประการคือ

๑) ความสมบูรณ์ (completeness) ของเรื่องราวในประวัติศาสตร์

๒) ความเป็นจริง (truthfulness) ตามประวัติศาสตร์

๓) ความซื่อสัตย์ (sincerity) ต่อประวัติศาสตร์

ทั้งนี้ โดยมุ่งพิเคราะห์ถึงเจตนารมณ์ของผู้สื่อความเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ให้ความสนใจถึงความหมายของเนื้อหาในคัมภีร์มากนัก แนวความคิดเบื้องต้นของกลุ่มนี้คือ คัมภีร์ต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาและวัฒนธรรมอื่นนั้นมีความหมายที่แน่นอนสำหรับช่วงเวลาและวัฒนธรรมนั้นเท่านั้น และอาจมีความหมายที่แตกต่างอย่างเด็ดขาด จากช่วงเวลาและวัฒนธรรมปัจจุบันหรือไม่มีมีความหมาย

อะไรเลยก็ได้ ความหมายตามคัมภีร์หรือข้อความแต่ละตอนจึงไม่ใช่ประเด็นในกรณีนี้ เพราะเจตนาารมณ์ของผู้เขียนไม่ใช่สิ่งที่แสดงถึงบุคลิกของผู้เขียนเอง แต่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบของงานเขียนที่ผู้เขียนตั้งใจสร้างสรรค์ขึ้น ทุกคำและทุกประโยคจะสื่อความหมายที่ผู้เขียนตั้งใจเสมอ ดังนั้นการสร้างระบบเกี่ยวกับกฎและหลักการทั้งหลายที่ครอบคลุมความรู้ทั้งหมด ต้องมีรูปแบบที่สามารถแสดงให้เห็นถึงความรู้ดังกล่าวนี้ได้

ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มของ ซไลเออร์มาเคอร์ ซึ่งไม่ให้ความสำคัญเฉพาะต่อเจตนาารมณ์ของผู้เขียนเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังให้ความสำคัญแก่นเนื้อหาของวรรณกรรมด้วย เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเป็นตัวตนหรือบุคลิกลักษณะของผู้เขียน ดังนั้น ความหมายที่สมบูรณ์ จึงไม่ได้อยู่ที่เจตนาารมณ์ของผู้สื่อความเท่านั้น เนื้อหาสาระที่เข้าเสนอนในงานเขียนนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงตามที่ผู้สื่อความต้องการได้ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะร่วมกันว่า บริบททางสังคมของผู้เขียนหรือผู้พูดในขณะนั้น ๆ เป็นสิ่งสำคัญและต้องคำนึงถึงเพื่อจะได้เข้าใจความหมายสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ต้องตระหนักอยู่เสมอว่า บริบทของผู้เขียนกับผู้อ่านนั้นเป็นคนละบริบทกัน เพราะไม่เช่นนั้นอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้

๒. ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์

นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ เซนต์ ออกัสตินและ พอล ริเกอร์ เป็นต้น ซึ่งมีทัศนะว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ (Text) เรียบร้อยแล้ว การทำความเข้าใจคัมภีร์ตอนหนึ่ง ๆ จะช่วยให้เข้าใจคัมภีร์ตอนอื่น ๆ มากขึ้นด้วย แต่ละวาทกรรมมีความหมายได้หลายนัย (multiple meaning) ไม่ได้มีเพียงสองความหมาย (double meaning) โดยเฉพาะการทำความเข้าใจพระคัมภีร์ไบเบิล เซนต์ ออกัสติน ได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญาคริสเตียนในยุคกลางเสนอแนวคิดที่ว่า ต้องมีความเชื่อเสียก่อน จึงจะเข้าใจความหมายที่แท้จริงของคัมภีร์ได้ หากไม่มีความเชื่อจะทำให้เข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนไปได้ หมายความว่า ความเชื่อ คือ บุพพบทและปัจจัยสำคัญที่สุดของการเข้าใจและเข้าถึงความจริงในขั้นตอนนี้ ศรัทธามาก่อนปัญญาและเหตุผลอย่างไรก็ตาม ความหมายสมบูรณ์อยู่ในคัมภีร์แล้วในตัวเอง แม้ผู้อ่านจะมีศรัทธาหรือไม่ก็ตาม จะมีคนเข้าไปรับรู้หรือไม่ก็ตาม หากผู้อ่านศึกษาและทำความเข้าใจตามเนื้อหาคัมภีร์ย่อมจะได้รับความหมายที่แท้จริงนั้นได้คัมภีร์ หรือ ตัวบท (text) นั้นมีความหมายในตัวของมันเอง เป็นความหมายบางอย่างที่อยู่นอกเหนือจากความต้องการของผู้เขียน ความหมายที่ว่านี้มาจากบริบทที่เขียนคัมภีร์นั้น ๆ ผู้เขียนไม่สามารถจะบิดเบือนไปตามความพอใจได้ บริบทดังกล่าวคือลักษณะร่วมของภาษาและโครงสร้างของภาษาที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งไม่ได้มาจากผู้เขียน แต่เป็นสิ่งที่มาจากความนิยมประจำสมัยและท้องถิ่น ผู้เขียน แม้จะมีความคิดเห็นเป็นส่วนตัวอย่างไรก็ตาม ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากบริบทดังกล่าวได้ ฉะนั้น หลักการสำหรับการตีความตัวบท จึงเรียกว่า หลักการแห่งความเต็มเต็ม (principle of plenitude) โดยมีหลักการกว้าง ๆ ว่า ตัวบทหมายความทุกอย่างที่สามารถ

หมายความว่า จึงต้องค้นหาความหมายดังกล่าวได้จากคัมภีร์หรือผู้ที่รอบรู้เชี่ยวชาญคัมภีร์ นอกจากนี้ หากอยู่ต่างบริบทหรือต่างศาสนากัน ต้องศึกษาตีความจากเจ้าของศาสนานั้น ๆ จึงจะได้ความหมายที่ถูกต้องและเชื่อถือได้

จอห์น คริซอสทิม (John Chrysostom, ๓๔๙-๔๐๗)๗๘ ได้เสนอเกณฑ์สำหรับการตีความคัมภีร์ ไบเบิล โดยมีเป้าหมายว่า ต้องใช้ความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่มาสนับสนุนให้ได้ความสอดคล้องกับคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมดและแนวความเชื่อของคริสต์จักรสากลทั้งหมด เกณฑ์ที่วางนี้ คือ ๑) คัมภีร์ตีความตนเอง (Scripture interprets itself) ภายในกรอบของไวยากรณ์และบริบทประวัติศาสตร์๒) อุปมานิทัศน์ทำให้ความหมายไขว่ไขวได้ เพราะหาหลักเกณฑ์ที่แน่นอนไม่ได้

ดังนั้น โดยแนวคิดนี้ จึงไม่มีสิทธิ์จะตีความพระคัมภีร์ไบเบิลได้ตามใจชอบ หากจะต้องตีความคัมภีร์ ต้องตีความตามกรอบนี้ คือ ให้คัมภีร์ตีความตัวพระคัมภีร์เอง หรือหากจะใช้วิธีการตีความแบบการเปรียบเทียบต้องอยู่ในกรอบความคิดนี้ เพราะทุกตอนของพระคัมภีร์ล้วนมีกฎเกณฑ์เวลาต้องการเปรียบเทียบ พระคัมภีร์จะบอกให้ตีความเชิงเปรียบเทียบเฉพาะตอนนั้นเท่านั้น เพื่อป้องกันมิให้ตีความโดยไม่มีกฎเกณฑ์ หรือหากตีความด้วยอุปมานิทัศน์ตามใจชอบโดยไม่มีเกณฑ์ใด ๆ แล้ว จะทำให้หลงทิศทางและตีความหมายกันอย่างไร้ทิศทาง

มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther, ๑๔๘๓-๑๕๔๖) เป็นอีกผู้หนึ่งในฐานะเป็นผู้นำคริสต์จักรปฏิรูป (นิกายโปรเตสแตนต์) ที่ได้ยืนยันว่า พระคัมภีร์เท่านั้น มีอำนาจชี้ขาดความหมายของพระคัมภีร์ โดยเสริมว่า อำนาจชี้ขาดของพระคัมภีร์มาจากความหมายตามตัวอักษร และต้องพิจารณาควบคู่ไปกับขนบธรรมเนียม เรียกว่า หลักการคัมภีร์ตีความตัวเอง โดยให้ศึกษาทำความเข้าใจพระคัมภีร์โดยอาศัยเนื้อหาจากคัมภีร์เท่านั้น

เช่นเดียวกับที่ ฟลาซิอัส ได้อ้างถึงหลักการ ๒ ประการซึ่งเป็นหลักการสำคัญเพื่อการพัฒนาอรรถปริวรรตศาสตร์ในเวลาต่อมา คือ (๑) ถ้ายังไม่เข้าใจคัมภีร์อย่างถ่องแท้ ภาวะเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่า คริสต์จักรควรกำหนดให้มีการแปลความภายนอกเพื่อเข้าใจคัมภีร์ เพราะการแปลความหมายเป็นเพียงการสื่อความรู้ที่ยังไม่พอเพียงและการกระทำอย่างผิด ๆ ถูก ๆ ของผู้แปลความทั้งหลายเท่านั้น (๒) ตามความเห็นของนักปฏิรูปคนอื่น เช่น ลูเธอร์ และ เมลันชอน (Melancthon, ๑๔๙๗-๑๕๖๐)๘๑ คัมภีร์มีเนื้อหาที่มีความสอดคล้องและความต่อเนื่องในตัวคัมภีร์เองอยู่แล้ว ผู้ตีความจึงควรอธิบายแต่ละตอนของคัมภีร์เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องทั้งหมดของคัมภีร์

๓. ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน

การตีความกลุ่มนี้เป็นความเคลื่อนไหวของนักปรัชญาการตีความในหลังยุคใหม่ จัดอยู่ในกลุ่มอรรถิภาวนิยม มีแนวความคิดที่เน้นและให้ความสำคัญแก่มนุษย์ โดยเชื่อว่า มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพโดยธรรมชาติ จึงให้ความสำคัญแก่ศักยภาพดังกล่าวของมนุษย์ ดังนั้น การตีความ มนุษย์สามารถตีความ ทำความเข้าใจได้อย่างอิสระ ซึ่งอาจจะตรงหรือไม่ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์หรือกับเจตนารมณ์ของผู้เขียน ผู้สื่อความก็ได้ โดยแนวคิดนี้ การที่ผู้อ่านได้อ่านและตีความออกมาเช่นไร ถือว่ามีความถูกต้องตามทัศนะของผู้เขียน เรื่องเดียวกัน ผู้อ่านหลายคนอาจมีการตีความและตกผลึกเป็นความเข้าใจต่างกันได้ ตามทฤษฎีนี้ ไม่ถือว่า ทัศนะที่ต่างกัันนั้นผิด แต่ให้ยอมรับความต่างกัันนั้น ทฤษฎีนี้จึงตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าความหมายสมบูรณ์ขึ้นอยู่กับผู้อ่าน ดังนั้น ผู้อ่านเมื่ออ่านแล้วได้ตีความหมายออกมาเช่นไร ให้ถือว่า ได้ความหมายถูกต้องเช่นนั้น ทฤษฎีนี้จึงเปิดกว้างให้ตีความได้หลากหลาย ไม่ผูกขาดความถูกต้องไว้แต่ผู้เดียว และให้ยอมรับความเห็นต่างของกันและกันได้นอกจากนี้ ผู้อ่านเรื่องเดียวกันหลายครั้ง ครั้งแรก อาจได้ความรู้ความเข้าใจอย่างหนึ่ง และเมื่ออ่านครั้งที่สอง หรือครั้งต่อ ๆ ไป อาจได้ความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างอื่นอีกไม่มีสิ้นสุด และไม่มีจุดจบ ผู้สื่อความก็ดี เนื้อหาคัมภีร์ก็ดีเป็นแหล่งความรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้ค้นหาความรู้อย่างไม่จำกัด ดังนั้นตามทฤษฎีนี้ เจตนารมณ์ของผู้เขียนหรือผู้สื่อความ จึงไม่ใช่ประเด็นที่ต้องให้ความสนใจมากนัก สิ่งสำคัญต้องให้ได้ความหมายใหม่จากความหมายเดิมซึ่งอาจเป็นความหมายที่อยู่นอกตัวคัมภีร์ และนำไปสู่การปฏิบัติได้ผลจริงมากกว่า แม้ว่าการตีความหมายตามนัยนี้จะเป็นการตีความของปัจเจกและขาดความเป็นปรัวิสัย คือ ทำให้ตระหนักร่วมกันไม่ได้ก็ตาม แต่การตีความลักษณะนี้ย่อมเกิดผลดีต่อผู้อ่านที่ตีความได้เช่นนั้นเพราะนั่นคือ ผู้อ่านสามารถปฏิบัติได้จริงตามที่เข้าใจนั้น การทำได้เช่นนี้จึงถือว่าเป็นประโยชน์สำหรับตัวเขาเอง แต่ก็เสี่ยงต่อการเข้าใจผิดได้และอาจมีผลต่อสังคมด้านลบได้เช่นกัน นักปรัชญากรกลุ่มนี้ อาทิ กาดามาเมอร์ ซาร์ตร์ (Sartre)^{๒๕}

๓.๔.๒ รูปแบบการตีความของนักปรัชญาที่สำคัญ นอกจากการนำเสนอการตีความตะวันตกที่เป็นกลุ่มแล้วผู้วิจัยยังได้เลือกที่จะศึกษาการตีความของนักปรัชญาตะวันตกที่สำคัญๆ บางท่านด้วย ดังนี้ คือ

^{๒๕} พนารัตน์ จันทร์สิทธิเวช, การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมของเชอเกียม ตรูปะ, หน้า ๕๖-๖๑.

๑. การตีความแบบความรู้สองแควหรือทฤษฎีส้อมของ เดวิด ฮูม (๑๗๑๑-๑๗๗๖)

เดวิด ฮูม ได้ชื่อว่าเป็นนักกฎหมายที่หันมาเอาดีทางปรัชญา แต่กลับได้ดีเพราะเขียนหนังสือประวัติศาสตร์ของประเทศอังกฤษ เขาเกิดเมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน ค.ศ. ๑๗๑๑ ที่เมืองอีดินเบิร์ก ประเทศสกอตแลนด์ และถึงแก่อสัญกรรมด้วยโรคมะเร็งในปี ค.ศ. ๑๗๗๖ รวมอายุได้ ๖๕ ปี เขาเขียนหนังสือหลายเล่ม เช่น (๑) ตำราธรรมชาติของมนุษย์ (Treatise of Human Nature) (๒) บทคัดย่อตำราธรรมชาติของมนุษย์ (An Abstract of a Treatise of Human Nature) (๓) การสืบค้นเกี่ยวกับหลักศีลธรรม (An Enquiry concerning Principles of Morals) (๔) ประวัติศาสตร์จักรภพอังกฤษ (History of Great Britain) (๕) การเสวนาเกี่ยวกับศาสนาธรรมชาติ (Dialogues concerning Natural Religion) แต่หนังสือชื่อ ประวัติศาสตร์ของเมืองอังกฤษ ซึ่งเขาเขียนขณะเป็นทูตอยู่สถานทูตอังกฤษในฝรั่งเศสกลับขายดีที่สุด ทำให้เขาเป็นเศรษฐีขึ้นมาในพริบตา เขาเป็นเพื่อนกับ Adam Smith โดยเขาทั้งสองคนคิดเหมือนกันว่า การค้าเสรีระหว่างประเทศจะก่อให้เกิดประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย อัลเบิร์ต ไอสไตน์ ได้รับอิทธิพล ความคิดในเรื่องทฤษฎีสัมพันธภาพ ที่มีแนวความคิดว่า กาลเทศะเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่อยู่นิ่ง ณ ประเทศฝรั่งเศส ฮูมได้รู้จักกับรุสโซ (Rousseau) เพราะเขาชอบทฤษฎีการเมืองของรุสโซซึ่งช่วยเหลือเรื่องเงินแก่รุสโซเพื่อทำการปฏิวัติสังคมการเมืองของฝรั่งเศส

คำคมของเขาคือ ความผิดพลาดทางศาสนาเป็นเรื่องอันตราย แต่ความผิดพลาดทางปรัชญาเป็นเรื่องน่าขัน (Errors in Religion are dangerous, Those in philosophy only ridiculous.) เขาถูกขับออกจากเป็นอาจารย์ในมหาลัยเพราะเขาสงสัยในความมีอยู่ของพระเจ้า ทั้งนี้อันเนื่องมาจากคติบท (Maxim) ของเขาที่ว่า ไม่มีหลักฐานที่มีน้ำหนักเพียงพอสำหรับยืนยันสิ่งมหัศจรรย์ (ของพระเจ้า) ยกเว้นแต่ความผิดพลาดของหลักฐานนั้นเป็นสิ่งมหัศจรรย์เสียยิ่งกว่าสิ่งที่มันพยายามสร้างขึ้น เขายังมีแนวความคิดว่า มนุษย์เราล้วนแต่ดำเนินชีวิตด้วยแรงขับของกิเลสตัณหา มากกว่าเหตุผล

การตีความเชิงปรัชญา ในเชิงปรัชญาเขามีอุปการคุณต่อค่าน้อยอย่างมาก เพราะค่าน้อยเคยพูดว่า ฮูมทำให้เขาตื่นจากความเชื่อที่ว่าความรู้ทุกอย่างตั้งอยู่บนฐานของเหตุผล (Awakening me from my dogmatic slumber) แนวคิดเรื่อง ความรู้สองแคว หรือ ส้อมของฮูม หรือกับดักของฮูม (Hume's Fork) จัดเป็นทฤษฎีการตีความที่ถูกกล่าวขวัญและมีอิทธิพลต่อปฏิฐานนิยมเชิงตรรกะด้วย โดยเขาเชื่อความรู้ที่ตกผลึกของเรามาจาก ๒ แหล่งเหล่านี้ คือ (๑) ความประทับใจ (Impressions) (๒) มโนคติ (Idea) ความประทับใจเกิดจากประสบการณ์โดยตรง แต่แนวคิดหรือมโนคตินั้นไม่ใช่อะไรอื่นที่นอกเหนือไปจากเป็นเพียงความจำได้ของความประทับใจอีกทีหนึ่ง ดังนั้น เขาจึงสรุปว่า ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์น่าเชื่อถือมากกว่าความรู้ที่ได้จากเหตุผล เขาถือว่าสมมติฐานทางเหตุผลบางอย่าง

ไม่มีอยู่จริง โดยเขายกตัวอย่างได้อย่างน่าฟังว่า แนวคิดเรื่องนางเงือกผสมผสานกันได้อย่างพอดีความประทับใจในเรื่องปลาและผู้หญิง จึงทำให้เกิดจินตนาการเรื่องนางเงือกขึ้นมา แต่เงือกจริงๆ ไม่มีในทำนองเดียวกัน แนวความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ก็ยังเป็นเรื่องจินตนาการตราบดีที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ว่ามีอยู่จริง สิ่งนั้นก็เพียงจินตนาการหรือการใช้เหตุผลสร้างเรื่องขึ้นมา นอกจากฮูมจะท้าทายความเชื่อทางศาสนาแล้ว เขายังท้าทายกฎทางวิทยาศาสตร์ที่ยอมรับกันด้วย เช่นแนวคิดเรื่องแรงโน้มถ่วง (Law of gravity) และกฎแห่งเหตุและผล (Law of cause and effect) โดยเขาอ้างเหตุผลว่า บางคนได้เคยเห็นแต่แว้วสีน้ำตาล เขาจึงคิดว่าแว้วทุกตัวต้องเป็นสีน้ำตาล ซึ่งเขาคิดว่าไม่จำเป็นเสมอไป

แนวความคิดแบบ การตีความสองแคว (Hume's Fork) หรือ ไม้ตายของฮูม (ตามตัวอักษร หมายถึง ส้อมหรือส้อมที่มีสองง่าม) ฮูมใช้เป็นเครื่องมือจิ้มลงไปบนข้อที่ต้องการตรวจสอบว่ามีความหมายหรือไม่ ถ้าข้อความใดมีความหมายส้อมของเขาก็จะจิ้มมันขึ้นมาได้ มันต้องติดมากับขาใดขาหนึ่งของส้อมเสมอ ถ้าจิ้มไม่ติดสักขา ก็แสดงว่าข้อความนั้นไม่มีความหมาย ดังนั้นฮูมมีความเห็นว่าข้อความที่ไม่ติดขาส้อมนี้สมควรถูกเขียนให้พ้นถนนความรู้และไม่ควรเสียเวลาพิจารณาโต้แย้ง ฮูมกล่าวสรุปความคิดของเขาไว้ว่า เมื่อเราหยิบหนังสือในห้องสมุดขึ้นมาเล่มหนึ่ง ไม่ว่าจะมันเป็นหนังสือปรัชญา เทววิทยา หรืออะไรก็ตาม ขอให้เราตั้งคำถามว่า หนังสือ เล่มนั้นมีตรรกวิจรรย์หรือการให้เหตุผลทางทฤษฎีใดๆ ที่เกี่ยวข้องบ้างกับปริมาณหรือจำนวนบ้างหรือไม่ (ตอบได้ว่า) ไม่มีเลย (หรือ) มีตรรกวิจรรย์ในแนวปฏิบัติหรือการให้เหตุผลเชิงประจักษ์หรือไม่ (ตอบว่า) ไม่มีแน่นอน ถ้าเช่นนั้นก็จงเผามันทิ้งเสีย เพราะมันมันไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าคำพูดที่สวยงามหรือที่เพ้อฝันและชวนให้เราหลงเชื่อเลย ทฤษฎีส้อมของฮูมมีดังนี้

๑) ส้อมขาแรก คือ ข้อความหรือถ้อยแถลงที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนภาพ (Relations of Ideas) ได้แก่ข้อความที่ความหมายของมันถูกกำหนดด้วยความหมายของมโนภาพที่สัมพันธ์กันในข้อความ และความหมายของมันคงเดิมไม่เปลี่ยนแปลงตราบดีเท่าที่มโนภาพในข้อความนั้นยังมีความหมายเดิม ข้อความประเภทนี้มี ๔ แบบคือ ความคล้ายคลึง การเปรียบเทียบเชิงปริมาณหรือจำนวน การเปรียบเทียบคุณสมบัติ และความขัดแย้ง ข้อความประเภทนี้ส่วนใหญ่ได้แก่ข้อความทางคณิตศาสตร์ เช่น เจ็ดคูณด้วยห้า เท่ากับสามสิบห้า มุมภายในของสามเหลี่ยมรวมกันเท่ากับมุมฉาก หรือข้อความประเภทที่เรารู้ความจริงของมันทันที (Intuition) โดยไม่ต้องมีการพิสูจน์ เช่น วงกลมไม่ใช่สี่เหลี่ยม จะเห็นได้ว่า เรากำหนดมโนภาพแล้วจึงไม่ต้องพิสูจน์ (ต่างจากข้อความที่พิสูจน์ไม่ได้) หรือจะพิสูจน์ก็ได้โดยดูความตรงกันระหว่างข้อความกับมโนภาพ

๒) ส้อมขาที่ ๒ คือ ข้อความหรือถ้อยแถลงที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง ข้อความประเภทนี้เราพิสูจน์ไม่ได้ ดังนั้น การปฏิเสธมันด้วยคำพูดจึงไม่เป็นการขัดแย้งตัวเอง และข้อความที่ปฏิเสธหรือตรงกันข้ามกับข้อความชนิดนี้ก็เป็นสิ่งที่เราจินตนาการเข้าถึงมันได้ และไม่อาจพิสูจน์ว่ามัน

เป็นเท็จได้ โดยทั่วไปคำว่าข้อเท็จจริง ที่ฮูมใช้มิใช่ข้อเท็จจริงตามความหมายธรรมดาต้องระวังเพราะมันง่ายต่อการเข้าใจผิด สำหรับฮูมแล้ว คำว่า ข้อเท็จจริง มักหมายถึงสิ่งที่ไม่ปรากฏ เป็นสิ่งที่คาดหมายหรือสร้างจากความทรงจำ และเชื่อว่ามันจะเป็นข้อเท็จจริงต่อไป ทั้งที่พิสูจน์ไม่ได้ว่ามันทำไมจะต้องเป็นจริงเช่นนั้น เช่น พรุ่งนี้เช้าดวงอาทิตย์จะขึ้น มีค่าเท่ากับ พรุ่งนี้เช้าดวงอาทิตย์จะไม่ขึ้น

ส้อมของฮูมอธิบายเพิ่มเติมได้ดังนี้ วิธีการแห่งความรู้ ความรู้เกิดจากความประทับใจ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความรู้เชิงสังเคราะห์ที่ได้หลังประสบการณ์ (Synthetic A Posteriori Knowledge) คือ เราเรียนรู้หลังประสบการณ์ ความรู้ชนิดนี้อาจผิดได้ ถ้าเราพิสูจน์ได้ว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้นอีกต่อไปแล้ว เช่นประโยคที่ว่า โลกมีพระจันทร์เพียงดวงเดียว เรายอมรับกันมานานเพราะเราเห็นอยู่ทุกวันว่าพระจันทร์มีดวงเดียวตอนกลางคืน แต่ความจริงที่ค้นพบทางดาราศาสตร์คือมีหลายโลกและหลายดวงจันทร์และโลกแต่ละดวงอาจมีหลายดวงจันทร์ได้ ความรู้ที่ได้นี้ถือว่าเป็นความรู้ใหม่ที่เกิดจากการสังเคราะห์ผ่านประสบการณ์ ประสบการณ์เท่านั้นจะบอกเราได้ว่าจริงหรือไม่จริง โดยอาศัยวิธีทางดาราศาสตร์ ถึงโลกจะมีดวงจันทร์เป็นบริวารสักกี่ดวงก็ตาม ความรู้ทั้งหมดเป็นเรื่องความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง (Facts)

แต่มีข้อความอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ผ่านประสบการณ์แต่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริงโดยอาศัยการหาเหตุผลด้วยการคิดตามหลักเหตุผลล้วนๆ เช่นพ่อเป็นผู้ชาย หรือ คนโสดเป็นคนไม่แต่งงาน ประโยคทั้งสองนี้ รู้ได้ด้วยการคิดตามภาษาด้วยเหตุผลว่า คนที่เป็นพ่อได้ต้องเป็นผู้ชาย ถ้าเป็นผู้หญิงต้องเป็นแม่เท่านั้น และคนที่แต่งงานต้องมีคู่ครอง ซึ่งเป็นประโยคตรรกะที่ประโยคภาคขยายคือคำว่าผู้ชาย และไม่แต่งงาน ปรากฏอยู่แล้วในภาคประธานคือพ่อและคนโสด ความจริงทางเหตุผลเหล่านี้ไม่ต้องอาศัยการพิสูจน์ด้วยการตามไปดู แต่อาศัยเพียงคิดก็เข้าใจได้ ฮูม เรียกว่าความรู้เชิงวิเคราะห์ก่อนประสบการณ์ (Analytic a Priori Knowledge) จัดเป็นความรู้ที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริงตามคำนิยาม (True or False by definition) ความรู้นี้อาจไม่จริงได้ เช่น ประโยคพญานาคบินได้ หรือนางเงือกสาว หรือหนวดเต่าเขากระต่าย เป็นต้น โดยสรุปคำนิยามจะเป็นจริงหรือไม่เป็นจริงเป็นเรื่องที่รู้ได้ด้วยเหตุผลเท่านั้น สำหรับฮูมแล้ว ความรู้เชิงสังเคราะห์ที่ได้รับหลังประสบการณ์ (Synthetic A Posteriori) เป็นความรู้ที่น่าสนใจมากกว่าความรู้เชิงวิจัยที่ได้รับก่อนประสบการณ์ (Analytic a Priori) ดังนั้น ฮูมจึงถูกเรียกในเชิงญาณวิทยาว่าเป็นนักประจักษ์นิยม หรือประสบการณ์นิยม ที่ยึดมั่นในสาระสำคัญของความเป็นประจักษ์นิยมแท้ นักประจักษ์นิยมที่แท้จริงคือผู้ถือว่าความรู้แท้ต้องได้รับมาจากประสบการณ์เท่านั้นและในแง่อภิปรัชญานักประจักษ์นิยมต้องเชื่อว่าสารเท่านั้นที่มีอยู่จริง จิตไม่มีอยู่จริง ซึ่งต่างจากจอร์จ ล็อก (John Locke) และ จอร์จ เบอกเคย์ (George Berkley) ซึ่งจัดว่าเป็นนักประจักษ์นิยมด้วยกัน แต่พวกเขาไม่เชื่อสัตย์ต่อปรัชญาประจักษ์นิยมเหมือนเดวิด ฮูม เพราะทั้งล็อกและเบอกเคย์ ในที่สุดหันมายอมรับเรื่องความรู้บางอย่างได้มาจาก

การนึกคิดและยอมรับความมีอยู่อย่างแท้จริงของจิต หรือ อสสาร ซึ่งตรงกันข้ามกับสสาร ถึงเดวิด ฮูม จะเป็นที่ยอมรับจากคนอื่นว่าเป็นนักประสบการณ์นิยมพันธ์แท้หรือต้นตำรับ แต่ฮูมก็ยังทรยศต่อแนวคิดเรื่องประจักษ์นิยมของเขา ด้วยการสรรภาพประสบการณ์ยังเชื่อไม่ได้อยู่นั่นเอง เพราะอะไรก็ตามที่ดูเหมือนว่าที่แน่นอนที่แท้เป็นความบังเอิญ เช่น เราเชื่อว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก เพราะเราสังเกตเห็นว่ามันขึ้นทางทิศตะวันออกในอดีตมาตลอด เราจึงเหมาเอาว่ามันจะต้องขึ้นทางทิศตะวันออกอีกในอนาคตตลอดไป โดยมีหลักว่าปัจจุบันก็คืออนาคตของอดีต ดังนั้น ปัจจุบันของอนาคตย่อมเหมือนปัจจุบันของอดีต

อิทธิพลของทฤษฎีความรู้สองแควหรือส้อมของเดวิด ฮูมที่มีต่อนักคิดสำคัญๆ เช่น เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ จี อี มัวร์ และสำนักปฏิฐานนิยมเชิงวิทยาศาสตร์

๒. การตีความตัวบทหรือคัมภีร์เป็นสำคัญ หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ตำรา ของกาตาเมอร์ (Hermeneutics of the text) (Hans Georg Gadamer ๑๙๙๐-๒๐๐๒) วิธีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความแบบวิภาษวิธี (Dialectic Hermeneutics) เพราะเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ตีความกับตำราหรือตัวบทเพื่อให้ได้ ความเข้าใจใหม่ในเรื่องตัวตนที่แท้จริง (A new Philosophy of Subject) เป็นตัวตนใหม่แบบ ชีวิตและโลก (Life-World) ที่ไฮเดกเกอร์ บอกว่าเป็นตัวตนที่ประกอบไปด้วยความลำเอียงและชีวิตและโลกที่ก่อให้เกิดความรู้ต่อไปได้ เป็นความลำเอียงที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดความหมายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด กาดาเมอร์ต่อยอดแนวคิดของไฮเดกเกอร์ด้วยประโยคว่า การเข้าใจคือการตีความ (Understanding was Hermeneutics) โดยเขสรูปหลักการตีความไว้ในหนังสือ ความจริงและวิธีการ (Truth and Method) ไว้ ๓ ประการคือ ประการแรก ความจริงที่ได้จากการตีความไม่ใช่อัตโนมติทั้งหมด เหมือนกับความงามในศิลปะไม่ได้เป็นอัตวิสัยล้วน กล่าวคือความเข้าใจที่ได้จากการอ่านตัวบทหรือคัมภีร์หรือตำราไม่ใช่เป็นเรื่องสรุปรวบยอดตามความเข้าใจของของตนเองฝ่ายเดียว ตรงกันข้ามตัวบทนั้นๆ มีอิทธิพลต่อความเข้าใจของเรามากกว่า เรียกว่าหนังสืออ่านเรา ไม่ใช่เราอ่านหนังสือ หรือกีฬาเล่นเราไม่ใช่เราเล่นกีฬา เราเล่นไปตามกฎเกณฑ์ของกีฬานั้นๆ การชื่นชมศิลปะก็เหมือนกันความงามในศิลปะสะกดเราไม่ใช่เราหลงคิดเองว่าศิลปะนั้นงาม ในข้อนี้กาดาเมอร์สรุปว่า ความหมายของตัวบทสามารถได้เกินความตั้งใจของผู้แต่งตัวบทนั้น ประการที่สอง ความเชื่อเดิม (Pre-understanding) ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจใหม่ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับไฮเดกเกอร์ซึ่งถือว่าความรู้ใหม่นั้นครั้งหนึ่งเจือด้วยความเชื่อเดิม ความเชื่อเดิมในที่นี้หมายถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทางความเชื่อหรือประเพณี (Tradition) ซึ่งเทียบได้กับเทวรูปของฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) ตัวอย่าง ชาวคริสต์โดยทั่วไปเมื่อเขาศึกษาหนังสือที่นักบุญออกัสตินเป็นผู้แต่งสำหรับไฮเดกเกอร์ ความเข้าใจของชาวคริสต์นั้นครั้งหนึ่งเป็นความเชื่อเดิมของเขา แต่กาดาเมอร์ เขาสามารถเข้าใจหนังสือมากกว่าผู้แต่งเสียด้วยซ้ำ อีกตัวอย่างหนึ่ง ไฮเดกเกอร์ถือว่าถ้าชาวคริสต์ที่ศึกษาพุทธศาสนา ความเข้าใจพุทธศาสนาของเขาครั้งหนึ่งจะผสมกับความเชื่อแบบคริสต์ แต่กาดาเมอร์ไม่

เห็นด้วย ขาถือน่าเชื่อว่าชาวคริสต์สามารถเข้าใจพระพุทธรูปศาสนาได้เต็มที่เหมือนชาวพุทธตามการตีความแบบหลอมละลายขอบฟ้าแห่งความรู้ (Fusion of Horizon) และการตีความแบบวิภาษวิธี (Dialectic) ซึ่งจะกล่าวไปข้างหน้า ประการที่สาม กาดาเมอร์กล่าวว่า ความเป็นจริงที่เราสามารถเข้าใจได้คือภาษา (Being that can be understood is language) ภาษาไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสารให้เราเข้าใจความเป็นจริงเท่านั้น แต่ภาษาคือความเป็นจริง คำว่าภาษาในที่นี้มีความหมายรวมไปถึงการเขียนด้วย กาดาเมอร์จึงกล่าวว่า การยึดโยงอยู่กับภาษาศาสตร์ กล่าวคือสรรพสิ่งที่มีความหมาย โครงสร้างทางภาษาที่เป็นประจำหรือมีเอกลักษณ์ของมันเอง เราต้องเข้าใจภาษาหรือเอกลักษณ์นั้น จึงจะถือว่าความเข้าใจของเราถูกต้องตรงกับธรรมชาติของสิ่งนั้น ประเด็นที่ว่าภาษาเป็นได้ทั้งความจริงและเครื่องมือให้เข้าถึงความจริงทำให้แนวคิดการตีความของกาดาเมอร์เป็นทฤษฎีที่ประสานการตีความในฐานะเป็นทั้งวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดได้ว่าศาสตร์แห่งการตีความถึงความจริงเป็นศาสตร์สากลในทฤษฎีของกาดาเมอร์นี้

การตีความการหลอมละลายขอบฟ้าแห่งความรู้ (Theory of the Fusion of Horizon) กาดาเมอร์พยายามแก้ไขปัญหาเรื่องขอบฟ้าของการตีความที่ตีความได้ทั้งหมด โดยเสนอทฤษฎีหลอมละลายขอบฟ้าแห่งความรู้ (Theory of the Fusion of Horizon) ซึ่งมีสาระสำคัญว่าเรามีขอบฟ้าของเรา ประวัติศาสตร์แต่ละยุคแต่ละสมัยก็มีขอบฟ้าเป็นของตนเอง ก่อให้เกิดวงกลมหรือวัฏจักรแห่งการตีความ (Hermeneutics circle) ซึ่งกิน ๒ ขอบฟ้าเมื่อเราอ่านตัวบทเขียนใดก็ตาม ตัวบทนั้นมีขอบของมัน ผู้อ่านก็มีขอบของตนเอง ขอบของผู้อ่านเป็นความเข้าใจล่วงหน้า (Pre-Understanding) คือความเข้าใจทุนเดิมที่มีอยู่ก่อนอ่านตัวบทเขียน ครั้งอ่านตัวบทเขียนใด ขอบของตัวบทนั้นก็จะมีผลผสมผสานเข้ากับขอบฟ้าล่วงหน้า พร้อมทั้งกระตุ้นให้เกิดความเข้าใจของผู้อ่าน

ขอบฟ้าคือกระบวนการที่อันเกิดจากความเข้าใจล่วงหน้าหรือศรัทธาที่เป็นทุนเดิมของตนเอง ไม่ว่าจะขอบฟ้าของผู้เขียนหรือขอบฟ้าของผู้อ่านสำหรับคัมภีร์ไบเบิลชาวคริสต์เมื่อต้องการตีความยังเพิ่มของน้ำพระหฤทัยของพระเป็นเจ้าเข้ามาอีกขอบหนึ่งด้วย ชาวพุทธก็เช่นเดียวกัน เมื่อต้องการตีความตามหลักขอบฟ้าต้องเพิ่มขอบแห่งพระธรรมเข้ามาด้วย ขอบฟ้าเป็นสิ่งที่เราต้องยอมรับและต้องเข้าใจและตีความ วิธีปรากฏการณ์เสนอวิธีทำให้ขอบฟ้าเป็นขอบฟ้าที่ไม่ลำเอียง โดยชักชวนและแนะนำวิธีให้เจ้าของขอบฟ้าวางใจเป็นกลางให้ได้มากที่สุด การเข้าใจและตีความตีความตัวบทก็ตีหรือสร้างสรรคศิลป์กรรมก็ดี เหมือนเล่นเกม คือเกิดเหตุการณ์เชิงภววิทยา (Ontological event) ขึ้นคือผู้ตีความถูกดูดเข้าไปสู่ขอบของตัวบทและกลายเป็นส่วนหนึ่งของขอบนั้น กล่าวคือ กล่าวคือจะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับกรอบของผู้ตีความ โดยรับเอาส่วนหนึ่งของมันมาขยายขอบของตนออกไป ยิ่งเป็นตัวบทคัมภีร์ซึ่งผู้ตีความมีศรัทธาด้วยแล้ว การถูกดูดเข้าเช่นนี้จะเพิ่มทวีคูณ

กาตาเมอร์สรุปต่อความคิดของไฮเดกเกอร์ว่า วิธีการตีความของไฮเดกเกอร์ มิได้เป็นเพียงวิธีตีความเท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีเสวนาระหว่างอดีต (บริบทที่เขียนข้อความ) กับปัจจุบัน (บริบทที่ตีความหมายข้อความ) ระหว่างบทเขียนหรือตำรา (Text) กับผู้ตีความโดยแต่ฝ่ายมีบริบทของตน และการตีความทำให้เกิดการผสมผสาน (Fusion) ระหว่างบริบทที่ขอบฟ้าขึ้น สื่อที่ทำให้เกิดเสวนาเช่นนี้ก็คือภาษา ภาษาจึงมิเป็นเพียงเครื่องมืออธิบายความรู้สึกรู้สึกนึกคิดเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งเก็บวัฒนธรรมและอดีต ภาษายังเป็นตัวพูดถึงอดีตและวัฒนธรรม ทำให้ผู้ใช้ภาษาอยู่ในกระแสแห่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อย่างเช่น คัมภีร์ไบเบิลย่อมเป็นสื่อเสวนาระหว่างพระเจ้ากับผู้อ่านในปัจจุบัน โดยมีบริบทของผู้เขียนเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขให้เข้าใจน้ำพระทัยได้ลึกซึ้ง

๓. การตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอริริดา (Deconstructionism) (Derrida ๑๙๓๐-๒๐๐๔)

เดอริริดาเป็นบุตรของครอบครัวยิวชาวอัลจีเรีย ได้รับปริญญาในระดับบัณฑิตศึกษาที่กรุงปารีสฝรั่งเศส เขาสอนปรัชญาที่มหาวิทยาลัยโซบอน (Sorbonne) กรุงปารีสในระหว่างปี ๑๙๖๐-๑๙๖๔ ต่อมาเขาได้รับการแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ด้านปรัชญาอยู่ในมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย (University of California) ในอเมริกา ณ ที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้เขาสอนภาษาฝรั่งเศสและวรรณคดีเปรียบเทียบกับช่วงปี ๑๙๖๐ เดอริริดาเริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่นักวิชาการเพราะเขามักจะตีพิมพ์งานเขียนหลายเรื่องในวารสารชื่อ เทลคูเอล (Tel Quel) เมื่อปี ๑๙๖๕ เขาตีพิมพ์บทความวิจารณ์หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และหลักการเขียนลงในวารสารชื่อ วิจารณ์ (Critique) จนเป็นที่กล่าวขวัญกันทั่ว และเขาได้ใช้ผลงานของเขาชิ้นนี้เป็นฐานในการเขียนหนังสืออีกเล่มหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีชื่อ ไวยากรณ์วิทยา (Of Grammatology) ถ้าคูแนวคิดของเดอริริดาต้องดูที่การนำเสนอเหตุผลเชิงโต้แย้งในทฤษฎี รื้อโครงสร้างของเขา เป็นที่ทราบกันดีว่าเดอริริดากลายเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในอเมริกาด้วยปรัชญาการรื้อโครงสร้าง (Philosophy of Deconstruction)

กำเนิดพัฒนาการทฤษฎีการรื้อโครงสร้าง อาจกล่าวได้ว่าจุดร่วมของเดอริริดากับบริเคอร์คือนักตีความทั้งสองถือว่าตัวบทที่เป็นข้อเขียน (Written text) สำคัญกว่าตัวบทที่เป็นถ้อยคำพูด (Verbal text) แต่นักตีความทั้งสองต่างกันตรงที่ริเคอร์เน้นการหาความหมายและความเข้าใจจากส่วนที่ปรากฏ (Presence) ของข้อเขียน แต่เดอริริดาเน้นส่วนที่ไม่ปรากฏ (Absence) ของตัวบทที่เป็นข้อเขียน พูดอีกนัยหนึ่งเขาไม่ต้องการเปิดเผย ความหมาย (Meaning) ของตัวบท แต่ต้องการเปิดเผยส่วนที่ไม่มีความหมาย (Unmeaning) ของตัวบทนั้น เช่น สมมติว่ามีตัวบทหนึ่งหน้ากระดาษนับบรรทัดได้ประมาณสามสิบห้าแถว ถามว่าความหมายของตัวบทอยู่ที่ไหน คนทั่วไปจะตอบว่าความหมายของตัวบทอยู่ที่ข้อความหรือตัวอักษรแต่ละบรรทัดที่ปรากฏอยู่บนหน้ากระดาษนั้น แต่เดอริริดาจะตอบว่าความหมายอยู่ที่ขอบกระดาษซึ่งเป็นที่ว่างจากตัวอักษรและระหว่างบรรทัดซึ่งไม่

ปรากฏตัวอักษร อีกตัวอย่างหนึ่งคนทั่วไปมักให้ความหมายกับคำว่าชีวิต จิตใจ และความสว่าง เป็นต้น แต่เดอริริตาให้ความหมายกับความตาย ร่างกาย และความมืด เป็นต้นแนวคิดชนิดนี้จัดเป็นแนวคิดเชิงวิพากษ์อุดมการณ์ (Ideology-Critique) เรียกว่า การรื้อโครงสร้าง (Deconstruction) และแนวคิดการรื้อโครงสร้างของเขาถือว่าเป็นตัวแทนของแนวคิดยุคใหม่ (Postmodernism) และเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) เพราะเขาทำการรื้อโครงสร้างแนวคิดเก่าๆ ของพวกยุโรปหรือตะวันตก จึงเป็นที่มาของทฤษฎีการรื้อโครงสร้างนิยม (Deconstructionism) ทฤษฎีนี้มีลักษณะเป็นการกระตุ้นให้คิดหรือสะกิดให้ฉุกละหุกคิดในทุกๆ เรื่องที่เป็นอดีต ไม่ใช่การลบล้างแนวคิดเดิมอย่างที่เรามักจะวิจารณ์กัน

การตีความนี้มีหลักการเบื้องต้นอยู่ว่า ต้องรื้อออกเป็นชิ้นๆ (Deconstruction) แล้วประกอบกันขึ้นใหม่ (Reconstruction) จึงจะเก็บความหมายได้ครบถ้วน ต่อจากนั้นจึงจะประยุกต์ใช้กับขณะนี้และ ณ ที่นี้ได้ดีกว่า ที่เดอริริตาบอกให้รื้อนั้นเมื่อเทียบกับการอ่านหนังสือหรือตัวบทหมายความว่า เมื่อเราเข้าใจเรื่องราวตามบริบทของผู้เขียนในอดีตแล้ว ก็อย่ายึดติดอยู่ที่ตรงนั้น เพราะบริบทของอดีตมีบทบาทเพียงให้เราเข้าใจความหมายดิบเท่านั้น เพื่อจะได้ความหมายลึก สำหรับเราในปัจจุบัน เราพึ่งสละบริบทอดีตเสีย แล้วแสวงหาหาความหมายตามบริบทของเราในปัจจุบัน เรียกว่า สร้างความหมายขึ้นมาใหม่จากวัสดุหรือเนื้อหาเดิม เราจะได้ความหมายลึก ซึ่งสรุปขั้นตอน ได้ ๓ ขั้นตอนคือ การรื้อของเก่า การลดทอน และการสร้างใหม่ อธิบายให้เข้าใจง่ายๆคือ เมื่อเราจะจัดห้องใหม่ให้ดูมีระเบียบ ขั้นแรกเราต้องรื้อของทุกอย่างออกมาก่อน เพื่อให้ทราบว่ามีอะไรบ้างและของบางอย่างจะต้องไล่ทิ้งไปเรียกว่าลดทอน เมื่อเสร็จทั้งสองขั้นตอนดังกล่าวแล้วจึงนำของที่เหลือไปจัดให้เข้าที่ใหม่

กระบวนการรื้อถอนโครงสร้างของเดอริริตา วิธีรื้อถอนโครงสร้าง (Deconstruction) หรือ วิธีมองมุมกลับของเขาถูกนำมาใช้ในการอ่านตัวบทหรือตำราอะไรสักอย่างหนึ่งโดยมีขั้นตอนเบื้องต้นเกี่ยวกับการอ่านหนังสือว่าการอ่านหนังสือต้องอ่านหนังสืออย่างสนุก ให้มีความรู้สึกปลดปล่อยอารมณ์และให้ถือว่าเป็นการสร้างสรรค์ความรู้ ให้ถือว่า หนังสืออ่านหนังสือ หรือหนังสือเขียนหนังสือ อย่าถือว่าเราอ่านหนังสือ หรือ เราเขียนหนังสือ

ตัวอย่างแรก การรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๗ ขั้นตอน ขั้นแรก สงสัยในความหมาย หมายถึง ถ้อยคำหรือตัวบทที่เราอ่านนั้นยังไม่สามารถให้ความหมายอะไรได้ ทำนองคำพังเพยที่ว่า มืดแปดด้าน หรือ งงเป็นไก่ตาแตก เช่นคำว่า นายเสือ คำนี้มีความหมายว่าอะไรแน่ ขั้นที่สอง ยอมรับความหมายพหุคูณ หมายความว่า เราเปิดใจยอมรับว่าถ้อยคำหนึ่งมีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย เหมือนจำวอดหรือข้าขันทางการเมืองที่บอกว่า ในทางการเมืองไม่มีมิตรแท้และศัตรูถาวร หรือผู้หญิงดำเขาว่าผู้หญิงรัก ผู้หญิงให้จวกเขาว่าผู้หญิงให้จวกมือ เช่นคำว่านายเสือ มีความหมายหลายนัย หมายถึง

สื่อที่เป็นสัตว์ร้าย หมายถึงคนที่ร้ายเหมือนเสือ หมายถึงเจ้าของเสือ เป็นต้น ขั้นที่สาม การยกย้าย ถ้ายกเทศา หมายถึง การใช้ถ้อยคำในประโยคคำพูดหลายอย่าง เช่น นายเสือ เจ้าเสือ เจ้าของเสือ เจ้านายของเสือ ขั้นที่สี่ ตั้งประเด็นโต้แย้ง หมายถึง ตั้งข้อสงสัยว่าถ้อยคำนี้จะใช้ในความหมายอื่นๆ ได้ไหมจนเกิดไม่มั่นใจในความหมายเดิม เช่นนายเสือที่มีนิสัยอ่อนแอแต่ต้องการตั้งชื่อให้เป็นเคล็ดเท่านั้น ขั้นที่ห้า แกล้งใช้คำนั้นในความหมายอื่น เช่นคำว่า เสือผู้หญิง หรือ แม่เสือสาว หรือ เสือสมิง ขั้นที่หก วิธีคัดความหมายออกทีละอย่าง คือ คัดให้เหลือคำที่น่าจะเป็นเพียงความหมายเดียว คือ คนที่เชื่อเสือ ขั้นที่เจ็ดซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย วิเคราะห์ความหมาย หมายถึง วิเคราะห์ให้ลึกกลงไปในคำว่า นายเสือนั้นว่าแตกต่างจากคำว่าเสือที่ปรากฏในถ้อยคำอื่นๆ อย่างไร

ขั้นตอนทั้งเจ็ดนี้เป็นวิธีหรือโครงสร้างถ้อยคำ คือให้หนังสือทำหน้าที่วิพากษ์หนังสือเอง อันที่จริงก็คือตัวผู้อ่านทำหน้าที่วิพากษ์สิ่งที่ตนเองอ่านอย่างเป็นขั้นตอน เดอร์ริดาเรียกว่า ตัวบทแย้งตัวมันเอง

ตัวอย่างที่สอง วิธีรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๕ ขั้นตอน ขั้นแรก เรียกว่า ขั้นเลือกตัวบท เราต้องเลือกชิ้นงานสักอย่างหนึ่งเพื่อทำการรื้อถอนโครงสร้าง ในที่นี้เรียกว่าตัวบท (Text) ซึ่งตามปกติจะเป็นเพียงชิ้นเดียว และเนื้อหาของตัวบทนั้นควรเป็นประเด็นที่ยังถกเถียงกันอยู่ และความยาวของตัวบทนั้นไม่จำกัด อาจมีความยาวเท่ากับหนังสือที่มีจำนวนถึง ๕๐๐ หน้า หรือข้อความเพียงประโยคเดียวเท่านั้น เช่น ประโยคว่า พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีไม่สนับสนุนการทำรัฐประหาร ขั้นที่สอง เรียกว่า ขั้นอ่านถ้อยคำ เราต้องพิจารณาตัวบทนั้นว่ากำลังบอกอะไร ตัวบทกำลังบอกว่า พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีไม่สนับสนุนการทำรัฐประหาร ซึ่งเป็นข้อความเชิงปฏิเสธ ขั้นที่สาม เรียกว่า ขั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ เราต้องเลือกระหว่างถ้อยคำที่เป็นคู่กัน เช่น ผู้ชาย - ผู้หญิง ความดี - ความชั่วร้าย พื้นดิน - ท้องฟ้า ช็อกโกแลต - วนิลา เป็นต้น ในที่นี้เรากำลังแยกถ้อยคำระหว่าง สนับสนุนการทำรัฐประหารกับสนับสนุนประชาธิปไตย ขั้นที่สี่ เรียกว่า ขั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น เราต้องหาถ้อยคำที่จะทำให้เรานึกถึงความหมายที่สูงกว่าคำว่าสนับสนุนประชาธิปไตย ซึ่งในที่นี้เราได้คำว่า ขาด ศาสน์ กษัตริย์ มาเป็นตัวแทน ข้อควรจำนี่คือคำที่เป็นความหมายที่สามต้องไม่ใช่เป็นการสังเคราะห์หรือรวมกันระหว่างคำที่มีความหมายตรงกันข้ามดังกล่าวมาแล้ว ขั้นที่ห้า เรียกว่าขั้นอ่านถ้อยคำใหม่ เป็นขั้นวิเคราะห์ให้เห็นว่าทำไมเราจึงพูดว่า พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ไม่ได้สนับสนุนรัฐประหาร เราเราต้องการให้เป็นประเด็นโต้แย้งได้ เพราะถ้าเราพูดว่าพลเอกเปรมเป็นผู้สนับสนุนรัฐประหาร ผู้ฟังก็จะถามหาหลักฐานว่ามีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน

ตัวอย่างที่สาม เดอร์รีดาร์เรือโครงสร้างแนวคิดเลวีสเตราส์ แนวคิดเรื่องการเรือโครงสร้างใช้ คำว่าการย้อนอ่านแทนได้

สิ่งที่เรือโครงสร้างไม่ได้ ในปรัชญาของเดอร์รีดามีสิ่งที่เรือโครงสร้างกับสิ่งที่เรือโครงสร้างไม่ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเรือโครงสร้างอยู่ตรงกลางระหว่าง โครงสร้าง (Construction) กับสิ่งที่เรือโครงสร้างไม่ได้ (Deconstructibility) เมื่อกล่าวในเชิงเปรียบเทียบ คำว่าโครงสร้าง หมายถึง กฎหมาย (Law) และ สิ่งที่ไม่สามารถเรือโครงสร้างได้ คือ ความยุติธรรม (Justice) อย่างไรก็ตามถึง ความยุติธรรมจะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการเรือโครงสร้าง แต่ความยุติธรรมก็ไม่ได้จัดเป็นอุดมการณ์ที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับกฎหมาย ความยุติธรรมจัดเป็นสิ่งที่เดอร์รีดาดต้องการเรือโครงสร้าง เพราะเป็นอภิปรัชญานัตถิภาพ ในขณะที่กฎหมาย เป็นอภิปรัชญาอรรถิภาพ ในสังคมเราให้ความสำคัญกับกฎหมายมากกว่าความยุติธรรม เช่น มีบางคนที่ไม่ได้กระทำความผิดแต่ถูกกลั่นแกล้งด้วยการสร้างหลักฐานเท็จจนถูกตัดสินว่ามีความผิดกฎหมาย มาตรฐานนั้นๆ คนไม่มีความผิดแต่ถูกลงโทษตรงกันข้ามกับคนผิดกลับลอยนวล ถ้ามว่าความยุติธรรม หรือความจริงอยู่ที่ไหน บางคนถูกเอารัดเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลาถึงขนาดพูดว่าในโลกนี้ไม่มี ความยุติธรรม เพราะความยุติธรรมแพ้เงินและอำนาจ ความยุติธรรมตายไปแล้ว เดอร์รีดาดต้องการนำเสนอว่า การเรือโครงสร้างเป็นตัวเชื่อมระหว่างกฎหมายกับความยุติธรรม การเรือโครงสร้างทำให้กฎหมายมีความยุติธรรม คำศัพท์ที่ใช้เรือโครงสร้าง

๑. ดิฟเฟอเรนซ์ (Differance) คำนี้ใช้ทับศัพท์โดยไม่ต้องมีการแปล เพราะไม่ใช่ถ้อยคำ (Word) หรือ แนวคิด (Concept)

๒. การสืบค้น (Trace) เป็นคำที่มาคู่กับดิฟเฟอเรนซ์

๓. ความสัมพันธ์ภายในของตัวบท (Intertextuality)

๔. การขาดหายไป (Absence) ตรงกันข้ามกับ การปรากฏ (Presence)

๕. ไวยากรณ์วิทยา (Grammatology) ตรงกันข้ามกับ วจนศุนย์นิยม (Logocentrism)^{๒๖}

๓.๕ การตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท

หัวข้อที่แล้วได้ทำการศึกษาทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในปรัชญาตะวันตก จากการศึกษา พบว่าอรรถปริวรรตศาสตร์ของตะวันตกจัดเป็นกลุ่มได้กลุ่มใหญ่ๆ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อความ, กลุ่มที่เห็นว่าความหมายชัดเจนอยู่ที่คัมภีร์, และกลุ่มที่เห็นว่า

^{๒๖} วีระชาติ นิมนอนงค์, การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๕๔-๑๐๖.

ความหมายชัดเจนอยู่ที่ผู้อ่าน เมื่อได้ทราบถึงหลักการแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกแล้ว ในหัวข้อนี้ จะได้ทำการศึกษาทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ต่อไป

๓.๕.๑ การตีความกับภาษาในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ได้กล่าวถึงเรื่องภาษาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารที่ชาวโลก (สังคม) รับรู้ร่วมกัน (โลกสมัญญา) เป็นระบบภาษาของชาวโลก (โลกนิรุตติ) เป็นถ้อยคำสำนวนของชาวโลก และเป็นสิ่งที่ชาวโลกจัดวางขึ้น (โลกบัญญัติ)^{๒๗} ดังพุทธพจน์ที่ว่า จิตตะ เหล่านี้แล เป็นโลกสมัญญา เป็นโลกนิรุตติ เป็นโลกโวหาร เป็นโลกบัญญัติ ซึ่งตถาคตใช้อยู่แต่ไม่ยึดติด^{๒๘} จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ภาษาในพุทธศาสนา มีประสิทธิภาพในการสื่อสารระดับหนึ่ง แต่ต้องขึ้นอยู่กับบริบทของสังคม ที่สร้างระบบภาษานั้นๆ ขึ้นมา หมายความว่า ภาษาจะมีความหมายที่ต่อเมื่อมันถูกสื่อสารในบริบทสังคมที่รับรู้ภาษานั้นๆ ร่วมกัน ข้อความในพุทธพจน์ตอนสุดท้ายที่ว่า ซึ่งตถาคตก็ใช้อยู่แต่ไม่ยึดติดตรงนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่ในกรอบของกาลเวลาและสถานที่ ที่มีระบบภาษาหนึ่ง จึงเป็นธรรมดาที่พระองค์จะต้องสื่อสารด้วยภาษาที่สังคมรับรู้ร่วมกันในขณะนั้น กระนั้นก็ตาม พระองค์ก็ใช้ภาษาอย่างรู้เท่าทัน โดยไม่ยึดภาษาว่าเป็นสัจธรรมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะภาษามีข้อจำกัดและเป็นสัมพัทธ์ (Relative) ที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคม^{๒๙} ดังที่ เดวิด เจ กลุพาหนะ ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้า ผู้รู้โลกแห่งประสบการณ์ของมนุษย์ในฐานะเป็น กระแสที่สืบเนื่อง ไม่ได้มีพระประสงค์ที่จะยอมรับภาษาในฐานะเป็นภาวะที่เที่ยงแท้ถาวร ภาษา ก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆ ล้วนตกอยู่ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง องค์ประกอบพื้นฐานของภาษา กล่าวคือ ตัวอักษร ไม่ได้เป็นตัวแทนของภาวะที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หากแต่เป็นระบบสมมติบัญญัติ ที่มนุษย์นำมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคม ในความหมายหนึ่ง ถ้อยคำหรือตัวอักษร ก็คือสิ่งที่ใช้แทนมโนทัศน์ของมนุษย์ ถ้าหากมโนทัศน์ของมนุษย์ถูกระทบจาก ความเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมทางวัตถุ ก็ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะคิดว่า สัจลักษณ์ที่แสดงออกมาซึ่งมโนทัศน์เช่นนั้นจะคงอยู่อย่างไม่มี การเปลี่ยนแปลง^{๓๐} พุทธปรัชญา

^{๒๗} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, เอกสารประกอบการบรรยายศาสตร์แห่งการตีความแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร, มหาลจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๔๐/๑๙๕.

^{๒๙} อ่างแล้ว.

^{๓๐} David J.Kalupahana, *A History of Buddhist Philosophy* (Delhi : Motilal Banarsidass Publishers Private Limited} ๑๙๙๔), pp ๖๐-๖๑.

ทัศนคติต่อภาษาว่าเป็นเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์ให้เข้าใจถึงสิ่งที่มนุษย์พยายามสื่อสารกับอีกฝ่ายให้เข้าใจกันได้ แต่จะสื่อสารเข้าใจกันให้กันได้ก็ขึ้นอยู่กับว่าผู้ที่สื่อสารต้องอยู่ในสังคมที่ใช้ภาษาเดียวกันด้วย

๓.๕.๒ พระพุทธเจ้ากับการใช้ภาษา

ได้กล่าวแล้วว่าพุทธปรัชญาทัศนคติต่อภาษาว่าเป็นเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์ให้เข้าใจถึงสิ่งที่มนุษย์พยายามสื่อสารกับอีกฝ่ายให้เข้าใจกันได้ ฉะนั้น ภาษาจึงมีความสำคัญมากในการสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าในการประกาศธรรมคำสอนของพระองค์ให้ชาวโลกได้รับรู้ได้เข้าใจและนำไปปฏิบัติตาม การใช้ภาษาในการประกาศธรรมของพระพุทธองค์นั้นมีลักษณะเป็นเช่นไรนั้น ปุตุตม์ บุญศรีตัน ได้กล่าวไว้ในการวิจัยรูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท^{๓๑} ว่า ข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ภาษาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ คำที่พระพุทธองค์ใช้เป็นคำที่ใช้พูดกันอยู่ในยุคนั้นคือ คำว่า วิชชา ก็ดี ธรรม ก็ดี พรหมจรรย์ ก็ดี ธรรมวินัย ก็ดี แม้กระทั่งคำว่า นิพพาน ที่แสดงถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เป็นคำที่ชาวอินเดียในยุคนั้นใช้พูดและสอนกันอยู่แล้ว แต่พระพุทธองค์ในฐานะทรงเป็นนักปฏิบัติ ปฏิรูปและอนุรักษ์ได้ทรงนำมาใช้ โดยริ้นความหมายเก่าเสีย แล้วสร้างหรือให้ความหมายใหม่ตามทัศนะของพระองค์แทน ดังนั้น ในแง่ของรูปศัพท์จึงเหมือนกัน แต่ในแง่ของความหมาย แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่นคำว่า ธรรม ที่ท้าวสหัมบดีพรหมกล่าวถึงเมื่อครั้งที่ทูลอาราธนาให้ให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรม ท้าวสหัมบดีพรหมใช้คำว่า ธรรม แต่ใช้ในความหมายของธรรมที่ไม่บริสุทธิ์ ดังข้อความว่า ธรรมที่ผู้มีมลทินทั้งหลายคิดกันแล้ว ไม่บริสุทธิ์ ไม่ปรากฏในชาวมครทั้งหลายมาก่อนแล้ว ขอพระองค์จงเปิดอริยมรรคอันเป็นประตูนิพพานเถิด^{๓๒} และท่านอาจารย์ดาบสและอุทกดาบสได้ใช้คำว่า ธรรม เรียกคำสอนในสำนักของท่านทั้ง ๒ ด้วยเช่นกัน สำหรับคำอื่นๆ มีลักษณะเดียวกัน เช่น คำว่า พรหมจรรย์ กับ คำว่า ธรรมวินัย มีนัยเดียวกัน คือ เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปในสำนักต่างๆ ของอินเดียในยุคนั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงตอนที่เสด็จเข้าไปขอศึกษาเล่าเรียนในสำนักของอาจารย์ทั้ง ๒ คือ อาจารย์ดาบสกับอุทกดาบสว่า ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพาศพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้^{๓๓} จะเห็นได้ว่า คำเหล่านี้ได้มีใช้กันแล้วในสำนักของอาจารย์ทั้ง ๒ ฉะนั้น ความเหมือนที่แตกต่างนี้ จึงอยู่ที่การให้ความหมายและเนื้อหาเฉพาะของแต่ละสำนักกว่ามีความมุ่งหมายถึงเฉพาะธรรมหรือสิ่งใด ความเหมือนกันจึงอยู่ที่รูปศัพท์ที่ใช้หรือโดยพยัญชนะเท่านั้น แต่โดยความมุ่งหมายแล้ว จะมีความแตกต่างกัน เช่น คำว่า ธรรม ตามทัศนะของอาจารย์ดาบส หมายถึง

^{๓๑} ปุตุตม์ บุญศรีตัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๓.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๑๐/๓๔๘.

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๘๙/๓๓๖.

การใช้ภาษาในการประกาศศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีลักษณะเด่นที่สำคัญพอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้ คือ^{๔๑}

๑. ทรงใช้ภาษาท้องถิ่น

ในการประกาศศาสนาของพระองค์ เป็นที่ทราบกันดีว่าพระพุทธองค์ทรงใช้ภาษาของชาวมคธทุกระดับชั้นเป็นภาษาในการสั่งสอน เหตุสำคัญที่ทรงเลือกใช้ภาษามคธดังกล่าวนี้ คือ ทรงถือเอาความเข้าใจและความสามารถรับรู้ได้ เพื่อประโยชน์ฟังได้ฟังถึงของชาวมคธเป็นหลัก หากมองในแง่นี้ บริบทสังคมที่สั่งสอนนั้นจึงเป็นตัวกำหนดการใช้ภาษาของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อทรงตัดสินพระทัยประกาศศาสนาในแคว้นมคธ การที่จะทำให้ชาวมคธเข้าใจถึงสิ่งที่พระองค์สอนได้นั้น ต้องใช้ภาษาที่ชาวมคธสามารถเข้าใจได้ นั่นคือ ต้องสื่อสารด้วยภาษาถิ่นของพวกเขา^{๔๒}

๒. ทรงใช้ภาษาสามัญที่ไม่ใช่ภาษาชั้นสูง

แต่ใช้เป็นสื่อแสดงเหตุแสดงผลแห่ง ความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม เพราะเป้าหมายสำคัญของพุทธกิจ คือการช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากทุกข์การใช้ภาษาที่ง่ายและเอื้อต่อการบรรลุถึงเป้าหมายนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ในประวัติพระพุทธศาสนา ได้มีภิกษุสองรูปที่มาจากตระกูลพราหมณ์ได้เสนอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เล่าเรียนธรรมโดยใช้ภาษาสันสกฤต ให้มีฉันทลักษณ์เป็น โครม กาพย์ โศลกเหมือนคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ ซึ่งถือเป็นภาษาชั้นสูงและเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เพราะการปล่อยให้ศึกษาเล่าเรียนคำสอนด้วยภาษาเดิมของแต่ละคน จะทำให้คำสอนเสียหายและผิดเพี้ยนได้ แต่ปรากฏชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตตามที่ภิกษุสองรูปนั้นเสนอแต่อย่างใด ไม่เพียงไม่ทรงอนุญาตเท่านั้นแต่ยังทรงห้ามการกระทำเช่นนั้นอีกด้วย เป็นที่มาของสิกขาบทข้อหนึ่งความว่า หากภิกษุใดละเมียด หรือฝืนกระทำดังกล่าว ถือว่ามีความผิด ปรับอาบัติทุกกฏ ต้องสำนึกตนและปรับปรุงตนเสียใหม่ ห้ามไม่ให้ประพฤตินั้นอีก และทรงยืนยันที่จะให้เล่าเรียนคำสอนของพระองค์ด้วยภาษาเดิม คือ ภาษาของชาวมคธ^{๔๓}

^{๔๑} การใช้ภาษาและวิธีการในการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สนใจสามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เบ็ญกามัน, ๒๕๔๒) และ แสง จันทร์งาม, **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐). อ้างใน ปฐม บัญศรีตัน, **รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท**, หน้า ๖๕.

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๘๐/๕๔.

๓. ทรงใช้ภาษาแต่ไม่ทรงยึดติดในภาษาที่ใช้

พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นว่า โลกประสบการณ์ของมนุษย์นั้นตกอยู่ในความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงไม่ประสงค์ที่จะแสดงธรรมด้วยภาษาที่แน่นอนตายตัว ภาษามนุษย์ที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า ชื่อตามโลก (โลกสามัญ) ภาษาของโลก (โลกนุรุตติ) โวหารของโลก (โลกโวหาร) บัญญัติของโลก (โลกบัญญัติ)^{๔๔} ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไปตามสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและวัฒนธรรมทางวัตถุ พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้วิธีการอธิบายคำและความคิดด้วยการใช้ภาษาที่ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งระหว่างความไม่มีกฎเกณฑ์กับความเคร่งครัดทางภาษา หากแต่ทรงยอมรับและใช้ภาษาตามที่ชาวโลกนิยมใช้กันอยู่ ภาษาที่ชาวโลกใช้กันอย่างไรพระองค์ทรงใช้อย่างนั้น แต่ไม่ทรงยึดติดและไม่ทรงปฏิเสธภาษาเหล่านั้น^{๔๕} ดังที่พระองค์ตรัสแก่ลูกชายของความช่างชื่อจิตต์ ว่า

ดูก่อนจิตต์ ฉันทันเหมือนกัน สมัยใด มีการได้อัตภาพที่หยาบ สมัยนั้น ย่อมไม่ถึงการนับว่า ได้อัตภาพที่สำเร็จด้วยใจ ทั้งย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่ไม่มีรูป สมัยนั้น ย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่หยาบเท่านั้น

สมัยใดมีการได้อัตภาพที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่หยาบ ทั้งย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่ไม่มีรูป สมัยนั้น ย่อมไม่ถึงการนับว่า ได้อัตภาพที่สำเร็จด้วยใจเท่านั้น

สมัยใด มีการได้อัตภาพที่ไม่มีรูป สมัยนั้น ย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่หยาบ ทั้งย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ย่อมไม่ถึงการนับว่าได้อัตภาพที่ไม่มีรูปเท่านั้น

เหล่านี้ เป็นโลกสามัญ เป็นโลกโวหาร เป็นโลกนุรุตติ เป็นโลกบัญญัติ ที่ตถาคตใช้ตรัส แต่ไม่ทรงยึดติด^{๔๖}

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษา ๒ ลักษณะ คือ ภาษาสมมติ คือ ภาษาสมมติหรือสมมติกถา คือ ภาษาที่กล่าวถึงสัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เทวดา พรหม เป็นต้น และภาษาปรมาตม์ คือ ภาษาที่กล่าวถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตตา ชันธ ธาตุ आयตนะ สติปัญญา สัมมปธาน เป็นต้น สลับกัน กล่าวคือ พระองค์ทรงใช้ภาษาสมมติกับบุคคลที่ฟังแล้วสามารถเข้าใจได้ทันที ตรงกันข้าม หากคนที่สามารถเข้าใจด้วยภาษาปรมาตม์ พระองค์จะทรงใช้ภาษาปรมาตม์กับคนนั้น แต่โดยปกติทั่วไป พระองค์จะทรงแสดงด้วยภาษาสมติก่อนแล้วจึงทรงแสดงด้วยภาษาปรมาตม์ภายหลัง กระนั้นก็ตาม ที่สำคัญคือ พระองค์ไม่ทรงยึดติดในภาษาที่ใช้เพราะไม่มีการยึดติดด้วยตัณหา

^{๔๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๒/๒๘๑.

^{๔๕} ปฐมัม บัญญัติสัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๖.

^{๔๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๒/๒๘๑.

มานะ ทิณฺณิ ภาษาปรมัตถ์จึงเป็นภาษาใหม่ที่ชี้ตรงต่อลักษณะความเป็นจริง เป็นภาษาที่พระองค์เสนอ และเป็นภาษาของพระพุทธศาสนาด้วย อย่างไรก็ตาม ตามหลักฐานที่พบ จะเห็นว่า แม้พระพุทธเจ้าจะเสนอภาษาปรมัตถ์ก็ตาม แต่พระองค์มิได้ทรงปฏิเสธภาษาสมมติหรือภาษาสามัญที่ใช้พูดกันโดยทั่วไป ตรงกันข้าม พระองค์กลับยืนยันที่จะให้สาวกของพระองค์ศึกษาเล่าเรียนคำสอนของพระองค์ด้วยภาษาของท้องถิ่นนั้นๆ และพระองค์เองทรงใช้ทั้ง ๒ ภาษาในการสั่งสอนตามสถานการณ์ ตามอุปนิสัยของผู้ฟัง ทำให้การใช้ภาษาของพระพุทธเจ้าในประเด็นดังกล่าวนี้ จะเห็นได้จากข้อความนี้^{๔๗}

ข้อที่เรากล่าวไว้ว่า ไม่พึงปรักปรำภาษาชนบท ไม่พึงลวงเลยคำพูดสามัญเสีย เราอาศัยอะไร กล่าวแล้ว ภิกษุทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม เป็นการปรักปรำภาษาชนบท และเป็นการกล่าวลวงคำพูดสามัญ ภิกษุทั้งหลาย ภาษาในโลกลนี้ บางชนบทหมายรู้ว่า ปาติ ในบางชนบทหมายรู้ว่า ปัตตะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า ปัญฐะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า สารวะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า หลอสสะในบางชนบทหมายรู้ว่า โปณะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า หนะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า ปิปิละ ภิกษุพูดปรักปรำโดยประการที่ชนบททั้งหลายหมายรู้เรื่องภาษาชนบทนั้นๆ ในชนบทนั้นๆ ตามกำลังและความยึดถือว่า นี่เท่านั้นจริงอื่นเปล่า อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นการปรักปรำภาษาชนบทและเป็นการลวงเลยคำพูดสามัญ

ภิกษุทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม ถึงเป็นการไม่ปรักปรำภาษาชนบท และเป็นการไม่ลวงเลยคำพูดสามัญ ภิกษุทั้งหลาย ภาษาในโลกลนี้ บางชนบทหมายรู้ว่า ปาติ ในบางชนบทหมายรู้ว่า ปัตตะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า ปัญฐะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า สารวะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า หลอสสะในบางชนบทหมายรู้ว่า โปณะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า หนะ ในบางชนบทหมายรู้ว่า ปิปิละ ภิกษุพูดด้วยประการที่ชนทั้งหลายหมายรู้เรื่องภาษาชนบทนั้นๆ อย่างไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นอันท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พูดแก่ข้าพเจ้าหมายถึงภาษาชนบทนี้ ภิกษุทั้งหลายนี้ ชื่อว่า เป็นการไม่ปรักปรำภาษาชนบทและเป็นการไม่ลวงเลยคำพูดสามัญ ข้อที่เรากล่าวไว้ว่า ไม่พึงปรักปรำภาษาชนบท ไม่พึงลวงเลยคำพูดสามัญ เราอาศัยเนื้อความนี้ กล่าวแล้ว^{๔๘}

จากข้อความดังกล่าวถึงพระพุทธดำรัสข้างต้น ทำให้เห็นถึงข้อยืนยันเกี่ยวกับภาษาที่มีนัยสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. การยอมรับความเกี่ยวเนื่องของคำพูด ซึ่งขึ้นอยู่กับความนิยมใช้พูดมากกว่าหลักการทางนิรุกติศาสตร์ ที่มีไวยากรณ์ และโครงสร้าง

^{๔๗} ปฐมฺ ภุณฺณฺสฺสํ, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๗.

^{๔๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๖๒/๓๖๖.

๒. บ่งชี้ถึงสิ่งที่ปัจจุบันเรียกว่า กระแสภาษา (Language drift) ที่เกิดขึ้นโดยการใช้พูดกันอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นการไม่ยอมรับโครงสร้างภาษาที่ยั่งยืนของนักภาษาศาสตร์ กระแสภาษานี้เองได้แสดงสถานะที่เป็นกลางระหว่างการยึดมั่นผูกขาดทางภาษาศาสตร์กับการละเมิดกฎเกณฑ์ทางภาษาศาสตร์^{๔๙}

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกศึกษา และเผยแพร่คำสอนของพระองค์ด้วยภาษาของแต่ละท่านก็ดี การที่ทรงใช้ภาษาตามชาวโลกใช้กันก็ดี การยอมรับว่าภาษานั้นมีความหมายหลายนัยก็ดี จึงยากที่จะหลีกเลี่ยงการเข้าใจผิดที่เกิดจากการตีความผิดได้เพราะมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจต่างกันทั้งด้านภาษาที่ใช้พูดและความคิดเห็น เพราะถ้าหากต่างฝ่ายต่างยืนยันความคิดเห็นและภาษาของตนถูกต้อง ย่อมเกิดความเห็นขัดแย้งกันอย่างแน่นอน

อย่างไรก็ตาม ที่สำคัญ คือ พระองค์ทรงเปิดทางให้มีการตรวจสอบและยอมรับความต่างของภาษาที่ใช้พูดในแต่ละท้องถิ่น ชี้ให้เห็นว่า ไม่ควรยืนยัน ไม่ควรยึดมั่นเฉพาะภาษาของตนเท่านั้นถูกต้อง แต่ภาษาของคนอื่นในท้องถิ่นอื่นนั้น ผิด ที่สำคัญที่สุดในกรณีนี้คือ ต้องหรือควรเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาผู้อื่นที่ต่างจากตนเองให้มากเข้าใจลักษณะใจเขาใจเรา รู้เขารู้เรา เพื่อจะได้ไม่เกิดการผูกขาดความถูกต้องเฉพาะภาษาของตนอย่างเดียว หากแต่เพื่อการยอมรับความแตกต่างของการใช้ภาษาอื่นว่า แม้จะใช้คำเรียกแตกต่างกัน แต่ขอเพียงให้เข้าใจตรงกันว่าหมายถึงสิ่งเดียวกัน ดังตัวอย่างเรื่องภาษาขงกั้ว ประเด็นสำคัญคือ ต้องตระหนักว่า ภาษานั้นเป็นเพียงเครื่องมือสื่อให้เข้าใจถึงความจริงและความถูกต้องเท่านั้น ภาษาไม่ใช่ความจริงและความถูกต้องที่ภาษานั้น ๆ สื่อถึง หากบุคคลได้เข้าใจถึงความจริงและความถูกต้องอย่างถ่องแท้แล้วและไม่ประสงค์จะสื่อหรือถ่ายทอดความจริงและความถูกต้องแก่ผู้อื่น ภาษาก็ไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป (หรือหากจะจำเป็น ก็เป็นเพียงภาษาความคิดเท่านั้น)^{๕๐}

๓.๕.๓ ภาษา ๒ ลักษณะของพระพุทธเจ้า

รูปแบบการสอน การแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีหลากหลายรูปแบบ และหลากหลายเทคนิควิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอุปนิสัย จริตของบุคคลผู้ฟังเป็นประการสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาที่ใช้สอนนั้น มี ๒ ลักษณะคือ ภาษาสามัญกับภาษาปริมาตต์ ซึ่งภาษาทั้งสองนั้น พระองค์จะใช้กับบุคคลที่ต่างกัน เช่นผู้ที่มีปัญญาเป็นเลิศอยู่แล้ว จะทรงใช้ภาษาปริมาตต์ที่มุ่งตรัสถึงแก่นแท้ของ

^{๔๙}David J. Kalupahana, A History of Buddhist Philosophy : Continuities and Discontinuities, pp. ๖๑-๖๒.

^{๕๐}ปรุฑม์ บุญศรีตัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๘.

ความจริงโดยตรง หากตรัสสอนคนที่มีปัญญาไม่ถึงขั้น จะทรงใช้ภาษาสามัญเพื่อกล่าวแสดงถึงความจริงแท้ในเบื้องต้น แล้วจึงสรุปชี้ให้เห็นถึงความจริงในภาษาปรมัตถ์ภายหลัง เช่นประโยคข้อความว่า ดูก่อนภิกษุ เธอจงวิตเรื่องนี้ เรื่องที่เธอวิตแล้ว จักถึงเร็ว (สิณจ ภิกขุ อิมํ นาวํ สิตตา เต ลหุเมสสติ)^{๕๑} จากข้อความดังกล่าว สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจคือ คำว่า เรือ ในที่นี้หมายถึงอะไร คงไม่ใช่เรือในความหมายที่ใช้เป็นพาหนะทางน้ำทั่วไป ซึ่งต้องตีความว่า พระองค์ทรงหมายถึงอะไร และการวิตนั้น หมายความว่าอย่างไร วิตอะไรออกจากเรือ และเรือที่วิตแล้วจักถึงเร็ว นั้น คือ ถึงอะไร ลักษณะเช่นนี้เป็นการใช้ภาษาสามัญในการสื่อสาร ใช้เป็นอุปมาเปรียบเทียบร่างกายมนุษย์เป็นเรือ การวิตเป็นการปฏิบัติเพื่อสลัดน้ำคือความคิดที่ผิด นั้นหมายถึงการถึงฝั่งแห่งนิพพาน จะเห็นว่า การจะเข้าใจว่าเรือ ในที่นี้ หมายถึงอะไร จำต้องใช้คัมภีร์ชั้นอรรถกถาช่วยให้ความข้อนี้กระจ่างยิ่งขึ้น ไม่เช่นนั้น หากตีความตามตัวอักษรดังกล่าวแล้ว เมื่อนำไปสู่การปฏิบัติ อาจมีภิกษุรูปหนึ่งไปนั่งวิตน้ำจากเรือจริง ๆ ก็ได้

นอกจากนี้ คัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวจำแนกรูปแบบหรือวิธีการแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าออกเป็น ๔ วิธีด้วยกัน คือ

๑. เอกังสพยากรณ์ ได้แก่ การตอบทันทีที่ถูกถามโดยไม่มีเงื่อนไข ตอบอย่างตรงไปตรงมา
๒. วิภังชพยากรณ์ ได้แก่ การตอบโดยการจำแนกแยกแยะให้เห็นประเด็นในรายละเอียด
๓. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ ได้แก่ การย้อนถามก่อนแล้วจึงตอบภายหลังเพื่อให้แน่ชัดว่ามุ่งในประเด็นไหน
๔. ฐปนีย ได้แก่ การงด ไม่ตอบคำถามนั้น ๆ โดยเฉพาะคำถามที่สุดชั่ว (อันตคาหิกทิสฺสุ ๑๐) เช่น ร่างกายและชีพเป็นเดียวกันหรือไม่เป็นเดียวกัน เป็นต้น^{๕๒}

นัยเหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นว่า

๑. ในพระพุทธศาสนานั้น มีการตีความเพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นการตีความ อธิบายความธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง
๒. การใช้ภาษาในลักษณะต่าง ๆ ในการสั่งสอนตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นั้น ทั้งที่เป็นภาษาสามัญและภาษาปรมัตถ์ ทั้งที่เป็นอุปมาอุปไมยและโวหารอื่น เป็นสิ่งที่ต้องตีความเพื่อให้ไขความให้เป็นที่เข้าใจในเนื้อหาสาระของธรรมผ่านตัวหนังสือหรือเสียง (พญฺชฺชนะ) แก่มนุษย์

^{๕๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๕๔.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๕/๒๑๗, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๕๙.

จากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอธิบายความจากภาษาหนึ่งไปสู่อีกภาษาหนึ่ง ซึ่งต้องอาศัยทั้งการแปล และการตีความ

๓. ประโยคข้อความในพระสูตรหลายพระสูตรต้องอาศัยการตีความจึงเข้าใจได้ โดยเฉพาะพระสูตรที่เป็นเนยัตถะ แม้กระทั่งพระสูตรที่เป็นนิตถะก็ตาม เมื่ออยู่ในบริบทการศึกษาของอีกบริบทหนึ่ง จำเป็นต้องมีการตีความให้เป็นภาษานั้น ๆ เพื่อให้ผู้ที่ใช้ภาษานั้น ได้เข้าใจถึงหลักการ^{๕๓}

๓.๖ หลักการตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท ในคัมภีร์เนติปกรณ์

เนติปกรณ์เกิดขึ้นจากพระมหากัจจายนเถระผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก และได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในทางขยายเนื้อความย่อให้ละเอียดกว้างขวาง บรรณาธิบายช่วยให้คนทั้งหลาย ฟังธรรมแล้วเข้าใจพระพุทธพจน์อย่างแจ่มแจ้ง และสามารถแทงตลอดอริยสัจ ๔ จึงได้แสดงหลักการอธิบายขยายความพระพุทธพจน์ไว้เรียกว่าเนติปกรณ์ หรือคัมภีร์เนติปกรณ์ ที่ท่านให้ชื่อว่าเนติ เพราะสามารถนำเวไนยสัตว์ทั้งหลายสู่มรรค ผล นิพพาน^{๕๔} อย่างไม่รู้แก่ใจตาม แม้คัมภีร์เนติปกรณ์จะถือเป็นหลักการเพียงพอที่จะอ่านพระไตรปิฎกได้ กระนั้นก็ตาม ไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะเข้าใจองค์ธรรมโดยรวมอย่างถ่องแท้ จำเป็นต้องอาศัยหลักการอื่น ๆ มาประกอบด้วย โดยเฉพาะหลักอภิธรรม มาช่วยอธิบายหรือศึกษาตีความ เพราะองค์ธรรมหรือเนื้อหาสาระที่เป็นแก่นธรรมส่วนมากจะแสดงไว้ในอภิธรรม กระนั้นก็ตาม นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธทาสภิกขุ เห็นว่า การศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สามารถศึกษาได้ครบถ้วนในพระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นอภิธรรมปิฎก ท่านเสนอให้ตัดทิ้งบ้างก็ได้ เรายังสามารถศึกษาพุทธธรรมได้ อย่างไม่รู้แก่ใจตาม แม้ในกลุ่มผู้ศึกษาพุทธศาสนา หรือนักปราชญ์ชาวพุทธศาสนา จะมีความเห็นต่างกันบ้าง เป็นสิ่งที่ควรรับฟังไว้ แต่จะเชื่อหรือยอมรับหรือไม่เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ฉะนั้น ลักษณะการศึกษาพุทธศาสนาที่ควรจะเป็น คือ ควรศึกษาตามคัมภีร์ หรือหลักฐาน เอกสารต่าง ๆ เท่าที่มีสืบทอดมาถึงเรา ทั้งพระไตรปิฎก และอรรถกถา ตลอดถึงคัมภีร์อื่น ๆ ไม่ควรจะตัดทิ้งหรือมองข้ามละเอียดคัมภีร์ใด ๆ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของคัมภีร์ไป เพราะเราเองตัดสินไม่ได้เช่นกันว่า ส่วนไหนใช่หรือไม่ใช่คำสอนในพระพุทธศาสนา แต่ภาพรวมของเนื้อหาคัมภีร์ทั้งหมดเป็นตัวเปิดเผยถึงความจริงของตัวมันเอง คัมภีร์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสืบค้นหาคำสอนหรือสาสนะ เป็นการสืบค้นหาความหมายของคำสอน

^{๕๓} ปฐมัม บัญญัติตัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๘๕.

^{๕๔} คุณรักษ์ นพคุณ, เนติปกรณ์แปลและเนติสารัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), คำนำ.

อธิบายถึงความหมายของคำสอนในเชิงปริยัติ วิเคราะห์วิจารณ์ถึงเนื้อหาคำสอนทั้งหมดสอดคล้องกันระหว่างหลักการใหญ่กับหลักการย่อยทั้งหลาย^{๕๕}

๓.๖.๑ ความหมายของคำว่า “เนตติ”

ในอรรถกถาคัมภีร์เนตติปกรณ์พระธรรมบาลเถระแห่งพุทธคิณทิวารได้อธิบายความหมายคำว่า “เนตติ” ไว้ว่าหมายถึงคัมภีร์ที่สามารถนำเวไนยสัตว์เข้าสู่สังขารได้หรือเป็นเครื่องมือในการทำเวไนยสัตว์ให้บรรลุนิพพานหากใช้หลักการตามคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้ศึกษาเนื้อหาของพระสูตรจะมีความรู้ความเข้าใจพระสูตรได้ถูกต้องไม่มีผิดเพี้ยนไปจากเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า

๓.๖.๒ รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาในคัมภีร์เนตติปกรณ์

คัมภีร์เนตติปกรณ์มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. สังคหาวาระเป็นการสรุปประมวลเนื้อหาโดยย่อแสดงไว้ในรูปของคาถา ๕ คาถาด้วยกัน แต่ได้สาระครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดของคัมภีร์เนตติปกรณ์ส่วนนี้มีลักษณะเหมือนบทคัดย่อที่สรุปสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของเนื้อหาทั้งหมดไว้

๒. วิภาควาระเป็นส่วนการอธิบายจำแนกเนื้อหาโดยละเอียดซึ่งจะประกอบด้วยรูปแบบการอธิบายเรียกว่าเทศคือการแสดง๓ส่วนของการแสดงคือ ๑) อุเทศหมายถึงการยกหัวข้อขึ้นแสดง ๒) นิเทศหมายถึงการแสดงรายละเอียดว่าในหัวข้อที่ยกขึ้นมานั้นแต่ยังไม่ให้รายละเอียดทั้งหมด ๓) ปฏินิเทศหมายถึงการแสดงรายละเอียดโดยพิศดารโดยการทำรายละเอียดจากนิเทศมาอธิบายขยายเพื่อให้ได้รายละเอียดเพิ่มเติมมากขึ้นอีก ฉะนั้นปฏินิเทศของคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้จึงประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ ๔ ส่วนคือ (๑) ทารวิงศ์ (๒) ทารสัมปาตะ (๓) นยสมุฏฐานและ (๔) สาสนปฏฐาน (ซึ่ง ทารวิงศ์กับทารสัมปาตะมีความแตกต่างกันคือทารวิงศ์เป็นการอธิบายพระสูตรหลายสูตรด้วยหาระเดียวแต่ทารสัมปาตะเป็นการกล่าวแสดงพระสูตรเดียวด้วยหลายหาระ)^{๕๖}

๒.๖.๓ รูปแบบการตีความในคัมภีร์เนตติปกรณ์

คัมภีร์เนตติปกรณ์มีเนื้อหาสาระสำคัญแบ่งออกเป็น๓ส่วนคือ (๑) ทาระ (๒) นัย (๓) สา

สนปฏฐานในที่นี้จะกล่าวเฉพาะส่วนของทาระ ๒ ข้อ คือ เทศนาทาระ ๖ และวิจัยทาระ ๑๒ เท่านั้น

^{๕๕} ปรุทม์ บุญศรีตัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๑๐๘.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

๑. ทาระ

“ทาระ” เป็นส่วนที่แสดงถึงหลักการอธิบายคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารวมถึงเป็นหลักการฟังธรรมของผู้ฟังหลักการนี้สามารถใช้ได้ทั้งผู้ฟังและผู้พูดหรือผู้ตีความสามารถนำมาใช้ในทั้งสองทางทั้งที่เป็นผู้ตีความเองและเป็นการตีความผู้ตีความอีกชั้นหนึ่งโดยความหมายตามรูปศัพท์คำว่า “ทาระ” นี้แปลว่าวิธีการหลักการการกล่าวอธิบายจะพบเห็นคำนี้ที่ใช้ในรูปศัพท์อื่นๆที่มีความหมายว่าการกล่าวอธิบายเช่นคำว่า “โวหาร” “พรรณนาโวหาร” “อัปโพนาริก” ดังนั้นทาระจึงเป็นหลักการซึ่งถือว่าเป็นกุญแจสำคัญในการกล่าวอธิบายขยายความธรรมให้ถูกต้องตามพระประสงค์ขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าหากนำหลักการดังกล่าวนี้ไปใช้ในการศึกษาตีความคัมภีร์พระไตรปิฎกหรือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทำให้เข้าใจรับรู้เข้าถึงคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ถูกต้องที่สุดเพราะหลักการดังกล่าวนี้พระมหากัจจายนะเคยใช้อธิบายธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก่อนแล้วและที่สำคัญพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับรองว่าการอธิบายธรรมของพระองค์ด้วยหลักการเช่นนี้เป็น การถูกต้องตามพุทธประสงค์และหากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอธิบายด้วยพระองค์เองก็จะทรงอธิบายเช่นเดียวกันกับที่พระมหากัจจายนะได้อธิบายนี้เช่นกันหลักทาระดังกล่าวนี้จำแนกออกเป็น ๑๖ ทาระด้วยกัน^{๕๗}

๑) เทสนาทาระ เป็นหลักการอธิบายขยายความพุทธพจน์โดยจำแนกประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็น ๖ ประเด็นด้วยกันคือ

(๑) อัสนาทะ หมายถึง ข้อดีความพึงพอใจยินดีด้านที่เป็นคุณหรือแง่บวกของธรรมนั้นว่ามีข้อดีที่ทำให้เกิดความพึงพอใจหรือมีประโยชน์อย่างไรได้แก่สุขโสมนัสอิฏฐารมณัตถหาและวิปลาสโดยที่ตถหาและวิปลาสเป็นอัสนาทะในฐานะที่เป็นเหตุให้เกิดความยินดีส่วนเวทนาอิฏฐารมณินิภูมิ ๓ เป็นอัสนาทะในฐานะเป็นผลอัสนาทะจึงมีทั้งส่วนที่เป็นเหตุและส่วนที่เป็นผล

(๒) อาทีนวะ หมายถึง ข้อเสียหรือด้านลบที่เป็นโทษของธรรมนั้นที่ควรระวังและควรหลีกเลี่ยงได้แก่ทุกขเวทนาอนิฏฐารมณต่างๆการปรุงแต่งในภูมิ ๓ (เตภูมิกสังขาร) เป็นอาทีนวะด้วยในฐานะเป็นธรรมชาติที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ปราศจากตัวตนที่แท้จริง

(๓) นิสสรณะ หมายถึง ทางออกแนวทางออกจากข้อเสียปัญหาหรือสิ่งที่เป็นโทษนั้นได้แก่ อริยมรรคและนิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุดนิสสรณะดังกล่าวนี้จึงมีนัยความหมายทางภาษาเป็นทั้งเหตุและผลของการปฏิบัตินิสสรณะในความหมายที่เป็นเหตุได้แก่อริยมรรคโพธิปักขิยธรรม สติ

^{๕๗} ปุรุตม์ บุญศรีตัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๑๑๐.

ปัญฐานเพราะธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้นิสสรณะในความหมายที่เป็นผลได้แก่นิพพาน

(๔) ผล หมายถึง ผลลัพธ์หรืออานิสงส์ที่เกิดจากการดำเนินตามนิสสรณะหรือทางออกนั้นแล้วได้แก่ความรู้ที่ได้รับจากการฟังเรียกว่าสุตมยปัญญาหรือสุตมยญาณตลอดถึงความรู้ธรรมในระดับสูงขึ้นไปกระทั่งสัมมาสัมโพธิญาณ

(๕) อุปาย หมายถึง อุปายหรือวิธีการที่แยบยลเพื่อให้เกิดผลโดยใช้อุปายบางอย่างกระตุ้นให้ดำเนินตามแนวทางออกที่เสนอไว้ได้แก่ข้อปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นของอริยมรรคหรืออุปายที่จะทำให้เกิดการบรรลุอริยมรรคและบรรลุนิพพานในที่สุด เช่น พรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการเป็นเบื้องต้นแห่งการเกิดขึ้นของสัมมาทิฐิเป็นต้น

(๖) อาณัติ หมายถึง การกล่าวชักจูงการชักชวนโน้มน้าวให้แรงจูงใจใฝ่รู้ใฝ่กระทำประพฤติปฏิบัติทั้งชักชวนชี้ชวนและสั่งบังคับได้แก่คำสั่งคำแนะนำคำเชิญชวนให้ปฏิบัติเช่น “อปปมาเทนสมปาเทททานทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมถึง”^{๕๘} คำว่า “จง” เป็นลักษณะของอาณัตินี้^{๕๙} การประยุกต์ใช้เทศนาหาระ การตีความนี้เรียกว่าง่าย ๆ ว่า การตีความแบบคุณโทษและทางออก หรือชี้ข้อดีข้อเสีย^{๖๐}

๒) วิจัยหาระ คือหลักการพิจารณา บท, คำถาม (ปุจฉา) คำตอบ (วิสัชนา) คำนำคำหลัง, อนุคติ หรือการกล่าวที่สมควร, อัสสาทะ, อาทีนวะ, นิสสรณะ, ผล, อุปาย, และอาณัติ จัดเป็นการตีความแบบวิเคราะห์วิจัย (วิจัยหาระ) ยกตัวอย่าง บทว่า ปุชา ชื่อว่า ศัพท์ เพราะหมายถึงเสียงหรือสิ่งที่เป็นอารมณ์ของโสตวิญญาน

(๑) ชื่อว่า ปทวิจยะ หมายถึง ปุชา ศัพท์ นั้นชื่อว่า บท (สยาทยันตบท) เพราะเป็นคำนามที่ประกอบด้วย สิ วิภตติ หรือ ปฐมาวิภตติ

(๒) ชื่อว่า ปุจฉาวิจยะ (อันที่จริงเป็นวิสัชนาวิจยะ เพราะไม่มีอรรถแห่งคำถามแต่อย่างไร แต่สามารถตั้งเป็นคำถามได้) คือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปุชา ช ปุชเชนียนัน เพื่อประโยชน์อะไร การถามมี ๕ ประเภทคือ อทิฏฐุโชตนาปุจฉา คือ ถามเพื่อต้องการรู้สิ่งที่ตนเองยังไม่รู้ ทิฏฐุสังสันทนา

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๗/๑๑๙.

^{๕๙} พนารัตน์ จันทร์สิทธิเวช, การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมของเชอเกียม ตรุงปะ, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๖๖.

^{๖๐} วีระชาติ นิมอณรงค์, การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, , หน้า ๒๐๕.

ปุจฉา คือ ถ้ามเพื่อเทียบเคียงสิ่งที่ตนได้รู้มา, วิมติเฉตนาปุจฉา คือ ถ้ามเพื่อขจัดความสงสัย, อนุมติ
ปุจฉา คือ ถ้ามเพื่อต้องการอนุมติ และ กเถตุกามยตาปุจฉา คือ ถ้ามเพื่อต้องการตอบเอง

(๓) ชื่อว่า วิสัชชनावิจยะ เพื่อให้เหล่าเวไนยสัตว์ทำการบูชาบุคคลที่ควรบูชาแล้วพ้น
จากทุกข์ทั้งปวง การวิสัชชนามี ๔ อย่าง คือ เอกังสพยากรณ์ คือตอบทันที, วิสัชชพยากรณ์ คือ ตอบ
โดยแยกประเภท, ปฏิปจฉาพยากรณ์ คือ ย้อนถ้ามแล้วตอบ, และฐูปนาพยากรณ์ คือ ไม่ตอบ (เพราะ
ไม่เกิดประโยชน์)

(๔) ชื่อว่า ปุพพาปรวิจยะ คือ การพิจารณาคำหน้าคำหลัง ถ้ามว่า ถ้ามว่า การบูชา
บุคคลที่ควรบูชานั้นเพื่อประโยชน์อะไร ตอบว่า เพื่อประโยชน์ในการแนะนำเหล่าเวไนยสัตว์ให้บูชา
บุคคลที่ควรบูชาแล้วพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

(๕) อนุคิตีวิจยะ คือการพิจารณาการกล่าวที่สมควร ได้แก่ การสงเคราะห์หรือรวบ
รสมอรรถ ๓ อย่าง ดังนี้ คือ สงเคราะห์อรรถที่กล่าวแล้ว, สงเคราะห์อรรถที่ยังไม่ได้กล่าว, และ
สงเคราะห์อรรถทั้ง ๒ ประการนั้นเข้าด้วยกัน

(๖) ชื่อว่า อัสนาทวิจยะ คือ การพิจารณาอัสนาทะ ได้แก่ อัสนาทะ ๕ ประการ คือ
สุข, โสมนัส, อภิภูฏารมณ, ตัณหา และ วิปลลาส

(๗) ชื่อว่า อาทีนวะวิจยะ คือ การพิจารณาโทษ ได้แก่การพิจารณา ทุกข์ฌ โทมนัส,
ทุกข์เวทนา, วิปริณามทุกข์, สังขารทุกข์, เถฎุมิกสังขารทุกข์ เป็นต้น

(๘) ชื่อว่า นิสสรณวิจยะ คือการพิจารณา คือ การพิจารณาการสลัดออกจากวิภวัญ
ได้แก่ อริยมรรค และนิพพาน

(๙) ชื่อว่า ผลวิจยะ คือ คื่อพิจารณาผลแห่งพระธรรมเทศนา มีผล ๒ อย่าง คือ มุขย
ผล คือ ผลที่ได้โดยตรง มีการรู้อรรถรู้ธรรมในชาตินี้ และ ปรมัปรผล คือ ผลสืบๆ ไป มีการเกิดในภพที่
ดีเป็นต้น

(๑๐) ชื่อว่า อุบายวิจยะ คือ พิจารณาอุบาย อุบายแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ อุบาย
ที่เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งอริยมรรค และอุบายที่เป็นเหตุให้เกิดในภพภูมิที่ดีเป็นเบื้องต้น

(๑๑) ชื่อว่า อาณัตติวิจยะ คือการพิจารณาคำแนะนำ อาณัตติมีหลายอย่าง เช่นการ
ชักชวนของมนุษย เทวดา พรหม การแนะนำของคฤหัสถ์ บรรพชิต การกระตุ้นเตือนของพระพุทธเจ้า
พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก ว่า จงให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นต้น

การประยุกต์ใช้วิจยหาระ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่วิจย ใน
ชีวิตประจำวันควรตั้งคำถามให้ตัวเองว่า ใคร? อะไร? ที่ไหน? เมื่อไหร่? อย่างไร? และทำไม?

๓) ยุติหาระ คือ หลักการพิจารณาความสมควรหรือไม่สมควรแห่งศัพท์และอรรถ จัดเป็น
การตีความแบบหลักฐานข้อเท็จจริง ยุติหาระ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

(๑) สัทพหุหาระ คือ ติความโดยหลักการ เมื่อว่าโดยหลักการแล้วพุทธธรรมสามารถจำแนกออกเป็น ๒ อย่าง คือ ก. พุทธธรรมในฐานะเป็นสังขธรรม อันเป็นหลักธรรมที่แน่นอนตายตัวใช้ได้ตลอดกาล คือ หลักไตรลักษณ์ หลักปฏิจจสมุปบาท หลักปฏฐาน ซึ่งเป็นธรรมอย่างเดียวกัน และ ข. พุทธธรรมในฐานะเป็นจริยธรรม คือ หลักธรรมที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ และ บุคคล ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ เป็นเรื่องที่จะต้องวิจัยและประเมินค่า อนึ่ง สัทพหุหะในคัมภีร์เนตติหารัตถทีปนี หมายถึงการพิจารณาความสมควรและไม่สมของศัพท์

(๒) อัศถพหุหะ คือ การตีความหมายโดยอิงอาศัยหลักสังขธรรมได้แก่ คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท และ หลักมหาปเทศ ๔ ถ้าหลักธรรมที่ถูกตีความเข้ากันได้กับหลักธรรมทั้ง ๒ นี้ก็ถือว่าถูกต้อง

การประยุกต์ใช้ยติหาระ การตีความนี้เรียกอีกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความเชิงหลักการและผลที่คาดว่าจะได้รับ

๔) ปทัฏฐานหาระ คือ การพิจารณาเหตุใกล้ของธรรมที่แสดงและธรรมที่บังพวง ธรรมบางข้ออาจเป็นบาทของธรรมอื่นได้ เช่น ศีลเป็นบาทของสมาธิ สติและสัมปชัญญะเป็นฐานซึ่งกันและกัน จัดเป็นการตีความแบบเป็นบาทของหัวข้อธรรมอื่นๆ ปทัฏฐานหาระ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ติความในแง่เป็นบาทฐานของหัวข้อธรรมอื่นๆ

๕) ลักขณหาระ คือ การพิจารณาหลักธรรมที่เหมือนกัน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีสภาพเหมือนกันโดยลักษณะ กิจ เหตุ และ ผล ดังนั้น จัดเป็นการตีความแบบสภาพที่เหมือนกัน ลักขณหาระ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่สภาพที่เหมือนกัน

๖) จตุพพยุหาระ การประเมินค่าหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การตีความหรือการวินิจฉัยความหมาย (Interpretation) การพิจารณาคุณค่า (Valuation) ซึ่งมีหลักเกณฑ์เรียกรวมๆว่า กระบวนวิธีประเมินหรือตีความ มี ๔ ประการ ดังนี้ คือ

(๑) นิรุตติ (Linguistic) ติความภาษาโดยพิจารณาไวยากรณ์ โวหาร สัญลักษณ์ รวมเรียกว่า คำและลีลาการประพันธ์

(๒) อธิปายะ (Theme, Subject-Matter) ติความสาระหรือหัวใจของเรื่อง คำว่า อธิปายพยุหะ แปลว่า จำแนกความประสงค์ หมายถึงพิจารณาวัตถุประสงค์ของเรื่อง ในที่นี้ได้แก่ พุทธธรรมหรือพุทธปรัชญา

(๓) นิทาน (Content) ติความเนื้อเรื่อง โดยพิจารณาว่าเป็นนิทานวัตถุ คือ เรื่องยาว สมบูรณ์ หรือนิทานวจนะคือเรื่องย่อ เสริมเรื่องยาวอีกทีหนึ่ง เช่น มีเรื่องอิทธิบาท ๔ กล่าวไว้หลายที่ ต้องตีความให้ออกว่าเรื่องไหนเป็นนิทานวัตถุเรื่องไหนเป็นนิทานวจนะ

(๔) อนุสนธิ (Presentation) คือความวิธิการนำเสนอ คำว่า อนุสนธิพยุหะ แปลว่าการจำแนกความสัมพันธ์ หมายถึง การพิจารณาตีความว่าเป็นแบบร้อยกลองหรือร้อยแก้วหรือผสมที่เรียกว่า ปรัชญา คัมภีร์ และวิมุตติ โดยพิจารณาไปถึง ตัวละคร เวลา สถานที่ ฉากของเรื่องด้วย อนึ่งความสัมพันธ์มี ๔ อย่าง คือ สัมพันธอรรถหรือเนื้อความ (อรรถสนธิ), สัมพันธศัพท์ (พยัญชนะสนธิ), สัมพันธเทศนา (เทศนาสนธิ), และ สัมพันธนิเทศ (นิเทศสนธิ)

การประยุกต์ใช้จตุพพยุหหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความเชิงวิจารณ์วรรณกรรม สามารถนำไปเป็นหลักในการวิจารณ์งานวรรณกรรมทั้งทางพระพุทธศาสนาและวรรณคดีทั่วไป

๗) อาวัฏฏนหาระ คือ หลักการหมุนธรรมเทศนาหรือยกย่องธรรม จัดเป็น การตีความแบบเป็นปัจจัยต่อกัน (อาวัฏฏนหาระ) ชื่อว่า อาวัฏฏะ ได้แก่ ทหาระที่มีลักษณะการหาปทัฏฐานของธรรมที่ยกขึ้นสู่เทศนา แล้วหมุนกุศลธรรมและอกุศลธรรม อันเป็นฝ่ายเดียวกัน และฝ่ายตรงกันข้ามไปตามปทัฏฐานนั้น เช่น ปทัฏฐานของการบูชาคือโยนิโสมนสิการ การได้คบบัณฑิต (สัปบุริสุบนิสสยะ) การได้ฟังธรรม(สัทธมมัสสวณะ) เป็นต้น โดยสืบๆ กันไป ส่วน ปทัฏฐานของการไม่บูชา คือ อโยนิโสมนสิการ การคบคนพาล การไม่ได้ฟังธรรม เป็นต้น โดยสืบๆ กันไป

การประยุกต์ใช้อาวัฏฏนหาระ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่เป็นปัจจัยต่อกันหรือเกี่ยวพันกัน หรือ การตีความแบบมองในแง่ดีไว้ เช่น ปทัฏฐานของการขยันทำงาน จะมีทรัพย์ ได้ใช้จ่ายทรัพย์อย่างมีความสุข ในทางตรงกันข้าม ปทัฏฐานของการไม่ขยันทำงานจะไม่มีทรัพย์และไม่สามารถจับจ่ายได้จะเป็นทุกและอาจเป็นหนี้ การตีความชนิดนี้มีนัยตรงกันข้ามกับปริวัตตนหาระ ดังจะได้กล่าวต่อไป

๘) วิภัตติหาระ คือ หลักการจำแนกธรรมเป็นปทัฏฐาน ภูมิ และ ความเป็นสาธารณาสารณะ จัดเป็นการตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง (วิภัตติหาระ) ธรรมวิภัตติ มีวิธีจำแนกดังนี้ จิตตูปบาท อันเป็นองค์ธรรมของบพทว่า ปุชา นั้น เมื่อหมายเอาชื่อจิตตูปบาทและวัตถุที่ตั้งคือบุคคลสามัญจัดเป็นสาธารณะ เมื่อหมายเอาชื่อและวัตถุที่ตั้งคือบุคคลเฉพาะๆ จัดเป็นอสาธารณะ ภูมิวิภัตติและปทัฏฐานวิภัตติพึงถือเอาณนี้ ตัวอย่างปทัฏฐานวิภัตติ เช่น พระคาถาว่า ใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลที่บูชาพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า หรือ สาวกของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้ควรบูชาเช่นนั้นซึ่งปรินิพพานแล้ว ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ ว่า บุญนี้มีประเภทเท่านั้น

การประยุกต์ใช้วิภัตติหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างว่า การตีความแบบแยกส่วน หรือ การตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง

๙) ปรีวัตตนหาระ คือ การพลิกกรรมเทศนา แสดงกุศลแล้วพลิกไปอกุศล จัดเป็นการตีความแบบบวกและลบ (ปรีวัตตนหาระ) เช่นข้อความว่า การบูชา ๒ อย่าง คือ อามิสบูชาและธรรมบูชานั้นมีโยนิโสมนสิการเป็นมูลเหตุ เมื่อบุคคลมีโยนิโสมนสิการแล้ว โยนิโสมนสิการย่อมหายไป เมื่อโยนิโสมนสิการหายไป อกุศลธรรมทั้งหลายที่มีโยนิโสมนสิการนั้นเป็นมูลเหตุก็หายไป เมื่ออกุศลธรรมหายไปกุศลธรรมย่อมเจริญขึ้น

การประยุกต์ใช้ปรีวัตตนหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่บวกและลบ พิจารณาส่งที่เป็นปฏิปักษ์กัน อย่างมองโลกในแง่ดีจนเกินไป เช่น จะรักใคร่ต้องเพื่อใจไว้สำหรับผิดหวังบ้าง อย่ารักแบบหัวปักหัวปำ

๑๐) เววจนหาระ คือ คำที่เป็นไวพจน์แห่งธรรม การตีความแบบอิงภาษา (เววจนหาระ) เช่น ศัพท์เหล่านี้ คือ บูชา มานี มานน สักกาโร เป็นต้น เป็นไวพจน์ของกันและกัน สามารถใช้พรรณนากันได้

การประยุกต์ใช้เววจนหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่ความเป็นไวพจน์กัน หรือ การตีความแบบคู่สร้างคู่สม ในชีวิตประจำวันเราต้องพิจารณาว่าอะไรเหมาะสมกับตัวเรา แต่ต้องมีความยืดหยุ่นในหลักการด้วย เช่น ถ้าดื่มกาแฟแล้วแผลงทำให้นอนไม่หลับ แต่ถ้าดื่มน้ำส้มแล้วสดชื่น เราก็ควรดื่มน้ำส้ม ถ้าบังเอิญน้ำส้มไม่มีแต่มีน้ำผลไม้ชนิดอื่นที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน เราก็ควรดื่มได้

๑๑) ปัญญัติติหาระ คือ การให้ทราบบัญญัติธรรมที่มีนัยหลายอย่าง จัดเป็นการตีความแบบการรับรู้ (ปัญญัติติหาระ) เช่น คำว่า บูชา นี่เป็นนิเชปบัญญัติ เพราะเป็นการบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้เพื่อให้รู้ว่า การบูชาบุคคลผู้ควรบูชาเป็นมงคล ชื่อว่า ตชชาบัญญัติ เพราะให้อาการบูชาชื่อว่า อุปาทาบัญญัติ เพราะเกิดขึ้นโดยอาศัยกิริยาการบูชานั้น ชื่อว่า อุปนิธาบัญญัติ เพราะเกิดขึ้นโดยสงเคราะห์เอากริยาอื่นด้วย เช่น การไหว้ กรานับถือ การสักการะ เป็นต้น ชื่อว่า สมุหบัญญัติ เพราะให้รู้หมู่ธรรม คือ ทาน ศีล ภาวนา อามิสบูชา ธรรมบูชา เป็นต้น ชื่อว่า สันตติบัญญัติ เพราะให้รู้ลำดับแห่งธัมมานุธัมมปฏิบัติ และอันดับอันมีปฐมชวณะ เป็นต้น ชื่อว่า อตถบัญญัติ เพราะให้รู้ธรรมดาว่า องค์ธรรมของการบูชาคือจิตตูปบาท ชื่อว่า สังเกตบัญญัติ เพราะให้รู้เพื่อที่จะสังเกตสำหรับจดจำว่า อามิสบูชาและธรรมบูชา

การประยุกต์ใช้ปัญญัติติหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่การรับรู้ ในชีวิตประจำวันมีบางอย่างที่เราต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข เป็นสิ่งที่คนดีส่วนใหญ่ได้กำหนดไว้ให้เราปฏิบัติตามด้วยความปรารถนาดี

๑๒) โอตารณหาระ คือ สังวรธรรมาพิเศษที่ยังลงในปฏิจจสมุปปาท อินทรีย์ ชั้นธ ธาตุอายตนะ การตีความแบบสัมพันธ์ (โอตารณหาระ) เช่น วิญญูติที่เป็นอาการบูชาและจิตตูปบาทซึ่งเป็นองค์ธรรมของบพว่า ปุชา ก็ดี บุคคลที่ควรบูชาซึ่งเป็นองค์ธรรมของบพว่า ปุชะนั้นานัน ก็ดี สามารถจัดเข้าในชั้นธ ๕ ได้ตามควร การจัดธรรมทั้งหลายเข้าในชั้นธนี้เรียกว่า ชั้นโตรณะ ถ้าจัดเข้าในอายตนะก็เรียกว่า อายตโนตรณะ จัดเข้าในธาตุเรียกว่า ธาโตรณะ จัดเข้าในอินทรีย์เรียกว่า อินทรีย์โยตรณะ ชั้นธ ๕ นั้นมีอวิชาเป็นมูลเหตุ เมื่ออวิชาเป็นมูลเหตุแล้ว สังขาร วิญญาณ นามรูป เป็นต้นย่อมมีเมื่ออวิชานั้นดับไปไม่เหลือด้วยอำนาจจรหันตมรรคแล้ว สังขาร วิญญาณ นามรูป เป็นต้น ย่อมดับไป การจัดธรรมทั้งหลายเข้าในปฏิจจสมุปปาทอย่างนี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปปาทโตรณะ

การประยุกต์ใช้โอตารณหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่ความสัมพันธ์

๑๓) โสธนหาระ คือการพิจารณาความหมจดและไม่หมจดแห่งอรรถ หรือ การชำระบพ อรรถของบพ ปุจฉา วิสัชนา และอาร์มณะ เป็นต้น จัดเป็นการตีความแนวคิด (โสธนหาระ) เช่น ในประโยคที่ว่า ปุชา จ ปุชะนั้นานัน นั้น บพว่า ปุชา ชื่อว่าปทสุทธิ ส่วนบพว่า ปุชะนั้นานัน ชื่อว่า ปทสุทธิด้วย อาร์มณะด้วย เพราะเป็นบพที่ทำให้ได้ความสมบูรณ์

การประยุกต์ใช้โสธนหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่แนวคิด ในชีวิตประจำวัน ถ้าเราสามารถปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบต่างๆ ได้เราจะเป็นคนบริสุทธิ์

๑๔) อธิฐานหาระ คือ หาระที่มีลักษณะการตั้งไว้โดยสามัญ และยกขึ้นโดยพิเศษซึ่งธรรมทั้งหลาย โดยไม่ต้องจำแนกแจกแจง หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ธรรมที่แสดงโดยสามัญและแสดงโดยพิเศษที่ท่านแสดงโดยไม่ต้องคำนึงถึงการจำแนกแจกแจง จัดเป็นการตีความแบบจุดมุ่งหมาย (อธิฐานหาระ) อนึ่ง อธิฐานหาระนี้แบ่งเนื้อหาสาระออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ เอกัตตตา กับ เวมัตตตา คำว่า เอกัตตตา หมายถึง วิธีวางถ้อยคำไว้โดยไม่ต้องจำแนกแจกแจง เช่น คำว่า ทุกข์ เรียกว่าเป็น เอกัตตตา เพราะเป็นเพียงคำแสดงหัวข้อสามัญ แต่คำว่า ทุกข์นี้มีรายละเอียดซึ่งเรียกว่า เวมัตตตา เช่นข้อความที่ว่า ทุกข์มีอะไรบ้าง ชาตಿಯานัน ขราอย่างนัน มรณะอย่างนัน สภาวะเหล่านี้จัดเป็นทุกข์ ข้อความเหล่านี้เป็นรายละเอียดของคำว่า ทุกข์ การอธิบายในลักษณะนี้คล้ายกับการให้คำจำกัดความด้วยการแยกประเภทย่อยของถ้อยคำหรือความคิดที่ต้องการอธิบาย เพื่อแสดงลักษณะหรือความหมายของธรรมนั้นให้กว้างขวางขึ้น

การประยุกต์ใช้อธิฐานหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความแบบมีจุดมุ่งหมายหลักจุดมุ่งหมายรอง หรือความหมายหลักและความหมายรอง ในชีวิตประจำวัน เราคงต้องยอมรับว่าเรามีจุดหมายชีวิตหลายอย่าง แต่มีจุดหมายหลักเพียงอย่างเดียว เช่น จุดมุ่งหมายของการเรียนเพื่อรู้เป็นสำคัญจัดเป็นเอกัตตตา แต่คำว่าเรียนมีรายละเอียดปลีกย่อยหลายอย่าง เช่น เรียน

ภาษาเสริม หรือเรียนอาชีพเสริม เรียนขับรถ เรียนการตลาด เรียนวาดศิลป์ เหล่านี้เป็นรายละเอียดของการเรียนจัดเป็นเวมัตตตา

๑๕) ปริกขารหาระ คือ ปัจจัยธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน จัดเป็น การตีความแบบเหตุปัจจัย (ปริกขารหาระ) เช่นในการจุดประทีป ไฟกับเปลวไฟเป็นสภาวะ ในเวลาจักขุวิญญาณเกิดขึ้น จักขุวัตถุและมนสิการเป็นอัมตติกะ ในการปฏิสนธิ กรรมเป็นชนกะ ในการงอกแห่งต้นไม้ พืชเป็นอสาธารณะ สภาพเหล่านี้ ชื่อว่า เหตุ หรือ มูลเหตุ ส่วนน้ำมันเป็นต้นเป็นวิสภาคะ ในการจุดประทีป รูปารมณ์เป็นต้นเป็นพาหิยะ ในเวลาจักขุวิญญาณเกิดขึ้น อวิชชาเป็นต้นเป็นอุปถัมภกะในการปฏิสนธิ ดินเป็นต้นเป็นอสาธารณะในการงอกแห่งต้นไม้ สภาพเหล่านี้ ชื่อว่า ปัจจัย หรือ เหตุที่ช่วยสนับสนุน

การประยุกต์ใช้ปริกขารหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความแบบเหตุปัจจัย ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ เมล็ดพืชเป็นเหตุโดยตรงที่ทำให้ต้นไม้เกิดขึ้นมาได้ แต่ลักษณะ ดิน น้ำ แสง และออกซิเจน เป็นปัจจัยเสริมให้ต้นไม้ที่เจริญงอกงามต่อไปได้

๑๖) สมารโปนหาระ คือ การยกธรรมเป็นปทัฏฐานเป็นมูลหรือเป็นไวพจน์กันจัดเป็นการตีความแบบกระบวนการปฏิบัติ (สมารโปนหาระ) ชื่อว่า สมารโปนนะ ได้แก่ หาระอันมีลักษณะการยกธรรมขึ้นแสดงด้วยหลัก ๔ อย่าง คือ ปทัฏฐาน เววจนะ ภาวนา และ ปหานะ เช่น การยกขึ้นซึ่งปทัฏฐานจงจิตตูปบาทที่เป็นองค์ธรรมของบทว่า ปุชา ว่ามีปทัฏฐานสี่ๆ กันไป ดังนี้ คือ โยนิโสมนสิการ สัทธัมมัสวนะ สัมปริสุปนีสยะ เป็นต้น ชื่อว่า ปทัฏฐานสมารโปนนะ การยกขึ้นซึ่งคำอันเป็นไวพจน์ของบทว่า ปุชา คือ มานั (การนับถือ) และ สักโร เป็นต้น ชื่อว่า เววจนสมารโปนนะ ดารยกขึ้นซึ่งธรรมฝ่ายกุศลทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการบูชา นั้น ชื่อว่า ปหานสมารโปนนะ

การประยุกต์ใช้สมารโปนหาระ การตีความนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความแบบกระบวนการปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน การทำงานทุกอย่างต้องมีขั้นตอนการปฏิบัติจึงจะประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์^{๖๑}

^{๖๑} วีระชาติ นิมนงค์, การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๒๐๕-๒๑๓

๓.๖ สรุป

การตีความนั้น ได้รับวิวัฒนาการมาจากการใช้ภาษาที่คลุมเครือไม่ ชัดเจน จึงต้องตีความให้ กระจ่าง กล่าวได้ว่า ศาสตร์แห่งการตีความนั้นวิวัฒนาการมาจากปรัชญาภาษา ในศตวรรษที่ ๒๐ เป็นยุคของภาษามีการพัฒนาภาษาศาสตร์มากยิ่งขึ้น นักปรัชญาหันมาสนใจค้นหาความหมายของภาษาหรือความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังของภาษา พยายามที่ค้นหาความจริงจากภาษาด้วยภาษาโดยใช้หลักวิชาที่มีวิธีการ ดังนั้นศาสตร์แห่งการตีความจึงเฟื่องฟูขึ้น ในวงการปรัชญา และในวงการอื่นๆ ที่มีความสนใจและเห็นความสำคัญในการตีความทุกอย่างรอบตัวมนุษย์หากมีการรายงานย่อม ต้องใช้ภาษาและเมื่อใช้ภาษา ก็ย่อมต้องมีการ ตีความ ศาสตร์แห่งการตีความหรืออรรถปริวรรตศาสตร์ ถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๗ โดย เจ.ซี. แดนนอเออร์(J.C. Dannhauer) นำเอาคำว่าเฮอร์เมนูติกส์มาใช้เป็นคนแรกในกลางศตวรรษเพื่อใช้ในการตีความคัมภีร์ทางศาสนา กฎหมายและวรรณคดี โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความถูกต้องทางภาษาและประวัติศาสตร์ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๗๖๘-๑๘๓๘ชไลมาเคอร์(Friedrich Schleiermacher)ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งการตีความสมัยใหม่ได้พัฒนาศาสตร์แห่งการตีความเพื่อใช้เพื่อการตีความตำราโดยทั่วไปไม่เฉพาะการตีความคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรู้ถึงเจตนาารมณ์ของผู้แต่งตำรานั้นสรุปแล้วการตีความแนบแน่นอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ยิ่งกว่าการใช้เหตุผลเสียอีกมนุษย์รู้จักตีความมานานแสนนานก่อนจะมีผู้สังเกตและกำหนดกฎเกณฑ์การตีความขึ้นที่เรียกชื่อในสมัยปัจจุบันว่า ศาสตร์แห่งการตีความหรืออรรถปริวรรตศาสตร์

การตีความทางฝั่งตะวันตกแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือการตีความทางศาสนาเป็นการตีความเฉพาะกลุ่ม เช่น ชาวฮิว ชาวคริสต์ และมุสลิม และใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ ตีความคัมภีร์ และตีความกฎหมายหรือกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บัญญัติในศาสนา และ การตีความสากล อรรถปริวรรตศาสตร์สากลนี้ เกิดขึ้นเมื่อ ฟรีเดอริค ชไลเออมาเคอร์ พยายามสร้างวิธีวิทยาสำหรับการตีความที่สามารถเป็นพื้นฐานให้แก่วิธีการตีความตัวบททุกประเภทได้ ไม่ว่าจะ เป็น กฎหมาย คัมภีร์ทางศาสนา เอกสารทางประวัติศาสตร์ หรือวรรณกรรม แม้วิทยานี้จะมุ่งให้เป็นสากลสากล

แนวคิดและการตีความทางตะวันตกนั้นสามารถจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อความ (๒) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ และ (๓) กลุ่มที่เห็นว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน

การตีความในพุทธปรัชญาก็เป็นการตีความภาษาที่พระพุทธรเจ้าทรงใช้สั่งสอนพุทธบริษัทที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ภาษาที่พระพุทธรองค์ทรงใช้สอนนั้น มี ๒ ลักษณะคือ ภาษาสามัญกับภาษาปริมัตถ์ ภาษาทั้ง ๒ แบบนี้ ในสมัยพุทธกาลเองยังต้องการตีความเพื่อให้เข้าใจในหลักคำสอนได้อย่างแท้จริง วันเวลาผ่านไปจนถึงในยุคปัจจุบัน การตีความเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้ตีความคำสอนในของพระพุทธรเจ้าเพื่อให้เข้าใจในคำสอนนั้นอย่างแท้จริง หลักการตีความในพุทธ

ปรัชญาที่สำคัญ ที่สามารถนำมาใช้ตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าคือหลักการตีความในพุทธปรัชญา
เถรวาท ในคัมภีร์เนติปกรณ์ ซึ่งประกอบด้วยทหระ ๑๖ อย่าง

บทที่ ๔

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

บทที่ ๔ จะได้วิเคราะห์การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ในกาตีความครั้งนี้ ผู้วิจัย ใช้การตีความตามหลักเนติปริการณ คือ การตีความแบบหาระ คือ วิภัติหาระ และทฤษฎีการตีความของนักปรัชญาตะวันตก คือ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอรรีดา การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งประเด็นในการตีความไว้ ๒ ประเด็นใหญ่ๆคือ ลักษณะของพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท และ พรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ ประเภทของพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งประเภทของพรหมออกเป็น ๒ ประเภท คือประเภทบุคลาธิษฐาน และประเภทธรรมาธิษฐาน เดิมทีแนวคิดเรื่องพรหมเป็นแนวคิดของปรัชญาพราหมณ์หรือ ปัจจุบันนี้เรียกว่า ปรัชญาฮินดู พระพุทธเจ้าทรงประสูติและเจริญเติบโตขึ้นมาท่ามกลางความเชื่อของปรัชญา พราหมณ์ฮินดู คือความเชื่อแบบเทวนิยม แต่เมื่อพระองค์ทรงเสด็จออกผนวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ได้ออกมาประกาศปฏิเสธคำสอนของพราหมณ์ฮินดู และประกาศสำสอนที่พระองค์ได้ค้นพบเองโดยชอบนั้นขึ้นมาใหม่ จะอย่างไรก็ตามสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธความเชื่อของพราหมณ์ฮินดู คือ ความมีอยู่ของพรหมในฐานะพระเจ้าสูงสุด เป็นผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย พราหมณ์ฮินดูได้ แบ่งชนิดของพรหมนั้นออกเป็น ๒ ชนิดคือ พรหมนั้นในระดับโลกียะ คือ พรหมที่มีคุณสมบัติพิเศษต่างๆ เรียกว่าสคุณพรหมัน หรือพรหมันระดับต่ำ และ นิรคุณพรหมัน พรหมมันที่เป็นองค์สมบูรณ์เป็นพรหมันระดับโลกุตตระ เป็นพรหมชั้นสูง^๑ และพราหมณ์ฮินดูยืนยันว่าพรหมทั้ง ๒ ชนิดนี้มีอยู่จริง แต่พระองค์ไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ของพรหม เพราะในพุทธปรัชญาก็มีคำสอนเรื่องพรหมเช่นกัน พรหมในพุทธปรัชญา ก็มี ๒ ประเภทเหมือนกัน พระพุทธเจ้ากล่าวถึงสถานะของพรหมในพุทธปรัชญาว่ามีสถานะเป็นอะไร เกิดขึ้นจากอะไร ทำไมถึงแตกต่างจากพรหมของพราหมณ์ สิ่งที่

^๑ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาฮินดู, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง, เข้า, ๒๕๓๕), หน้า ๔๖.

จะทำให้เข้าใจในเจตนาของพระพุทธองค์ได้ต้องอาศัยทฤษฎีการตีความหรือ อรรถปริวรรตศาสตร์ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น

ประเภทบุคลาธิษฐาน พรหม เป็นคำที่ใช้กันอยู่ก่อนพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว คือ ในยุคของปรัชญาฮินดู ดังได้กล่าวแล้วว่าในปรัชญาฮินดูได้แบ่งพรหมออกเป็น ๒ ประเภท คือ สคฺณพรหมัน พรหมันในระดับ โลเกียะ และ นิรคฺณพรหมัน พรหมมันที่เป็นองค์สมบูรณ์เป็นพรหมันระดับโลกุตตระ^๒ เมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศคำสอนที่พระองค์ค้นพบ พระองค์ก็ทรงใช้คำเดิมๆที่มีอยู่ที่รู้จักและเข้าใจเป็นอย่างดีของประชาชนในถิ่นนั้นๆ เช่นคำว่า พรหม คำว่า พรหม เป็นคำบัญญัติของพวกเขา พรหมอันฮินดูเพื่อแสดงถึงลักษณะและยืนยันในความมีอยู่จริงของพรหมตามความเชื่อของพวกเขา

พรหมอันฮินดูกล่าวถึงพรหมมันที่เป็นองค์สมบูรณ์เป็นพรหมมันระดับโลกุตตระ ว่าเป็นปฐมเหตุของสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นสิ่งแท้จริงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง พระพุทธองค์ ก็ได้บัญญัติ พรหมประเภทบุคลาธิษฐาน ซึ่งถือว่าเป็นพรหมในระดับโลกุตตระ เช่นเดียวกัน เพราะในบรรดาพรหมประเภทบุคลาธิษฐาน มีพรหมโลกอยู่ชั้นหนึ่งที่เป็นที่อยู่ของพรหมที่เป็นพระอนาคามี ผู้ได้บรรลุโลกุตตระธรรมของพุทธปรัชญา แต่ยังไม่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พรหมโลกชั้นนั้นคือ อภินิฏฐสุททาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธิ์แห่งพระพรหมอนาคามี พรหมในอภินิฏฐภูมินี้ เป็นพรหมที่มีคุณสมบัติยิ่งกว่ารูปพรหมทั้งหมด แต่เมื่อยังไม่บรรลุพระอรหันต์ ก็จะต้องมาอุบัติในพรหมโลกชั้นอภินิฏฐภูมินี้อีก เมื่อมาอุบัติเกิดขึ้นในอภินิฏฐภูมินี้แล้วย่อมไม่ไปอุบัติเกิดในภูมิไหนอีก ย่อมบรรลุอรหันต์และนิพพานในชั้นนี้เลย ฉะนั้น พระพรหมที่เป็นพระอนาคามีที่อุบัติเกิดแล้วในชั้นอภินิฏฐภูมิ จะบรรลุอรหันต์และนิพพานในอภินิฏฐภูมินี้แน่นอน พรหมในชั้นนี้มีอายุ ๑๖,๐๐๐ มหากัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้บรรลุจตุตถฌานภูมิ ในโลกที่ปณีได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ต้องเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุตติยมรรค สำเร็จเป็นพระอนาคามี ในขณะที่เจริญวิปัสสนานั้นมีปัญหาในทริย คือปัญหาแก่กล้ากว่าอินทริยอื่น^๓

พรหมระดับโลกุตตระตามทัศนะของพุทธปรัชญา ตามนัยที่พระพุทธองค์ตรัสนี้ เห็นได้ว่ามีความแตกต่างจากทัศนะของพรหมอันฮินดูมาก เพราะพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาทั้งที่เป็นรูปพรหม ทั้งที่เป็นอรุปรหม ต่างก็เกิดขึ้นจากมนุษย์ผู้ได้มานสมาบัติตั้งแต่เมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อตายจากโลกมนุษย์ก็มาบังเกิดเป็นพรหม ดังข้อความที่ว่า บุคคลเจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญไปเกิดที่

^๒ อ้างแล้ว.

^๓ พระมหาโสฬส ขนฺตฺโตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๖.

เป็นต้น ถ้าเราทำจากแจกแจงแล้วตีความหาความหมายที่ซ่อนในภาษาประโยคนี้ที่ละตอน เช่น เทวดาทิ้งหลาย ความหมายที่ซ่อนอยู่ในคำนี้ คำว่าเทวดาทิ้งหลาย เราแจกแจงออกได้ว่า

ประโยคที่ว่า เทวดาทิ้งหลาย หมายถึง มนุษย์ทั้งหลายผู้มี เทวธรรม ๒ อย่าง คือ หิริโอดตปปะ เป็นต้น เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วก็จะไปจุติเกิดเป็นเทวดา ในขุททกนิกายชาดกว่า หลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดายังมีอีกหลักธรรมหนึ่ง และหลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาสัตบุรุษทั้งหลาย ประกอบด้วยหิริโอดตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก^๗

ประโยคที่ว่า มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ความหมายของภาษาที่ซ่อนอยู่ในประโยคนี้ คำว่าคุณวิเศษ หมายถึง ผู้ที่มีการปฏิบัติอันยิ่งขึ้นไปกว่า เทวธรรมทั้งสองอย่าง ในที่นี้หมายถึง ฌานสมาบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาโดยยาก ต้องอาศัยการฝึกจิตด้วย สมถกรรมฐาน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า กุศลกรรมอันเกิดจากการเจริญสมถภาวนาจนสำเร็จฌานสมาบัติ หรือวิวิคตวิมุตติ สำเร็จเป็นฌานลาภบุคคลหรือภิกขุลาภบุคคล เมื่อดับชีพจากโลกนี้แล้วโดย ฌานสมาบัติไม่เสื่อมคลายเสียก่อนก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกด้วยอำนาจฌาน^๘

ประโยคที่ว่า ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม ความหมายของประโยคนี้ เป็นประโยคสรุปทั้งหมดของประโยครวมที่มี ๓ ประโยคย่อย คือ เทวดาทิ้งหลายผู้ปฏิบัติยิ่งขึ้นไปกว่าเทวธรรม ทั้ง ๒ อย่าง อันมีฌาน เป็นต้น อันได้มาโดยการฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐาน เป็นสิ่งที่ประณีตและได้มาโดยยาก เทวดาเหล่านั้น ชื่อว่าพรหม

การตีความโดยใช้ วิภัติหาระ คือ การตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง ประโยคที่ว่า เทวดาทิ้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้น ชื่อว่า พรหม^๙ ทำให้เราตีความได้ว่า เทวดาทิ้งหลายผู้ปฏิบัติยิ่งขึ้นไปกว่าเทวธรรมทั้ง ๒ อย่าง อันมีฌาน เป็นต้น อันได้มาโดยการฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐาน เป็นสิ่งที่ประณีตและได้มาโดยยาก เทวดาเหล่านั้น ชื่อว่าพรหม เจตนารมณ์ที่แฝงอยู่ในคำสอนเรื่องพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทในประโยค คือ แสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดของพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทว่า พรหมเกิดขึ้นจากมนุษย์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ พุทธปรัชญาถือว่าพรหมเป็นเทวดาชั้นสูงซึ่งแยกออก

^๗ ขุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

^๘ พระมหาโสฬส ขนุดตโม, ศึกษาวិเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท, หน้า ๖๖.

^๙ อ่างแล้ว.

จากหมู่เทวดาสามัญ^{๑๐} อีกนัยหนึ่ง พรหม คือ ผู้ที่ได้มานมาก่อนหลังจากตายแล้วจึงได้เข้าพรหมโลก ด้วยงานที่ไม่เสื่อม ส่วนจะอยู่พรหมโลกชั้นไหนขึ้นอยู่กับอำนาจของงานที่ผู้นั้นได้บรรลุ ดังนั้น พรหมมีภูมิ อาศัยเป็นชั้นตามระดับภาวะจิตที่สูงกว่ากันโดยคุณธรรมนั่นเอง บุคคลเจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญไปเกิดที่ไหน บุคคลผู้เจริญปฐมฌานได้อย่างสามัญไปเกิดเป็นสหายของเทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา^{๑๑} ประโยคที่ยกมาแสดงนี้เป็นประโยคที่แสดงให้เห็นถึงอายุของพรหม นอกจากประเด็นการเกิดของพรหม ในเรื่องอายุของพรหมก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง พุทธปรัชญากล่าวถึงอายุของพรหมในพรหมโลกแต่ละยาวนานมาก ต่างกันด้วยระดับฌานระดับชั้นของพรหมโลกที่เกิด ซึ่งพรหมโลกชั้นสูงสุดคือเนวสัญญานาสัญญาตณภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๒๐ ซึ่งเป็นพรหมโลกชั้นสูงสุด พรหมโลกในชั้นนี้มีอายุ ๘๔.๐๐๐กัป^{๑๒} ที่กล่าวมานี้เป็นการแย้งคำสอนเดิมของพราหมณ์อื่นดูที่ว่าพรหมเกิดขึ้นเองไม่มีใครสร้างพรหมขึ้นมาพรหมไม่มีเบื้องต้นไม่มีที่สิ้นสุด พรหมเป็นสิ่งแท้จริงอันติมะเป็นสิ่งนิรันดร์

๔๑.๒ การตีความแนวคิดเรื่องธรรมิทธิฐานพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

พรหมประเภทที่ ๒ ในพุทธปรัชญาเถรวาทคือ พรหมประเภทธรรมาธิฐาน พรหมประเภทธรรมาธิฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การยกเอาธรรมมาเพื่อแสดงปฏิบัติไปสู่ความเป็นพรหม ในพรหมจริยสูตรกล่าวว่าพรหมที่เป็นธรรมาธิฐาน โดยยกย่องปฏิบัติของโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล^{๑๓} ในพรหมัญญสูตรพระพุทธองค์ได้ตรัสถึง ผลแห่งการปฏิบัติธรรมจนเป็นธรรมาธิฐานพรหมว่า ภิกษุทั้งหลายเราจักแสดงพรหมัญญะ (ความเป็นพรหม) และพรหมัญญผล (ผลแห่งความเป็นพรหม) แก่เธอทั้งหลาย พรหมมัญญะเป็นอย่างไร คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ นี้เรียกว่าพรหมัญญะ พรหมัญญผลเป็นอย่างไร คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล เหล่านี้เรียกว่าพรหมัญญผล ภิกษุทั้งหลายพรหมัญญะเป็นอย่างไร อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้แหละ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ฯลฯ นี้แหละเรียกว่า พรหมัญญะ ภิกษุทั้งหลายแล้วผลแห่งพรหมมัญญะนั้นเป็นอย่างไร ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้แหละ เรียกว่า ผลแห่งพรหมัญญะ

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๙.

^{๑๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๑.

^{๑๒} อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๑๐๒๘/๖๗๔.

^{๑๓} พระมหาโสฬส ชนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทาคตามรรคานะพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๕๕.

ธรรมาธิฐานพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทคือหลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตาม แล้วทำให้เป็นพรหม เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘ พรหมวิหารธรรม ๔

มารดาบิดา คือพรหม ในพรหมสูตรกล่าวว่า พรหมมาติ มาตาปิโตร^{๑๔} มารดาบิดา ท่าน เรียกว่าพรหม บุตรของสกุลใดบุขามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม คำว่า พรหม หมายถึงมารดาบิดา เพราะว่า มารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิดแก่บุตร เป็นผู้อนุเคราะห์เลี้ยงดูบุตร แสดง ประโยชน์ในโลกนี้แก่บุตร พรหมธรรมาธิฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญา นั้นมี ๒ ระดับ คือ ชั้นโลกุตตรธรรม คือ พระพุทธองค์และพระอรหันต์สาวกและพระอริยสาวกทั้งหลายว่าเป็นพรหม และ ชั้นโลกียธรรม คือมารดาบิดา ดังพุทธพจน์หนึ่งที่ตรัสถึงมารดาบิดาว่าเป็นพรหมว่า พรหมมาติ มาตาปิโตร มารดาบิดา คือพรหม^{๑๕}

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมแบบธรรมาธิฐานด้วยทฤษฎีในเนติปกรณ์ โดยใช้ วิภัตติหาระ เป็นการตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง ผู้วิจัยได้ เลือกประโยค มารดาบิดาทั้งหลาย บัณฑิตกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร^{๑๖}

เมื่อนำประโยคนี้อมาทำการตีความแบบแยกประโยค เพื่อตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง จะ ได้ประโยคว่า มารดาบิดาทั้งหลาย และ บัณฑิตกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร

ประโยคว่า มารดาบิดาทั้งหลาย เมื่อวิเคราะห์แจกแจงออกจะสิ่งที่ซ่อนอยู่ในภาษาใน ประโยคว่า มารดาบิดาทั้งหลาย คือ มนุษย์ผู้ชาย และ ผู้หญิง ทุกคนที่รักใคร่ชอบพอ และตกลงปลง ใจที่จะใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกัน จึงเข้าพิธีแต่งงานกัน เมื่อแต่งงานกันและสร้างครอบครัวจนมั่นคงดี แล้ว สิ่งที่เป็นความปรารถนาของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่แต่งงานกันและเพื่อให้ครอบครัวที่สมบูรณ์คือ การมีบุตรเพราะว่า บิดา หมายถึง ผู้ชายที่ได้เลี้ยงลูก มารดา หมายถึง ผู้หญิงที่ได้เลี้ยงลูก ฉะนั้น บุตร จึงได้ ชื่อว่า ผู้เต็มเต็มความเป็นมารดาบิดา^{๑๗}

ประโยคว่า บัณฑิตกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร เมื่อเราวิเคราะห์แจกแจง จะได้คำว่า บัณฑิตทั้งหลาย คือมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีปัญหา, ผู้ทรงความรู้, นักปราชญ์ คำว่า เป็นพรหมของบุตร

^{๑๔} อจ. ติก.(บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

^{๑๕} อจ. ติก.(บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

^{๑๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๑/๘๔.

^{๑๗} พระนรินทร์ สีสเตโช, การศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทิส ๖ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๕๙.

คำว่า พรหม หมายถึง เทวดาที่มีคุณสมบัติ ๔ อย่างคือ เมตตา, กรุณา, มุทิตา, และอุเบกขา, บุตร หมายถึง ผู้เกิดจากมารดาบิดา^{๑๘}

การตีความแบบวิเคราะห์แจกแจงประโยค มารดาบิดาทั้งหลายบัณฑิตกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร ได้ความหมายใหม่ที่ซ่อนอยู่ในศัพท์แต่ละศัพท์ในประโยค และได้เห็นเจตนารมณ์ของคำสอนที่ซ่อนอยู่ในประโยคตามแนวคิดเรื่องพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ความหมายใหม่ที่เราได้จากคำว่ามารดาบิดา คือ ผู้ชายผู้หญิงทั้งหลายที่มีความรักใคร่ชอบพอกันจึงตกลงปลงใจมาแต่งงานกัน การที่จะทำให้ครอบครัวแต่ละครอบครัวสมบูรณ์ได้นั้นต้องมีบุตร เพราะ มารดาบิดาหมายถึง ชายและหญิงที่ได้เลี้ยงบุตร คำว่า พรหม ในประโยคนี้ หมายถึงพรหมในระดับโลกียะ เป็นพรหมเพราะมีคุณธรรม ๔ ประการคือ เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา คำว่าบุตร หมายถึง ผู้เกิดจากมารดาบิดา เป็นผู้เต็มเต็มให้ครอบครัวสมบูรณ์ ส่วนเจตนารมณ์ของคำสอนนี้ เพื่อแสดงถึงสถานะของพรหมในระดับโลกียะตามแนวคิดของพุทธปรัชญา ที่เกิดขึ้นจากธรรม เป็นพรหมประเภทธรรมาธิฐาน เป็นการแสดงพรหมระดับโลกียะที่แตกต่างจากแนวคิดเดิมของพราหมณ์ฮินดู ว่า พรหมนั้นมีรูปร่าง มีคุณสมบัติที่ดีทั้งปวง และถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษทุกอย่าง เป็นพรหมชั้นในระดับต่ำ คือระดับโลกียะ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าอัสวร กล่าวคือ พรหมในระดับโลกียะตามแนวคิดพราหมณ์ฮินดูคือ ผู้สร้างสรรพสิ่งไม่สามารถสัมผัสรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย สถานะของพรหม คือ พระเจ้า แต่พรหมรับดับโลกียะของพุทธปรัชญา คือ มนุษย์ ผู้มีพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ อย่าง เป็นผู้สร้างบุตร

ที่ดีความผ่านมาแล้วนั่นคือพรหมประเภทธรรมาธิฐานในระดับโลกียะ ต่อไปจะได้นำประโยคที่กล่าวถึงพรหมประเภทธรรมาธิฐานในระดับโลกุตระมาตีความแบบแจกแจงด้วยวิภัตติหาระ โดยยกเอาประโยคว่า ผู้ประกอบด้วยคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์ หมายถึงพระอรหันต์พระพุทธรองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย ก็ดี พรหมภูต ก็ดี ล้วนเป็นชื่อของตถาคต

คำว่าผู้ประกอบด้วยคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์ นั้นหมายถึง ผู้ที่มีจิตอันปราศจากกิเลสตัณหาโดยสิ้นเชิง ผู้ปราศจากตัณหาก็คือ พระอรหันต์ คำว่าคุณวิเศษบริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่ (๑) สัมมาทิฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ คุณอันวิเศษบริสุทธิ์ คำว่าบริสุทธิ์ เป็นคำที่บอกถึงคุณสมบัติของโลกุตระพรหม เพราะคำว่า บริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึงสภาวะของจิตใจที่

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

ปราศจากกิเลสตัณหา เป็นความหมดไปโดยไม่กลับมาอีก ความบริสุทธิ์นี้เกิดขึ้นได้เพราะอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เริ่มต้นที่การมีปัญญาหรือความเห็นที่ถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม ความเห็นที่ถูกต้องนี้มี ๒ ระดับคือ โลกียสัมมาทิฏฐิ คือ เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุญมี บาปมี ขาดหน้ามี ขาดก่อนมี และโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ หมายถึงการเห็นอริยสัจ ๔ ครบถ้วนตามความเป็นจริง คือเห็นอริยสัจซึ่งประกอบด้วยญาณ ๓ อากาโร ๑๒^{๑๙} การมีปัญญาเห็นชอบ เป็นมรรคแรกที่ทำให้มรรคอีกทั้ง ๗ ที่เหลือดำเนินไปได้ด้วยดีและบรรลุความบริสุทธิ์ คำว่า พรหมกาย ก็ดี พรหมภูต ก็ดี ล้วนเป็นชื่อของตถาคต อธิบายว่า เมื่อปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นทางไปสู่ความบริสุทธิ์ทั้งทางกายคือเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ซึ่งการมีศีลบริสุทธิ์จะเป็นฐานทำให้สมาธิในขั้นสมณะมีความแน่วแน่และยกขึ้นสู่สมาธิในขั้นวิปัสสนาพิจารณาเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น เมื่อเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไม่ใช่ตามที่เรายากให้เป็นจิตก็จะเบื่อหน่ายเพราะรู้เท่าทันกิเลส จิตก็จะสลัดทั้งกิเลสออกไปอย่างเด็ดขาดไม่กลับมาอีกกิเลสอีกกลายเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์องค์แรกในโลก เพราะพระองค์เป็นผู้มีกายและจิตใจอันบริสุทธิ์ จากคำนิยามที่ว่า คุณอันประเสริฐบริสุทธิ์ เป็นคุณสมบัติของพรหมประเภทธรรมธฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธองค์จึงเป็นพรหมองค์แรก เป็นพรหมผู้ยิ่งใหญ่ที่ชี้แนวทางให้บุคคลได้บรรลุความบริสุทธิ์กลายเป็นพรหม คือพระอรหันต์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๔.๑.๓ การตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ที่ศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกด้วยวิภัตติหาระ โดยการยกเอาประโยคว่า สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ

ประโยคว่า สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น ประโยคนี้แสดงให้เห็นทฤษฎีการเกิดขึ้นของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ว่าโลกเกิดขึ้นเองและแตกสลายลงไปเองด้วยเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดขึ้นจากการสร้างของพรหม แต่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้ปฏิเสธพรหม เราจะเห็นได้จากประโยคสั้นๆต่อมาคือ เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ ประโยคนี้คำว่าเหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ หมายถึงมนุษย์ในยุคแรกๆที่มากับโลกที่เกิดขึ้นมาใหม่ การแจกแจงแล้วตีความทั้ง ๒ ประโยคย่อยทำให้เราเห็นทั้งการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทว่าโลกเกิดขึ้นและแตกสลายไปเองเพราะเหตุ

^{๑๙} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๙๔.

และปัจจัยไม่ได้เกิดจากการสร้างของพรหมดังความเชื่อเดิมฮินดู มนุษย์เองก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากการสร้างของพรหม แต่ตัวพรหมเองนั่นแหละที่มาก่อเกิดเป็นมนุษย์ในยุคแรกๆ ดังพุทธพจน์ว่า สมัยนั้น ทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น และมีตนอนธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ปรากฏแต่เพียงว่า สัตว์ เท่านั้น^{๒๐} ข้อความพุทธพจน์นี้ เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันได้เป็นอย่างดีที่ว่าพรหมไม่ได้สร้างโลกสร้างมนุษย์ขึ้นมาด้วยพลังอำนาจของพรหม แต่พรหมก็มีส่วนในการกำเนิดมนุษย์ คือ พรหมนั่นคือมนุษย์ในยุคแรกๆบนโลกมนุษย์

๔.๒ การตีความแนวคิดเรื่องบุคลาธิษฐานพรหมตามทัศนะของปรัชญาตะวันตก

การตีความตามทฤษฎีเนติปริกรม์ของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้วิวัตติหาระ หรือ การตีความแบบวิเคราะหฺ์แจกแจง ได้ทำการตีความไปแล้ว ซึ่งต่อไปผู้วิจัยจะได้นำการตีความหรือทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ของฝั่งตะวันตกมาใช้ตีความพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา (Deconstructionism) ของเดอริริดา (Derrida ๑๙๓๐-๒๐๐๔)

ทฤษฎีนี้มีหลักการเบื้องต้นมีอยู่ว่า ต้องรื้อออกเป็นชิ้นๆ (Deconstruction) แล้วประกอบกันขึ้นใหม่ (Reconstruction) จึงจะเก็บความหมายได้ครบถ้วน ต่อจากนั้นจึงจะประยุกต์ใช้กับขณะนี้ และ ณ ที่นี้ได้ดีกว่า ที่เดอริริดาบอกให้รื้อนั้นเมื่อเทียบกับการอ่านหนังสือหรือตัวบท หมายความว่าเมื่อเราเข้าใจเรื่องราวตามบริบทของผู้เขียนในอดีตแล้ว ก็อย่ายึดติดอยู่ที่ตรงนั้น เพราะบริบทของอดีตมีบทบาทเพียงให้เราเข้าใจความหมายดิบเท่านั้น เพื่อจะได้ความหมายสุก สำหรับเราในปัจจุบัน เราพึงสละบริบทอดีตเสีย แล้วแสวงหาหาความหมายตามบริบทของเราในปัจจุบัน เรียกว่าสร้างความหมายขึ้นมาใหม่จากวัสดุหรือเนื้อหาเดิม เราจะได้ความหมายสุก ซึ่งสรุปขั้นตอน ได้ ๓ ขั้นตอน คือ การรื้อของเก่า การลดทอน และการสร้างใหม่ เดอริริดา ได้ เสนอวิธีการรื้อโครงสร้างของเขาไว้ คือ การรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๗ ขั้นตอน และ วิธีรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๕ ขั้นตอน ชั้น ๑ เรียกว่า ชั้นเลือกตัวบท ชั้นที่ ๒ เรียกว่า ชั้นอ่านถ้อยคำ ชั้นที่ ๓ เรียกว่า ชั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ชั้นที่ ๔ เรียกว่า ชั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ชั้นนั้น ชั้นที่ ๕ เรียกว่าชั้นอ่านถ้อยคำใหม่

^{๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๒๑/๘๙-๙๐.

๔.๒.๑ การตีความแนวคิดเรื่องบุคลาธิษฐานพรหม ด้วยการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอริริดา

เมื่อเรานำทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอริริดา มาใช้ตีความ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ชั้น ๑ ที่เรียกว่า ชั้นเลือกตัวบท ซึ่งในขั้นนี้เราได้ตัวบทประโยคที่ว่า เทวดาททั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม^{๒๑} ชั้นที่ ๒ ชั้นอ่านถ้อยคำ เราต้องพิจารณาตัวบทนั้นว่ากำลังบอกอะไร การอ่านตัวบททำให้เรารู้ว่า เทวดาที่มีคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น นั่นคือ พรหม ชั้นที่ ๓ เรียกว่า ชั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ในประโยคนี้เราได้ คำว่า ฌาน กับ เทวธรรม ชั้นที่ ๔ เรียกว่า ชั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น พระเจ้า, เทพเจ้า ชั้นที่ ๕ เรียกว่าชั้นอ่านถ้อยคำใหม่ เป็นขั้นวิเคราะห์ให้เห็นว่าทำไมเราจึงพูดว่า เทวดาททั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม

การรื้อโครงสร้างทั้ง ๕ ขั้นตอน ในการตีความประโยคว่า เทวดาททั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม ตามขั้นตอนทั้ง ๕ นี้ ชั้นที่ ๑ เราก็ได้ประโยคดังกล่าว ชั้นที่ ๒ ชั้น อ่านข้อความการอ่านตัวบททำให้เรารู้ว่า เทวดาที่มีคุณวิเศษ มีฌาน เป็นต้น นั่นคือ พรหม เมื่ออ่านข้อความตัวบทแล้ว ชั้นที่ ๓ คือ แยกถ้อยคำออกเป็นคู่ ในประโยคนี้ผู้วิจัยได้ แยกถ้อยคำออกมาคู่หนึ่ง คือ คำว่า ฌาน กับ เทวธรรม ชั้นที่ ๔ เป็นชั้นที่หาถ้อยคำที่มีความหมายสูงกว่า ซึ่งก็ได้คำว่า พระเจ้า กับ เทพเจ้า ชั้นที่ ๕ เป็นชั้นอ่านถ้อยคำใหม่ ชั้นที่ ๑ และ ๒ เรายังเข้าใจในความหมายตรงๆตัวตามอักษร คือเทวดาที่มีคุณวิเศษ มี ฌานเป็นต้นนั้น เรียกว่า พรหม เมื่อมาถึงชั้นที่ ๓ คือ การแยกชนิดจับคู่ถ้อยคำออกเป็นคู่ ในขั้นที่ ๓ นี้ เป็นการบ่งบอกถึงสถานะที่แท้จริงของพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท จากคำว่า ฌาน และ เทวธรรม ส่วนชั้นที่ ๔ นั้นเป็นการยืนยันและตอกย้ำสถานะจริงๆของพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท และชั้นที่ ๕ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการตีความนี้ เป็นชั้นอ่านถ้อยคำใหม่ที่ได้จากการตีความทั้ง ๔ ขั้นตอนนี้

การแยกชนิดแล้วจับคู่ถ้อยคำในขั้นตอนที่ ๓ ถือเป็นการเริ่มตีความหาความหมายของพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือคำว่า ฌาน กับคำว่า เทวธรรม ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท ฌาน คือ มูลเหตุที่ทำให้เกิดเป็นพรหม ดังข้อความที่ว่า บุคคลผู้ที่ได้บังเกิดในพรหมชั้นพรหมปารีสัชชาภูมิ^{๒๒} นี้จะต้องเป็นผู้ได้บรรลุปฐมฌานขั้นต่ำ^{๒๓} จากข้อความที่ว่าบุคคลผู้

^{๒๑} อ่างแล้ว.

^{๒๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๘๑/๒๑๔.

จะได้บังเกิดในพรหมโลกชั้นพรหมปารีสัชชาภูมิ ทำให้เรารู้ถึงมูลเหตุหรือที่มาของพรหม ว่าพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เกิดขึ้นมาจากมนุษย์ผู้ฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐานจนได้ฌาน และเสียชีวิตลงตอนที่ฌานยังไม่เสื่อม ก็จะไปจุติเกิดเป็นพรหมในพรหมโลกตามกำลังของฌาน ซึ่งจะแตกต่างจากพรหมตามความเชื่อเดิมในอินเดียคือพรหมตามแนวคิดของพราหมณ์ฮินดู ที่บอกว่าพรหม คือความจริงสูงสุด เป็นความจริงอันติมัสัจจะ มีอยู่เองมีอยู่ตลอดเวลา^{๒๔} ส่วน คำว่าเทวธรรม นั้นเป็นคุณสมบัติของ เทวดาในชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้น นั้นเอง

มาในชั้นที่ ๔ เป็นการจับคู่ถ้อยคำที่มีความหมายสูงกว่าในชั้นที่ ๓ ซึ่งก็ได้ ในชั้นที่ ๔ นี้ได้ คู่ของคำว่า พระเจ้า กับ เทพเจ้า ซึ่งขั้นนี้จากการวิเคราะห์การตีความทั้ง ๕ ชั้นตอนนี้เป็นที่ยืนยันสถานะของพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาว่าสถานะจริงๆ คือ พระเจ้า หรือ เทพเจ้า ในชั้นที่ ๓ ได้บ่งบอกแล้วว่า ฌานเกิดขึ้นมาจากมนุษย์ผู้ฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐานจนได้ ฌาน แล้วเสียชีวิตลงในตอนที่ฌานยังไม่เสื่อม ก็จะไปจุติเกิดขึ้นเป็นพรหมในพรหมโลกชั้นต่างๆ ด้วยกำลังของฌานที่ได้บรรลุ ฉะนั้น ชั้นที่ ๔ จากคู่ถ้อยคำ ระหว่างพระเจ้า กับ เทพเจ้า พรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ก็คือ เทพเจ้า ชั้นที่ ๔ นี้ จึงเป็นการยืนยันว่า พรหม ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือเทพเจ้า เมื่อมีการยืนยันสถานะแล้วต่อไปชั้นที่ ๕ เป็นชั้นอ่านถ้อยคำใหม่ที่ได้จากการตีความทั้ง ๔ ชั้นตอนนี้

ข้อความใหม่ที่ได้จากการตีความประโยคที่ว่า เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม ได้ความหมายใหม่ ว่า มนุษย์ทั้งหลายผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐานจนได้ฌาน และเสียชีวิตลงขณะที่ฌานไม่เสื่อม ก็จะไปจุติเกิดเป็นพรหมในพรหมโลกชั้นต่างๆตามกำลังของฌานที่แต่ละคนได้บรรลุ และพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมีสถานะเป็นเทพเจ้า ไม่ใช่พระเจ้า

การตีความตามทฤษฎีเนติปกรณ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ของฝั่งตะวันตก คือ ทฤษฎีการตีความเชิงการร้อยโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ การร้อยโครงสร้างทางภาษา ของเดอริริดา ทำให้เราได้ความหมายและเจตนารมณ์ของพุทธปรัชญาว่าพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ มนุษย์ที่ฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐาน จนได้ฌาน และตอนเสียชีวิตจากโลกนี้ในขณะที่ฌานไม่เสื่อม ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นต่างๆตามกำลังของฌานที่คนๆนั้นได้บรรลุ จากการแจกแจงประโยคแล้วตีความทำให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของคำสอนเรื่องพรหม

^{๒๓} พระมหาโสฬส ขนุดตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๖๗.

^{๒๔} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, *ปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง. เฮ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕-๔๖.

ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีความเชื่อว่า พรหม คือ เทพเจ้า ตรงกันข้ามกับแนวคิดเรื่องพรหมเดิมของอินเดียที่เสนอว่าพรหมคือพระเจ้าสูงสุด มีสถานะเป็นผู้สร้าง ผู้รักษาและผู้ทำลาย

๔.๒.๒ การตีความแนวคิดเรื่องธรรมาธิษฐานพรหม ด้วยการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอริริดา

ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ของฝั่งตะวันตกมาใช้ตีความธรรมาธิษฐานพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริริดา เดอริริดา ได้ เสนอวิธีการรื้อโครงสร้างของเขาไว้ คือ การรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๗ ขั้นตอน และ วิธีรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๕ ขั้นตอน คือ ขั้น ๑ เรียกว่า ขั้นเลือกตัวบท ขั้นที่ ๒ เรียกว่า ขั้นอ่านถ้อยคำ ขั้นที่ ๓ เรียกว่า ขั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ขั้นที่ ๔ เรียกว่า ขั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น ขั้นที่ ๕ เรียกว่าขั้นอ่านถ้อยคำใหม่ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกเอา แบบ ๕ ขั้นตอนมาใช้ในการตีความแนวคิดธรรมาธิษฐานพรหมในครั้งนี้

ขั้น ๑ เรียกว่า ขั้นเลือกตัวบทที่จะตีความ ผู้วิจัยได้เลือก ประโยคว่า มารดาบิดาทิ้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร^{๒๕}

ขั้นที่ ๒ เรียกว่า ขั้นอ่านถ้อยคำ การอ่านถ้อยคำในขั้นตอนนี้ทำให้เราได้ความหมายตรงๆ ตามศัพท์ คือ มารดาบิดาทิ้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร

ขั้นที่ ๓ เรียกว่า ขั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ในขั้นตอนนี้ ได้คู่ถ้อยคำ คือ พรหมวิหาร ๔ และ ฌาน ๔

ขั้นที่ ๔ เรียกว่า ขั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น ในขั้นนี้ ได้คู่ถ้อยคำ คือ มนุษย์เพศชาย และ เพศหญิง

ขั้นที่ ๕ เรียกว่าขั้นอ่านถ้อยคำใหม่ ในขั้นที่ ๕ นี้เป็นบทสรุปของการตีความใน ๔ ขั้นตอนข้างและได้ผลลับออกมาเป็นข้อความหรือหรือความหมายใหม่ขึ้นมา

การตีความทั้ง ๕ ในขั้นที่ ๑ ได้ประโยคข้อความ มารดาบิดาทิ้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร ในขั้นที่ ๒ เมื่อได้ข้อความมาแล้ว การอ่านข้อความนั้นจะทำให้ได้ความหมายตามตัวพยัญชนะ ว่า มารดาบิดาทิ้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร เมื่อเราอ่านข้อความและได้ความหมายเดิมแล้ว ในขั้นที่ ๓ นี้ เป็นการหาความหมายจริงๆที่ซ่อนอยู่ในคำศัพท์นั้น มาเป็นคู่ ในประโยคนี้เราได้ คำว่า พรหมวิหารธรรม ๔ และ ฌาน ๔ เมื่อได้คำศัพท์มา ต่อไปก็อ่านความหมายที่ซ่อนอยู่ในคำศัพท์คู่นี้ เริ่มจาก พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ ธรรม

^{๒๕} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๑/๘๔.

เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่มาก มี ๔ ประการ คือ (๑) เมตตา ความรัก คือ ปรารถนาดี มีไมตรี อยากให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีความสุขทั่วหน้า (๒) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ (๓) มุทิตา ความพลอยยินดี คือ พลอยมีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข และ เจริญงอกงามประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นไป (๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ วางจิตเรียบสงบ สม่่าเสมอเที่ยงตรงดุจตราซิ่ง มองเห็นมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายได้รับผลดีร้ายตามเหตุปัจจัยที่ประกอบ ไม่เอนเอียงไปด้วยชอบหรือชัง^{๒๖} ส่วน ฌานคือ ผลที่เกิดจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน จนจิตสงบจนได้ฌานและเสียชีวิตในขณะที่ฌานไม่เสื่อม แล้วจะไปเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก มี รูปพรหมภูมิ คือ ที่อยู่ของพรหมที่ยังมีรูปร่าง แต่ละเอียดประณีตยิ่งนัก มีทั้งหมด ๑๖ ชั้นแบ่งเป็นกลุ่มได้ ๔ กลุ่ม คือ ปฐมฌานภูมิ มี ๓ ชั้น ทุตฌานภูมิ ๓ ชั้น ตตะตฌานภูมิ ๓ ชั้น และจตุตถฌาน ๗ ชั้น และ อรูปพรหมมีทั้งหมด ๔ ชั้น เมื่อเราได้รับความหมายที่ซ่อนอยู่ใน ๒ ถ้อยคำที่ว่า พรหมวิหารธรรม ๔ และฌาน ๔ ในชั้นที่ ๔ ได้คำว่า มนุษย์เพศชาย และ เพศหญิง มนุษย์เพศชาย เพศหญิง ความหมายแรกที่เราได้จาก ๒ คำนี้ คือ มนุษย์เพศชาย เพศหญิง เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีจิตใจสูงส่งด้วยธรรมะ มี ฌาน ๔ และพรหมวิหารธรรม ๔ ได้ ความหมายที่ ๒ ที่เราได้จากสองคำนี้ คือ มนุษย์เพศชาย เพศหญิง คือมารดา บิดา ของบุตรในอนาคตเมื่อแต่งงานแล้ว ชั้นที่ ๕ คือ ชั้นอ่านถ้อยคำใหม่ ในชั้นที่ ๕ นี้เป็นบทสรุปของการตีความใน ๔ นั้นตอนทข้างต้นและได้ผลลับออกมาเป็นข้อความหรือหรือความหมายใหม่ขึ้นมา

ความหมายใหม่ที่ได้จากถ้อยคำในชั้นที่ ๓ และ ๔ ได้ความหมายจากการตีความ ดังนี้ ชั้นที่ ๓ คือ พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่มาก มี ๔ ประการ คือ (๑) เมตตา ความรัก (๒) กรุณา ความสงสาร (๓) มุทิตา ความพลอยยินดี และ (๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง ส่วน ฌานคือ ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ สมถกรรมฐาน จนจิตสงบจนได้ฌาน และเสียชีวิตในขณะที่ฌานไม่เสื่อม แล้วจะไปเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก มี ๒๐ ชั้น คือ รูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น ชั้นที่ ๔ ความหมายของศัพท์ มนุษย์เพศชาย และ เพศหญิง ๒ นัย คือความหมายแรกที่เราได้จาก ๒ คำนี้ คือ มนุษย์เพศชาย เพศหญิง เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีจิตใจสูงส่งด้วยธรรมะ มี ฌาน ๔ และพรหมวิหารธรรม ๔ ความหมายที่ ๒ ที่เราได้จากสองคำนี้ คือ มนุษย์เพศชาย เพศหญิง คือมารดา บิดา ของบุตรในอนาคตเมื่อแต่งงานแล้ว

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๘๕๒.

ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ๕ ชั้น ของเดอรรีดา เมื่อนำมาตีความประโยคว่า พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย กิติ พรหมภูต กิติ ล้วนเป็นชื่อของตถาคต

ขั้นที่ ๑ ได้ประโยค พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย กิติ พรหมภูต กิติ ล้วนเป็นชื่อของตถาคต

ขั้นที่ ๒ เรียกว่า ขั้นอ่านถ้อยคำ การอ่านถ้อยคำในขั้นตอนนี้ทำให้เราตีความหมายตรงๆ ตามศัพท์ คือ พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย กิติ พรหมภูต กิติ ล้วนเป็นชื่อของตถาคต

ขั้นที่ ๓ เรียกว่า ขั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ในขั้นตอนนี้ ได้คู่ถ้อยคำ คือ ความเจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย และ เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายที่ประเสริฐผู้บริสุทธิ์

ขั้นที่ ๔ เรียกว่า ขั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น ในขั้นนี้ ได้คู่ถ้อยคำ ฌาน และ อริยมรรค

ขั้นที่ ๕ เรียกว่าขั้นอ่านถ้อยคำใหม่ ในขั้นที่ ๕ นี้เป็นบทสรุปของการตีความใน ๔ ขั้นตอนข้างและได้ผลลับออกมาเป็นข้อความหรือหรือความหมายใหม่ขึ้นมา

ในขั้นตอนการอ่านถ้อยคำใหม่ ผู้วิจัยได้ถ้อยคำที่อยู่ในประโยคที่ ๓ และ ๔ จะได้สถานะของพรหม ๒ ระดับคือ ระดับโลกียะ คือจากประโยคว่า ความเจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย และ คำว่า ฌาน ๒ คำนี้แสดงสถานะของพรหมระดับโลกียะเพราะเป็นพรหมที่เจริญด้วยฌานจากสมถกรรมฐานดังได้อธิบายแล้ว ส่วนคำว่า เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายที่ประเสริฐผู้บริสุทธิ์ และ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประโยคนี้แสดงถึงความเป็นพรหมชั้นโลกุตตระ เพราะคำว่า บริสุทธิ์ หมายถึงสภาวะทางจิตที่เป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา คือ พระนิพพาน อันเป็นสภาพที่จิตบริสุทธิ์ เพราะปราศจากกิเลสเครื่องทำให้จิตเศร้าหมองนั่นเอง คำนี้จึงหมายถึงพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ ประโยคถ้อยคำใหม่นี้จะได้ประโยคว่า พรหม ระดับโลกุตตระตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก ผู้เป็นบุคคลที่ปฏิบัติตามทางคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ จนจิตอันบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย

๔.๒.๓ การตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ ด้วยการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอรรีดา

ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ของฝั่งตะวันตกมาใช้ในการตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามที่ชนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอรรีดา เดอรรีดา ได้ เสนอวิธีการรื้อโครงสร้างของเขาไว้ คือ การรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๗ ขั้นตอน และ วิธีรื้อถอนโครงสร้างแบบ ๕ ขั้นตอน คือ ขั้น ๑ เรียกว่า ขั้นเลือกตัวบท ขั้นที่ ๒ เรียกว่า ขั้นอ่านถ้อยคำ ขั้นที่ ๓ เรียกว่า ขั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ขั้นที่ ๔ เรียกว่า ขั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น ขั้นที่ ๕ เรียกว่าขั้นอ่านถ้อยคำใหม่ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกเอา แบบ ๕ ขั้นตอนมาใช้ในการตีความแนวคิด โดยการยกเอา ประโยคว่า สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระ

ขั้นที่ ๑ ได้ประโยค สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระ

ขั้นที่ ๒ เรียกว่า ขั้นอ่านถ้อยคำ การอ่านถ้อยคำในขั้นตอนนี้ทำให้เราได้ความหมายตรงๆ ตามศัพท์

ขั้นที่ ๓ เรียกว่า ขั้นแยกชนิดถ้อยคำออกเป็นคู่ ในขั้นนี้ได้คำว่า เหล่าสัตว์ กับ คำว่าพรหมโลกชั้นอาภัสสระ

ขั้นที่ ๔ เรียกว่า ขั้นหาถ้อยคำอื่นนอกเหนือจากคำคู่ นั้น มนุษย์ กับคำว่า สังสารวัฏ

ขั้นที่ ๕ เรียกว่าขั้นอ่านถ้อยคำใหม่ ในขั้นที่ ๕ นี้เป็นบทสรุปของการตีความใน ๔ นั้น ตอนทข้างและได้ผลลับออกมาเป็นข้อความหรือหรือความหมายใหม่ขึ้นมา

.ในขั้นตอนการอ่านถ้อยคำใหม่ เราจะได้ข้อความใหม่ว่า เหล่าสัตว์ทั้งหลายที่มาเกิดเป็นมนุษย์ในยุคแรกๆของการเกิดขึ้นของโลก คือ พรหมชั้นอาภัสสระ หมายความว่าพรหมชั้นอาภัสสระนั่นเองคือมนุษย์ยุคแรกๆในยุคที่โลกเกิดขึ้นมาใหม่ การที่พรหมลงมาเกิดบนโลกนี้ก็สอดคล้องกับ ทฤษฎีเรื่องสังสารวัฏตามที่ชนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง คือมนุษย์ผู้ที่ยังไม่สามารถทำให้กิเลสหมดไปจากจิตใจของตนแล้วบรรลุนิพพานก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในคติ ๕ อย่างนี้ คือ ๑ นรก ๒ กำเนิดเดียรัจฉาน ๓ เปตวิสัย ๔ มนุษย์ ๕ เทวดา^{๒๗} การที่ตีความแนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามที่ชนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอรรีดา ทำให้รู้ว่าโลกกำเนิดขึ้นและแตก

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒-๑๕๓.

สลายไปเองตามกาลเวลาด้วยเหตุปัจจัย ส่วนมนุษย์ก็เกิดขึ้นเองตามทฤษฎีสังสารวัฏโดยมีคติทั้ง ๕ เป็นที่เกิด ส่วนมนุษย์ในยุคแรกในประโยคที่ได้ยกมาตีความนี้คือพรหมชั้นอาภัสสระ นั่นก็หมายความว่าก่อนจะไปเกิดเป็นพรหมและกลับมาเกิดในเป็นมนุษย์นี้พรหมก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในคติ ๕ ดังกล่าว ไม่ได้เกิดขึ้นจากการสร้างของพรหมแต่อย่างใด

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมทั้ง ๒ ประเภท ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นทั้งประเภทบุคคลาธิฐาน และประเภทธรรมาธิฐาน จากการยกประโยคทั้ง ๓ ประโยค คือ (๑) เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีมาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม, (๒) ประโยค มารดาบิดาทั้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร, และ (๓) พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย ก็ดี พรหมภูต ก็ดี ล้วนเป็นชื่อของตถาคต

การนำทั้ง ๓ ประโยค มาตีความโดยการแจกแจงถ้อยคำในประโยคด้วย วิภัติวิหาระ และทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอรรีดา ทำให้ได้สถานะของพรหม ๒ ประเภท คือ โลกียพรหม และโลกุตตรพรหม พรหมประเภทโลกียะ คือพรหมที่ได้จากบุคคลพรหม คือพรหมที่เกิดเป็นในพรหมโลกทั้ง ๒๐ ชั้น และมารดาบิดาในธรรมาธิฐานพรหม ที่กล่าวเช่นนี้ก็ เพราะภาวะทางจิตของสัตว์โลกทั่วไปทั่วไป ไม่ว่าจะ เป็นสัตว์โลกในกามภพ รูปภพ หรืออรูปภพไม่มีจิตที่อยู่ในระดับของภพนี้ หรือกล่าวให้กระชับขึ้น จิตในระดับโลกุตตรภพนี้ไม่ได้อยู่ตามปกติในหมู่สัตว์ของภพทั้ง ๓ จิตในระดับโลกุตตรภพมีส่วนโลกุตตรพรหม ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายที่เป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวงเป็นผู้บรรลุโลกุตตรภพคือพระนิพพาน ด้วยธรรมคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทถึงจะมี ๒ ประเภท แต่ก็เป็นสิ่งเดียวกันไม่ได้แยกกันอย่างเด็ดขาด เช่น มารดาบิดาพรหมในระดับโลกียะ เมื่อเรามองในด้านบุคคลก็คือมนุษย์ที่มีร่างกายจิตใจ แต่ที่ท่านกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร ก็เพราะท่านมีธรรมคือพรหมวิหาร ๔ ประจำจิตใจของท่าน คือเมตตาอยากให้บุตรของท่านมีความสุข กรุณา อยากให้บุตรพ้นไปจากความทุกข์ต่างๆ ที่พวกเขาประสบอยู่ มุทิตา คือความยินดีในเมื่อบุตรของพวกเขาประสบความสำเร็จทั้งด้านการเรียนการศึกษาหน้าที่การงาน หรือในด้านครอบครัว และอุเบกขา ความวางเฉยหรือใจเป็นกลางในเมื่อบุตรของตนทำผิดพลาด คือไม่ซ้ำเติมให้พวกเขาต้องเจ็บซ้ำใจมากกว่าเก่า แต่จะให้คำแนะนำให้พวกเขาปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้นส่วนในระดับโลกุตตระ คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ มองใจต่อบุคคลทั้งพระพุทธองค์และพระอรหันต์ทั้งหลายก็คือมนุษย์ทั่วไป ถ้ามองในด้านธรรมท่านมีอริยมรรคมีองค์ ๘ ทางนำไปสู่ความบริสุทธิ์ คือนิพพาน สรุปรว่าพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาททั้ง ๒ ประเภท คือสิ่งเดียวกันถ้ามองในด้านตัวตนบุคคลในระดับโลกียะคือ พรหมในพรหมโลกทั้ง ๒๐ ชั้น และมารดา

บิดา ถ้ามองในด้านธรรมาธิฐานก็ได้แก่ ฌาน และ พรหมวิหาร ๔ ส่วนพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ เป็นบุคคลาธิฐานพรหม มองในด้านธรรมาธิฐานได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ และพระนิพาน

๔.๓ สรุป

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมตามแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้ทฤษฎีการตีความตีความตามทฤษฎีเนติปกรณ์ โดยเลือกเอา วิภัติหาระ เป็นการตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง ซึ่งเป็นหนึ่งในหาระทั้ง ๑๖ ประการของเนติปกรณ์ การตีความแจกแจงประโยคว่า เทวดาทิ้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหมด้วย วิภัติหาระ ทำให้ได้ประโยคประโยคใหม่ว่า เทวดาทิ้งหลาย ผู้ปฏิบัติยิ่งขึ้นไปกว่าเทวดาธรรม ๒ อย่าง อันมีฌาน ๔ เป็นต้น ที่ได้จากการฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ประณีตและได้มาโดยยาก เทวดาเหล่านั้น ชื่อว่า พรหม การตีความนี้ ทำให้แสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดของพรหมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทว่า พรหมนั้นมีที่มาที่ไป คือ พรหมเกิดขึ้นมาจากการมนุษย์ผู้มีความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือปฏิบัติสมาธิในระดับสมถกรรมฐานจนได้ฌาน ตั้งแต่ระดับปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานเมื่อฌานยังไม่เสื่อมและตายลงก็จะไปจุติเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก ๒๐ ชั้น ในชั้นใดชั้นหนึ่งตามกำลังของฌานที่ได้บรรลุของแต่ละคน การเกิดขึ้นของพรหมเป็นแบบประเภทโอปปาติกะได้แก่สัตว์ที่เกิดมีร่างกายเติบโตขึ้นมาในทันทีทันใดโดยไม่ต้องมีมารดาบิดา ส่วนในเรื่องอายุของพรหมนั้น บุคคลที่ไปเกิดเป็นพรหมในแต่ละชั้นจะมีอายุยืนยาวมากตั้งแต่ ๒๑ อันตรกัปเศษ ถึง ๘๔.๐๐๐กัป

การตีความพระประเภทธรรมาธิฐานด้วยวิภัติหาระ โดยยกเอาประโยค มารดาบิดา ทิ้งหลายบัณฑิตกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร และ ประโยค พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก เหตุที่ทรงเป็นผู้เจริญด้วยคุณวิเศษทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง คำว่า พรหมกาย ก็ดี พรหมภูต ก็ดี ล้วนเป็นชื่อของตถาคต ในการตีความพรหมประเภทธรรมาธิฐานที่ยกมาตีความ ๒ ประโยคเพราะพรหมประเภทธรรมาธิฐาน หมายถึง บุคคลผู้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม ๒ ประเภท ประเภทที่ ๑ คือมารดาบิดา ผู้มีความรักที่บริสุทธิ์ต่อบุตรของตน ด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ เป็นความบริสุทธิ์ในระดับโลกียธรรม และ(๒)พระพุทธเจ้า ผู้มีความบริสุทธิ์ด้วย อริยมรรคมีองค์แปด การตีความในประโยคที่ (๑) ได้ความหมายว่า ผู้ชายผู้หญิงทั้งหลายที่มีความรักใคร่ชอบพอกันจึงตกลงปลงใจมาแต่งงานกัน การที่จะทำให้ครองครัวแต่ละครอบครัวสมบูรณ์ได้นั้นต้องมีบุตร เพราะ มารดาบิดา หมายถึง ชายและหญิงที่ได้เลี้ยงบุตร คำว่า พรหม ในประโยคนี้ หมายถึงพรหมในระดับโลกียะ ส่วนประโยคที่ ๒ ได้ความหมายใหม่ว่า พระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์องค์แรกในโลก เพราะพระองค์เป็นผู้มีกายและจิตใจอันบริสุทธิ์ จากคำนิยามที่ว่า คุณอันประเสริฐบริสุทธิ์ เป็นคุณสมบัติของพรหมประเภทธรรมาธิฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท

พระพุทธองค์จึงเป็นพรหมองค์แรก เป็นพรหมผู้ยิ่งใหญ่ที่ชี้แนวทางให้บุคคลได้บรรลุความบริสุทธิ์กลายเป็นพรหม คือ พระอรหันต์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

การตีความ แนวคิดเรื่องพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ โดยนำเอาเอาประโยคที่ว่า สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ ได้ความหมายใหม่จากการตีความว่า ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท โลกเกิดขึ้นเองและแตกสลายลงไปเองด้วยเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดขึ้นจากการสร้างของพรหม แต่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้ปฏิเสธพรหม เราจะเห็นได้จากประโยคสั้นๆต่อมาคือ เหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ ประโยคนี้คำว่าเหล่าสัตว์ส่วนมากมาจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ หมายถึงมนุษย์ในยุคแรกๆที่มากเกิดบนโลกที่เกิดขึ้นมาใหม่ ส่วนการการนำทั้ง ๓ ประโยค มาตีความโดยการแจกแจงถ้อยคำในประโยค ด้วยทฤษฎีการตีความเชิงการร้อยโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การร้อยโครงสร้างทางภาษา ของเดอริริดา โดยเลือกเอาวิธีการร้อยโครงสร้างภาษาแบบ ๕ ขั้นตอน การตีความประโยคต่างๆจะได้ความหมายไปในแนวทางเดียวกันทั้งพระหมประเภทบุคคลิษฐานและประเภทธรรมาธิษฐาน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๓ ข้อ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. เพื่อวิเคราะห์การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การตีความ

๑ การตีความของปรัชญาตะวันตก การตีความนั้น ได้รับวิวัฒนาการมาจากการใช้ภาษาที่คลุมเครือไม่ ชัดเจน จึงต้องตีความให้ กระจ่าง กล่าวได้ว่า ศาสตร์แห่งการตีความนั้นวิวัฒนาการมาจากปรัชญาภาษา ในศตวรรษที่ ๒๐ เป็นยุคของภาษามีการพัฒนาภาษาศาสตร์มากยิ่งขึ้น นักปรัชญาหันมาสนใจค้นหาความหมายของภาษาหรือความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังของภาษา พยายามที่ค้นหาความจริงจากภาษาด้วยภาษาโดยใช้หลักวิชาที่มีวิธีการ ดังนั้นศาสตร์แห่งการตีความจึงเฟื่องฟูขึ้น ในวงการปรัชญา และในวงการอื่นๆ ที่มีความสนใจและเห็นความสำคัญในการตีความทุกอย่างรอบตัว มนุษย์หากมีการรายงานย่อมนต้องใช้ภาษาและเมื่อใช้ภาษา ก็ย่อมต้องมีการ ตีความ ศาสตร์แห่งการตีความ ถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๗ โดย เจ.ซี. แदनอเออร์(J.C. Dannhauer) นำเอาคำว่าเฮอร์เมเนติกส์มาใช้เป็นคนแรกในกลางศตวรรษเพื่อใช้ในการตีความคัมภีร์ทางศาสนา กฎหมายและวรรณคดี โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความถูกต้องทางภาษาและประวัติศาสตร์ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๗๖๘-๑๘๓๘ชไลมาเคอร์(Friedrich Schleiermacher)ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งการตีความสมัยใหม่ได้พัฒนาศาสตร์แห่งการตีความเพื่อใช้ในการตีความตำราโดยทั่วไปไม่เฉพาะการตีความคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรู้ถึงเจตนาของผู้แต่งตำรานั้นสรุปแล้วการตีความแบบเน้นอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ยิ่งกว่าการใช้เหตุผลเสียอีกมนุษย์รู้จักตีความมานานแสนนานก่อนจะมีผู้สังเกตและกำหนดกฎเกณฑ์การตีความขึ้นที่เรียกชื่อในสมัยปัจจุบันว่า ศาสตร์แห่งการตีความ

การตีความแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือการตีความทางศาสนาเป็นการตีความเฉพาะกลุ่ม เช่น ชาวยิว ชาวคริสต์ และมุสลิม และใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ ตีความคัมภีร์ และตีความกฎหรือกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บัญญัติในศาสนา และ การตีความสากล การตีความสากลนี้ เกิดขึ้นเมื่อ ฟรีเดอริค ชไลเออมาเคอร์ พยายามสร้างวิธีวิทยาสำหรับการตีความที่สามารถเป็นพื้นฐานให้แก่วิธีการตีความตัวบททุกประเภทได้ ไม่ว่าจะเป็ น กฎหมาย คัมภีร์ทางศาสนา เอกสารทางประวัติศาสตร์ หรือวรรณกรรม แม้วิทยานี้จะมุ่งให้เป็นสากลสากล

แนวคิดและการตีความทางตะวันตกนั้นสามารถจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อความ (๒) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ และ (๓) กลุ่มที่เห็นว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน

๒. การตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการตีความภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สั่งสอนพุทธบริษัทที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ภาษาที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนนั้น มี ๒ ลักษณะคือ ภาษาสามัญกับภาษาปรมัตถ์ ภาษาทั้ง ๒ แบบนี้ ในสมัยพุทธกาลเองยังต้องมีการตีความเพื่อให้เข้าใจในหลักคำสอนได้อย่างแท้จริง วันเวลาผ่านไปจนถึงในยุคปัจจุบัน การตีความเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้ตีความคำสอนในของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เข้าใจในคำสอนนั้นอย่างแท้จริง หลักการตีความในพุทธปรัชญาที่สำคัญ ที่สามารถนำมาใช้ตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าคือหลักการตีความในพุทธปรัชญาเถรวาท ในคัมภีร์เนติปกรณ์ ซึ่งประกอบด้วยหาระ ๑๖ อย่าง

๕.๑.๒ แนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑. ความหมายของพรหม

คำว่า พรหม หมายถึง พระเจ้าสูงสุดในปรัชญาฮินดู พรหมพัฒนาการมาจากพลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้นในรูปแบบของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมีฝนตก พายุ เป็นต้น และได้รับการพัฒนาความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นจากชนเผ่าหนึ่งอีกชนเผ่าหนึ่ง จนกลายเป็นพระพรหมพระเจ้าสูงสุดในยุคของปรัชญาพระเวท และพัฒนาต่อไปจนเป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด เป็นปฐมเหตุของโลกจักรวาล และสรรพสิ่งในโลก และเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ที่จะกลับไปรวมกับพรหมให้ได้ในที่สุด

๒. ประเภทของพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทมี ๒ ประเภท คือ (๑) พรหมประเภทปุคฺลาธิษฐาน คือพรหมที่เป็นเทวดาประเภทหนึ่ง มี ๒๐ ชั้น แบ่ง เป็น รูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น ตามแนวคิดของพุทธปรัชญา พรหมประเภทปุคฺลาธิษฐาน คือ บุคคลผู้ฝึกตนจนได้ฌาน ตายแล้วเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก และบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมในพุทธปรัชญา เป็นต้นว่า พรหมวิหารธรรม อริยมรรค มืองค์ ๘ จนเป็นผู้มีคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์วิเศษ เช่น มาดาบิดา และพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น พรหมประเภทธรรมาธิษฐานตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การยกเอาธรรมมาเพื่อ

แสดงปฏิบัติไปสู่ความเป็นพรหม ในพรหมจรรย์สูตรกล่าวว่าพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐาน โดยยกย่องปฏิบัติของโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล พรหมธรรมาธิษฐาน อย่างที่ ๒ ที่เป็นธรรมของพรหมหรือธรรมที่ทำให้คนเป็นพรหม คือ พรหมวิหาร ๔ พรหม ประเภทนี้ มีมารดาบิดาเป็นต้น

๓. พรหมกับการกำเนิดโลก

แนวคิดการพรหมกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว พรหมเกี่ยวข้องกับการกำเนิดโลกและมนุษย์ แต่ไม่ได้เป็นผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ แต่พรหมคือมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดขึ้นมาใหม่ นั่นคืออภัสสรพรหมนั่นเอง

๕.๑.๓ การตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑. การตีความพรหมประเภทบุคคลาธิษฐาน

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมตามแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้ทฤษฎีการตีความตีความแบบเนติปกรณ์ โดยเลือกเอา วิภัตติหาระ เป็นการตีความแบบวิเคราะห์แจกแจง ซึ่งเป็นหนึ่งในหาระ ๑๖ ประการของเนติปกรณ์ และทฤษฎีการตีความของตะวันตก โดยเลือกเอาทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษาของเดอริดามาใช้ตีความแนวคิดเรื่องพรหมทั้ง ๒ ประเภท คือ พรหมประเภทบุคคลาธิษฐาน และพรหมแบบธรรมาธิษฐาน การตีความแนวคิดพรหมประเภทบุคคลาธิษฐาน โดยใช้ประโยคว่า เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีมาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม การตีความโดยวิภัตติหาระในเนติปกรณ์ และ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริดา ทำให้ได้ความหมายและเจตนารมณ์ของพุทธปรัชญาว่า พรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ มนุษย์ที่ฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐาน จนได้ฌาน และตอนเสียชีวิตจากโลกนี้ในขณะที่ฌานไม่เสื่อม ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นทั้ง ๒๐ ชั้นตามตามกำลังของฌานที่คนๆนั้นได้บรรลุ เช่น ได้ปฐมฌานชั้นต่ำ ได้ไปเกิดในพรหมโลกชั้นที่ ๑ คือ พรหมปารีสัชชาภูมิ เป็นต้น จากการแจกแจงประโยคแล้วตีความตามทฤษฎีทั้งสองแล้ว ทำให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของคำสอนเรื่องพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมีความเชื่อว่าพรหม คือ เทพเจ้า ตรงกันข้ามกับแนวคิดเรื่องพรหมเดิมของอินเดียที่เสนอว่าพรหมคือพระเจ้าสูงสุด มีสถานะเป็นผู้สร้าง ผู้รักษาและผู้ทำลาย

๒. การตีความพรหมประเภทธรรมาธิษฐาน

การตีความแนวคิดพรหมประเภทธรรมาธิษฐาน การตีความโดยวิภัตติหาระในเนติปกรณ์ และ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริดา โดยเลือกเอาประโยคว่า มารดาบิดาทั้งหลายบังเกิดกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร

จากการตีความโดยใช้ทั้ง ๒ ทฤษฎีได้ข้อสรุปว่า มารดาบิดา คือมนุษย์เพศหญิงเพศชาย ที่พัฒนาตนเองให้เป็นพรหมของบุตรได้ด้วยการมีพรหมวิหารธรรมที่ ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาในจิตใจตลอดเวลา มารดาบิดาใดกระทำได้เช่นนี้ บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าเป็นพรหมของบุตร และจากการตีความจากทั้ง ๒ ทฤษฎีดังกล่าว ทำให้เห็นเจตนารมณ์ในการสอนในแนวคิดเรื่องพรหมประเภทธรรมาธิชฐาน ว่ามีเจตนารมณ์ที่จะสอนให้รู้ถึงความเป็นพรหมในระดับโลกียะ ได้ด้วยการเป็นมนุษย์ผู้มีคุณธรรมของพรหมคือพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ไม่ใช่พรหมผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลายดังแนวคิดเดิมในอินเดีย

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการตีความแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ได้พบประเด็นที่น่าสนใจ จึงได้นำมาอภิปรายผลดังนี้

๑. การตีความพรหมประเภทบุคคลาธิชฐาน

การตีความแนวคิดเรื่องพรหมตามแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้ทฤษฎีการตีความตีความแบบเนติปกรณ์ โดยเลือกเอา วิภัตติหาระ เป็นการตีความแบบวิเคราะห์แจกแจก ซึ่งเป็นหนึ่งในหาระ ๑๖ ประการของเนติปกรณ์ และทฤษฎีการตีความของตะวันตก โดยเลือกเอาทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริดามาใช้ตีความแนวคิดเรื่องพรหมทั้ง ๒ ประเภท คือ พรหมประเภทบุคคลาธิชฐาน และพรหมแบบธรรมาธิชฐาน การตีความแนวคิดพรหมประเภทบุคคลาธิชฐาน โดยใช้ประโยคว่า เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษมีมาน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่า พรหม การตีความโดยวิภัตติหาระในเนติปกรณ์ และ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทางภาษา ของเดอริดา ทำให้ได้ความหมายและเจตนารมณ์ของพุทธปรัชญาว่า พรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ มนุษย์ที่ฝึกจิตด้วยสมถกรรมฐาน จนได้ฌาน และตอนเสียชีวิตจากโลกนี้ในขณะที่ฌานไม่เสื่อม ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นทั้ง ๒๐ ชั้นตามตามกำลังของฌานที่คนๆนั้นได้บรรลุ เช่น ได้ปฐมฌานชั้นต่ำ ได้ไปเกิดในพรหมโลกชั้นที่ ๑ คือ พรหมปารีสัชชาภูมิ เป็นต้น จากการแจกแจกประโยคแล้วตีความตามทฤษฎีทั้งสองแล้ว ทำให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของคำสอนเรื่องพรหมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมีความเชื่อว่า พรหม คือ เทพเจ้า ตรงกันข้ามกับแนวคิดเรื่องพรหมเดิมของอินเดียที่เสนอว่าพรหมคือพระเจ้าสูงสุด มีสถานะเป็นผู้สร้าง ผู้รักษาและผู้ทำลาย สอดคล้องกับ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ในหนังสือพุทธธรรม ที่ได้กล่าวว่า เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่าพระพุทธรูปองค์ไม่ทรงหักล้างความเชื่อถือในรูป

ถ้อยคำที่ใช้ (แต่) ทรงหักล้างเฉพาะความเชื่อถือที่แฝงอยู่ ที่เป็นความหมายของถ้อยคำเหล่านั้น กล่าวคือ ไม่ทรงปฏิเสธหรือขัดแย้งด้วยวิธีที่รุนแรง ทรงนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้สึกตัว^๑

๒. การตีความพรหมประเภทธรรมาธิษฐาน

การตีความแนวคิดพรหมประเภทธรรมาธิษฐาน การตีความโดยวิภัตติหาระในเนติปกรณ์ และ ทฤษฎีการตีความเชิงการรื้อโครงสร้างนิยม หรือความหมายสมบูรณ์อยู่ที่การรื้อโครงสร้างทาง ภาษา ของเดอรรีดา โดยเลือกเอาประโยคว่า มารดาบิดาทิ้งหลายบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร จากการตีความโดยใช้ทั้ง ๒ ทฤษฎีได้ข้อสรุปว่า มารดาบิดา คือมนุษย์เพศหญิงเพศชาย ที่พัฒนา ตนเองให้เป็นพรหมของบุตรได้ด้วยการมีพรหมวิหารธรรมที่ ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขาในจิตใจตลอดเวลา มารดาบิดาใดกระทำได้เช่นนี้ บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า เป็นพรหมของบุตร และจากการตีความจากทั้ง ๒ ทฤษฎีดังกล่าว ทำให้เห็นเจตนารมณ์ในการสอนในแนวคิดเรื่องพรหม ประเภทธรรมาธิษฐาน ว่ามีเจตนารมณ์ที่จะสอนให้รู้ถึงความเป็นพรหมในระดับโลกียะ ได้ด้วยการ เป็นมนุษย์ผู้มีคุณธรรมของพรหมคือพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ สอดคล้องกับพุทธพจน์หนึ่งที่ตรัส ถึงมารดาบิดาว่าเป็นพรหมว่า พรหมมาติ มาตาปิโตร มารดาบิดา คือพรหม^๒ ไม่ใช่พรหมผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลายดังแนวคิดเดิมในอินเดีย และคำว่าผู้ประกอบด้วยคุณอันประเสริฐบริสุทธิ์ นั้น หมายถึง ผู้ที่มีจิตอันปราศจากกิเลสตัณหาโดยสิ้นเชิง ผู้ปราศจากตัณหาก็คือ พระอรหันต์ คำว่าคุณ วิเศษบริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่ (๑) สัมมาทิฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ คุณอันวิเศษบริสุทธิ์ คำว่าบริสุทธิ์เป็นคำที่บอกถึงคุณสมบัติของโลกุตตรพรหม เพราะคำว่า บริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึงสภาวะของจิตใจที่ปราศจากกิเลสตัณหา เป็นความหมดไปโดยไม่กลับมา มีอีก ความบริสุทธิ์นี้เกิดขึ้นได้เพราะอริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ เริ่มต้นที่การมีปัญญาหรือความเห็นที่ ถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม ความเห็นที่ถูกต้องนี้มี ๒ ระดับคือ โลกียสัมมาทิฐิ คือ เห็นว่าทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุญมี บาปมีชาติหน้ามี ชาติก่อนมี และโลกุตตรสัมมาทิฐิ หมายถึงการเห็นอริยสัจ ๔ ครบถ้วนตามความเป็นจริง คือเห็นอริยสัจซึ่งประกอบด้วยญาณ ๓ อากาโร ๑๒^๓

^๑ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงการณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

^๒ อจ. ดิก.(บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

^๓ วคิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๙๔.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การทำวิจัยเกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีการตีความถือว่าเป็นเรื่องที่มีหลายอย่างควรจะมีการส่งเสริมให้มีการทำวิจัยประเภทนี้ให้มากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่สำคัญกับประชาชนในสมัยปัจจุบันที่เป็นสมัยแห่งความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ที่เรียกกันว่า สังคม ๔.๐ เพราะสมัยนี้การใช้ภาษามีความหลากหลายมากขึ้น มีทั้งภาษาดั้งเดิมและภาษาที่ประยุกต์ขึ้นมาเพื่อสื่อสารกันในยุคนี้ ฉะนั้น หากสมาชิกของสังคมส่วนมากแต่รู้และเข้าใจในหลักการของการตีความทั้งของพุทธปรัชญาเอง และของฝั่งตะวันตก ก็ดี จะทำให้การสื่อสารกันเป็นไปด้วยดี

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะหัวข้อวิจัยเพิ่มเติม

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำการวิจัยต่อไป ดังนี้

๑. การตีความภาษาที่ใช้ในพระวินัยปิฎก
๒. การตีความภาษาคำสอนของชาวอีสาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬา

ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑)หนังสือ:

พระมหาสมบุญ ฐติโกโร, เอกสารประกอบการบรรยาย ศาสตร์แห่งการตีความแนวพุทธ

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กীরติ บุญเจือ, ปรัชญาศูนย์กลาง, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ปรุตม์ บุญศรีตัน, พุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับ จักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัฏ,

กรุงเทพมหานคร : บริษัททวิ.พรีนธ์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๖.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาอินเดีย, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

ทศพล จังพานิชย์กุล, พระพรหม เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง, กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๔๙.

ธนิต อยู่โพธิ์, “พรหมสี่หน้า: การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี”, ใน **พรหมสี่หน้า : รวมบทความ**, โดย ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ , กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๙.

นงเยาว์ ชาญณรงค์, **ปรัชญาอินเดียสมัยโบราณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

ปรุทม์ บุญศรีตัน, **พุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับ จักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัตร**, กรุงเทพมหานคร : บริษัททวิ.พริ้นท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๖.

พื้น ดอกบัว, **ปวงปรัชญาอินเดีย**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

สมัคร บุโรवास, **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔.

สมบัติ พรศิริเจริญพันธ์, **เฮอร์เมนุติกส์: ศาสตร์แห่งการตีความและศิลปะแห่งการเข้าใจ**, นนทบุรี : โรงพิมพ์วัชรินทร์ พี.พี., ๒๕๕๙.

เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป, **ลัทธิของเพื่อน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ยูโรปา เพรส จำกัด, ๒๕๔๐.

สุนทร ณ รังสี, **พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สุมาลี มหณรงค์ชัย, **ฮินดู-พุทธจุดยืนที่แตกต่างกัน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี, **เทวดาพุทธ**, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓.

(๒) คุชฌินิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

พระมหาโสฬส ชนุตตโม, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

สาธิตา หาญพานิชย์, “การศึกษาวิเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัทและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาสันสกฤต)**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

พระชาติชาย ชาติวุฑโฒ (สุขเอก), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ชนาภทร์ วงศ์โรจนภรณ์ “ การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของคำสอนเรื่องพรหมในคัมภีร์
 พระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิต
 วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ปรุฑมภ์ บุญศรีตัน, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
 บัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๕๐.

พนารัตน์ จันทร์สิทธิเวช, การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมของเชอเกียม ตรุงปะ,
**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย**, ๒๕๕๘

หิมพรรณ รักแตงาม, การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัท
 ฮันท์,**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย**: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

วีระชาติ นิมนองค์, การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”.
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

อำภาวรณ ต้นสุวรรณโสภณ, “การวิเคราะห์เปรียบเทียบญาณในปรัชญาฮินดู ๖ สำนักกับพุทธ
 ปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๓) **สื่ออิเล็กทรอนิกส์:**

สรวิชญ์ วงษ์สะอาด, **รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท** จาก
 เว็บไซต์ <https://www.gotoknow.org/posts/๕๖๖๑๐๘> (เข้าถึงวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๖๑).

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระนรินทร์ สีสเตโช /สาไชยันต์
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑ ตุลาคม ๒๕๑๙
- ภูมิลำเนาที่เกิด : บ้านเลขที่ ๖๓ หมู่ ๕ บ้านป่าแหน ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๒๘๐
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๔พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น (ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด)
พ.ศ. ๒๕๕๘พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น ปี
- ประสบการณ์การทำงาน : ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๑ ทำงานในตำแหน่งเลขานุการเจ้าคณะตำบลสวนจิก เขต ๒
๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๘ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านป่าแหน ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด
๑ มิถุนายน ๒๕๕๔ ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระฐานานุกรมเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดที่พระใบฎีกานรินทร์ สีสเตโช
- อุปสมบท : ๔ มิถุนายน ๒๕๕๘
- สังกัด : วัดบ้านป่าแหนตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำแหน่ง : เจ้าอาวาส
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดบ้านป่าแหน ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๒๘๐
- โทรศัพท์ : ๐๘๐-๗๔๙-๐๘๘๒